

413 Annales Universitatis
Paedagogicae Cracoviensis

ISSN 2081-3333

Studia Politologica

redakcja naukowa
Sabina Sanetra-Półgrabi

33 • 2024

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny: dr hab. Robert Kłaczyński, prof. UKEN

Sekretarz redakcji: dr Sabina Sanetra-Półgrabi

Redaktorzy tematyczni:

Doktryny polityczne i polska myśl polityczna – dr hab. Stanisław Kilian, prof. UKEN, dr Agata Tasak

Samorząd terytorialny – dr Ryszard Koziół, dr Barbara Węglarz

Stosunki międzynarodowe – dr Karol Bieniek, dr Przemysław Łukasik

Studia obszarowe – prof. dr hab. Jan Rydel

Italian Studies – dr hab. Stefan Bielański, prof. UKEN

Bezpieczeństwo międzynarodowe – dr hab. Grzegorz Nycz, prof. UKEN

System polityczny RP – dr Edyta Chrobaczyńska-Plucińska

Teoria polityki – dr hab. Radosław Marzęcki, prof. UKEN

Prawa człowieka i środki ich ochrony – dr Bogumił Naleziński

Media i komunikowanie społeczne – dr hab. Krzysztof Gurba, prof. UKEN

Zarządzanie publiczne – prof. dr hab. Jacek Sroka

Polityki publiczne – dr hab. Marek Klimek, prof. UKEN, dr Joanna Podgórska-Rykała

Polityki lokalne – dr Sabina Sanetra-Półgrabi, mgr Paweł Ostachowski

Redaktor statystyczny: dr hab. Grzegorz Foryś, prof. UKEN

Redaktorzy tomu: dr Sabina Sanetra-Półgrabi

Rada Naukowa:

dr hab. Grzegorz Ciechanowski, prof. US (Uniwersytet Szczeciński), Polska

dr hab. Gracjan Cimek (Akademia Marynarki Wojennej im. Bohaterów Westerplatte w Gdyni), Polska

prof. dr hab. Andrzej Ciupiński (Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie), Polska

prof. dr hab. Valentin Constantinov (Uniwersytet w Kiszyniowie), Mołdawia

dr hab. Tomasz R. Dębowski, prof. UW (Uniwersytet Wrocławski), Polska

prof. Maria Igoriewna Fleychuk (Uniwersytet Handlu i Ekonomii we Lwowie), Ukraina

dr hab. Wojciech Grabowski, prof. UG (Uniwersytet Gdański), Polska

prof. dr hab. Mirosław Grewiński (Uczelnia Korczaka), Polska

prof. dr hab. Mirosław Karpiuk (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski), Polska

prof. dr Andrej Kreutz (University of Calgary), Kanada

prof. Jie-Hyun Lim (Uniwersytet Hanyang), Korea Południowa

prof. Maria Neykova (Burgas Free University), Bułgaria

prof. Marek Payerhin (University of Lynchburg), USA

prof. Olha Prokopenko (Talinn University of Technology), Ukraina

dr hab. Beata Przybylska-Maszner, prof. UAM (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Polska

dr hab. Marek Rewizorski, prof. UG (Uniwersytet Gdański), Polska

dr hab. Jarosław Rokicki, profesor emeritus (Krakowska Akademia im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego), Polska

prof. Tetyana Semigina (Krajowa Agencja Kwalifikacji), Ukraina

prof. dr hab. Jacek Wojnicki (Uniwersytet Warszawski), Polska

prof. Alessandro Vitale (Università degli Studi di Milano), Włochy

dr hab. Jakub Zajączkowski (Uniwersytet Warszawski), Polska

prof. dr hab. Radosław Zenderowski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie), Polska

dr hab. Karol Żakowski, prof. UŁ (Uniwersytet Łódzki), Polska

dr Inna Boychuk (Uniwersytet Handlu i Ekonomii we Lwowie), Ukraina

Wykaz recenzentów na końcu tomu

Redakcja AUPCSP

<https://prace-kgp.up.krakow.pl/index.php/studpol/>

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe UKEN, Kraków 2024

Redaktor prowadzący: Natalia Majoch

Redakcja i korekta tekstów w języku polskim: Alan Rynkiewicz

Skład: Stanisław Tuchołka | panbook.pl

ISSN 2081-3333

DOI 10.24917/20813333.33

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej

30-084 Kraków, ul. Podchorążych 2

e-mail: wydawnictwo@up.krakow.pl

<https://ksiegarniaup.pl>

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 33 (2024)

ISSN 2081–3333

DOI 10.24917/20813333.33.1

Krzysztof Chmielarz*

Akademia Tarnowska

ORCID: 0000-0002-1088-8133

Ukraińska służba zdrowia czasu wojny: dylematy i wyzwania

Wstęp

Ukraińska służba zdrowia czerpie doświadczenia, jak również sposób zarządzania poszczególnymi jej segmentami z czasów, gdy państwa tego nie było na mapach Europy, bowiem wchodziła wówczas jako republika w skład ZSRR. Zmiany zachodzące w ukraińskiej służbie zdrowia charakteryzują się niską dynamiką, co jest chociażby związane ze źle funkcjonującym aparatem administracyjnym czy też postradziecką mentalnością zarówno pracowników analizowanego sektora, jak i często pacjentów. W dużym stopniu wyhamowuje to niestety możliwość wdrożenia w życie niezbędnych reform. Mimo że dynamika przemian postępuje w sposób relatywnie wolny, trudno nie zauważyć, iż w coraz większym stopniu mają one wymiar i charakter upodabniający do służby zdrowia krajów Unii Europejskiej. W drugiej połowie otwierającej XXI wiek dekady rozwinęły się prywatne ośrodki zdrowia, które często, jak to bywa w globalnym świecie, mają swoje siedziby także w państwach członkowskich wspólnoty. Niestety poza szyldem nie zawsze za usługami branży medycznej idzie jakość. Wynika to z mentalności ukraińskiego społeczeństwa mocno zakorzenionego jeszcze w czasach radzieckich. O ile świadomość narodowa Ukraińców nie może już być dzisiaj kwestionowana, czego najlepszym dowodem jest heroizm walczących z Rosjanami Ukraińców, o tyle funkcjonujące dotychczas patologie mają się niestety dobrze, o czym świadczą choćby wydarzenia związane z defraudacją środków materialnych i niematerialnych przeznaczonych dla ukraińskiej armii w ramach pomocy ze strony

* krzysztofchmielarz@op.pl

Zachodu¹. Bez przełamania tego zgubnego w skutkach procesu trudno będzie na poważnie rozważyć możliwości skutecznej realizacji odbudowy ukraińskiego systemu opieki zdrowotnej już po zakończeniu działań wojennych, nie mówiąc już o jego koniecznej transformacji („Ukraina. Wysocy urzędnicy...” 2023).

Poniższa praca została oparta na polsko- i ukraińskojęzycznej literaturze przedmiotu badań. Szczególną rolę odegrały materiały ośrodków analitycznych oraz artykuły netograficzne opisujące rzeczywistość ukraińskiej służby zdrowia czasu wojny. Innymi słowy: są to materiały aktualne, co ma znaczenie dla prowadzonej narracji, jak również podjętej analizy przedmiotu badań naukowych. Należy podkreślić, iż może to być traktowane jako atut publikacji, jak i jej słabość wynikającą z mocno propagandowego charakteru artykułów internetowych obarczonych zbyt często przekłamywanym charakterem narracji. Ze względu na dosyć wąski obszar poruszanych zagadnień marginalną rolę odegrały opracowania, z których czerpana przez Autora wiedza została zawarta głównie w częściach publikacji odnoszących się do ukraińskiej służby zdrowia z czasów przed wybuchem konfliktu, a nawet w skrajnych przypadkach z okresu, gdy stanowiła ona część radzieckiej służby zdrowia. Cennym uzupełnieniem okazała się za to kwerenda archiwów prasowych.

Autor artykułu swoje badania nad zawartą w nim problematyką zrealizował na podstawie metod: analizy porównawczej oraz często stosowanej w naukach o polityce metody studium przypadku. W ostatniej części publikacji odwołano się również do metody scenariuszowej pozwalającej na określenie, a tym samym przybliżenie perspektyw dalszego rozwoju sytuacji w będącym podstawą analizy obszarze badań naukowych.

System opieki zdrowotnej w Ukrainie przed wybuchem regularnego konfliktu zbrojnego pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą

Podstawowe założenia systemu opieki zdrowotnej w Ukrainie zostały zawarte w konstytucji tego państwa, która została uroczystie przyjęta przez ukraiński parlament w 1996 roku, a więc niespełna pięć lat po uzyskaniu niepodległości. Kluczowy, w ramach prowadzonej przez nas analizy, jest zapis uznający prawo obywateli do wszechstronnej i powszechnie dostępnej pomocy medycznej. Powyższe unormowanie zostało oparte na znacznie wcześniej uchwalonej, bo zaraz po odzyskaniu niepodległości, Ustawie o opiece zdrowotnej z 19 listopada 1992 roku („Основизаконодавства України...” 2023). Na szczególne wyróżnienie zasługuje przy tym artykuł czwarty,

¹ Szerzej o tym zagadnieniu pisze chociażby Jakub Ber, zwracając uwagę, że bardzo wiele nieprawidłowości dotyczy najwyższych szczebli ukraińskiej armii, chociażby ujawniony latem 2023 roku skandal korupcyjny z osobą płk. Jewhena Borysowa, który do końca czerwca kierował obwodowym centrum uzupełnień w Odessie. Skutkiem działań Borysowa było nie tylko zwolnienie z zajmowanego stanowiska, ale również nakazanie Ministerstwu Obrony utworzenie specjalnych grup roboczych, mających skontrolować pracę wojskowych centrów uzupełnień i majątki ich kierowników (Ber 2023).

który definiuje w sposób jednoznaczny zakres przedmiotowy działania sektora medycznego wykorzystujący przy tym charakterystyczne w doktrynie prawnej wyliczenia enumeratywne. Poniższa tabela obrazuje kluczowe elementy, które składają się na konstrukcję ukraińskiego systemu opieki zdrowotnej.

Tab. 1. Kluczowe normy prawne Ustawy o opiece zdrowotnej z 19 listopada 1992 roku (studium przypadku)

Zapisy Ustawy o opiece zdrowotnej z 19 listopada 1992 roku	Komentarz
Ukraiński system opieki zdrowotnej powinien być traktowany przez władze państwowe, jak i organa wyspecjalizowane działające na podstawie zadań własnych, jak również zleconych jako priorytetowy kierunek konieczny do dalszego rozwoju społeczeństwa, a co za tym idzie państwa, oraz niezbędny element ukraińskiej racji stanu będący fundamentalną przesłanką do przetrwania oraz rozwoju narodu ukraińskiego zarówno w wymiarze instytucjonalnym, jak i ludzkim.	Wynikało to z przeświadczenia o konieczności podniesienia poziomu i jakości życia poprzez zmianę dotychczasowych zasad funkcjonowania społeczeństwa w analizowanym przez nas obszarze badawczym, co miało przynieść w efekcie wyhamowanie niekorzystnych tendencji demograficznych.
Zapewnienie praw pacjenta poprzez system gwarancji państwowych zgodnie z obowiązującymi zasadami demokratycznego państwa prawa.	Należy to rozumieć wprost jako nawiązanie do wartości obowiązujących w tym względzie w państwach należących do Wspólnoty Europejskiej (gdy ukraiński parlament uchwalał ustawę, dotyczyło to Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej, EWG, w późniejszym okresie jej obowiązywania – Unii Europejskiej, UE)
Zapewnienie priorytetu wartości ogólnoludzkich nad interesami narodowymi, grupowymi, klasowymi lub partykularnymi. Szczególna ochrona medyczno-socjalna najbardziej wrażliwych warstw.	Położenie nacisku na prawa człowieka i obywatela. Dostosowanie ich do wypracowanych rozwiązań w obszarze ukraińskiej służby zdrowia.
Zapewnienie równouprawnienia obywateli oraz zdynamizowanie procesu demokratyzacji służby zdrowia, jak również uzyskanie stanu powszechnego dostępu do pomocy medycznej oraz innych usług medycznych.	Wypracowane rozwiązania muszą odpowiadać na pytanie o realizację zadań z obszaru definiowanego jako możliwość równego dostępu obywateli do świadczeń zdrowotnych.
Dostosowanie zadań do przyjętych celów oraz założeń, jak również stworzenie podstaw dla właściwego poziomu rozwoju społeczno-ekonomicznego oraz szeroko definiowanego kulturalnego społeczeństwa.	Niezbędne przy tym pozostają również założenia i kryteria rozwoju jednostek naukowych dbających o nowoczesne rozwiązania w obrębie służby zdrowia, jak i odpowiadających na wyzwania związane z szeroko definiowanym obszarem etyki.
Ukierunkowanie ukraińskiego systemu opieki zdrowotnej na obowiązujące w obszarze europejskich wartości współczesne standardy zdrowia i pomocy medycznej przy jednoczesnym łączeniu tradycji krajowych z międzynarodowymi osiągnięciami w obszarze opieki zdrowotnej.	Podniesienie standardów obowiązujących w służbie zdrowia jako element konieczny dla zapewnienia jej dobrego funkcjonowania oraz korzystnej oceny ze strony jej konsumentów, co przełoży się na wzrost zaufania na linii pacjent-pracownik służby zdrowia.

Stworzenie nowych ram prewencyjno-profilaktycznych, socjalnych, ekologicznych i medycznych.	Postawienie na profilaktykę jako element ograniczający koszty leczenia w ujęciu zawodowym, jak i społecznym.
Sposób zarządzania opieką zdrowotną oparty na wielokanałowym i wieloukładowym systemie finansowania, włączając w to świadczenia publiczne realizowane również poprzez demonopolizację sektora publicznego na rzecz zwiększenia znaczenia prywatnego, a tym samym podniesienia konkurencji.	Dążenie do rozbicia państwowego monopolu w zakresie usług medycznych, co ma być remedium na liczne patologie zarówno o charakterze wewnątrzsystemowym, jak również tych stanowiących otoczenie zewnętrzne systemu. Prywatna służba zdrowia miałaby w sposób samoistny generować nowe standardy w systemie ukraińskiej opieki zdrowotnej, a tym samym uzyskać istotny wpływ na państwową służbę zdrowia. W myśl wypracowanej przez władze ukraińskie koncepcji pozwoliłoby to przełamać istniejące bariery.
Stworzenie trwałych podstaw do procesu decentralizacji systemu zarządzania państwowej służby zdrowia. Postawienie na rozwój samorządności poszczególnych ośrodków oraz samodzielności i kreatywności pracowników medycznych. Wprowadzenie w ramach powszechnego systemu kontraktowania kreatywnej polityki zatrudnieniowej.	Poprzez wprowadzenie kontraktu – jako kluczowej metody zatrudniania pracowników – ma zostać wypracowany system motywacyjny, który powinien przyczynić się do likwidacji istniejących patologii lub ich ograniczenia. Możliwość realizacji zadań w myśl zapisów prawa, ale w sposób samodzielny przy nadzorze ze strony państwa realizowanym wyłącznie z punktu widzenia legalności, co ma zagwarantować dynamiczny rozwój oparty na wiedzy i nowych technologiach.

Źródło: Dudnyk, Szaurenko, Krywa (2019), s. 209–212.

Ukraińska służba zdrowia: praktyka dnia codziennego

Po ogłoszeniu niepodległości przez Ukrainę, latem 1991 roku, dla realizacji celów strategii politycznej państwa w zakresie opieki zdrowotnej konieczne stało się podjęcie szeregu działań, które miały doprowadzić do udrożnienia systemu, a dopiero w następstwie podjętych już regulacji przejście na zachodnie wzorce wypracowane przez kraje Wspólnoty Europejskiej. Najważniejszym wyzwaniem okazało się zwiększenie nakładów budżetowych na znajdującą się w fatalnym stanie służbę zdrowia, która obok typowych problemów dla schyłkowego okresu istnienia Ukraińskiej SRR zaczęła się zmagać z koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa sanitarnego i epidemiologicznego. Nieodnotowane od wielu lat choroby zaczęły przynosić śmiertelne żniwo w Ukrainie, w tym zwłaszcza gruźlica, cholera i krztusiec. Wypracowane środki miały być także przeznaczone na zapobieganie kolejnym falam chorobowym, jak również zmianę sposobu myślenia szerokich mas społecznych o konieczności wdrożenia nowego modelu stylu życia. Dotyczyło to zwłaszcza ograniczenia licznych patologii społecznych (alkoholizm, narkomania), które przyczyniały się do zapaści demograficznej. Ta ostatnia wyrażała się statystyką odnoszącą się do średniej przeżywalności Ukraińców, która wśród mężczyzn wynosiła poniżej 60. roku życia, zaś

wśród kobiet niewiele więcej niż 65 lat. W stosunku do rozwiniętych krajów Europy Zachodniej wyniki te były gorsze o blisko 15 lat. Inną, można wręcz powiedzieć wyższą, koniecznością stało się zapewnienie odpowiednich warunków dla rozwoju służby zdrowia ukierunkowanej na rzecz pracowników poprzez obowiązek badań okresowych oraz kampanię informacyjną o możliwych problemach zdrowotnych związanych z wykonywanym zawodem czy pełnioną funkcją. Do czasu uzyskania przez Ukrainę niepodległości oraz w pierwszym okresie istnienia państwowości kwestie te były pomijane lub też bagatelizowane zarówno przez podlegających badaniom okresowym pracowników, jak również odpowiedzialny personel służby zdrowia. Wyraźny nacisk został położony na propagowanie zdrowego trybu życia wśród dzieci i młodzieży, co można traktować jako rodzaj inwestycji w przyszłe pokolenia. Niezbędnym przy tym dla władz było postawienie na krzewienie kultury fizycznej, która wyraźnie podupadła po okresie rozkwitu w czasach radzieckich. Państwa w tym obszarze nie mogły zastąpić kluby sportowe czy nieposiadający odpowiednich środków finansowych samorząd terytorialny. Sponsorzy prywatni woleli inwestować w wielkie kluby, które mogły odpowiednio zareklamować ich samych oraz realizowane przez nich przedsięwzięcia. Altruizm został zastąpiony twardymi zasadami gry wolnorynkowej niemalże o charakterze czystego leseferyzmu. Nie bez znaczenia w okresie formowania się – definiowanej na nowo w oderwaniu od wzorów radzieckich – państwowości było również wzmocnienie nacisków na finansowanie sektora produkcji medykamentów oraz wszelkich produktów związanych z segmentem higieny osobistej. Istotnym przy tym było także zwiększenie dynamiki prorozwojowej przemysłu medycznego i farmaceutycznego w celu, jak to wówczas (ale i obecnie) definiowały władze, obniżenia cen produktów farmaceutycznych. Wszystkie te zadania zostały powstrzymane lub zredukowane do minimum w obliczu wyzwań związanych z wojną (Пирожков 2004: 14–15).

Pełnowymiarowa inwazja Rosji spowodowała znaczne szkody w systemie opieki zdrowotnej Ukrainy. Zniszczenie infrastruktury medycznej, niemożność przestrzegania standardów profilaktyki i leczenia, niedobór personelu, permanentny brak kluczowych dla leczenia chorób przewlekłych leków (nadciśnienie, cukrzyca) oraz zakłócenia logistyki uniemożliwiały i nadal do pewnego stopnia uniemożliwiają terminową opiekę medyczną. Jednak, mimo znacznych zniszczeń oraz ciągłych, często nieustających masowych ostrzałów, ukraiński system medyczny przetrwał, przeorientował się i nadal świadczy usługi na terenie obszaru państwa z wyłączeniem terenów kontrolowanych przez Rosję. Istotną rolę odegrała w tym pomoc międzynarodowego środowiska medycznego (Starzewski 2022).

Tylko w okresie pierwszych dziesięciu miesięcy wojny, a więc od lutego do końca grudnia 2022 roku, w Ukrainie uszkodzonych zostało 1160 obiektów infrastruktury medycznej, z czego 160 przestało istnieć zarówno w formie materialnej, jak i niematerialnej wskutek śmierci personelu lub jego migracji, zaś blisko 400 placówek ukraińskiej służby zdrowia znalazło się na obszarach poza jurysdykcją państwa ukraińskiego. Według szacunków Banku Światowego ukraiński sektor opieki zdrowotnej mógł ponieść straty sięgające nawet 1 mld USD, choć oczywiście ze względu na wojnę informacyjną trudno ocenić, na ile powyższe dane są wiarygodne. Pełna ocena,

pozbawiona rozbudowanej otoczki propagandowej, będzie możliwa po zakończeniu konfliktu (Bazhenova 2023).

Za strategiczne zadanie stojące przed Ministerstwem Zdrowia Ukrainy (MZU) można uznać przywrócenie przynajmniej podstawowych usług medycznych dla miejscowej ludności. I tak na terenach wyzwolonych w czasie prowadzonej przez wojska ukraińskie kontrofensywy w pełnym zakresie wznowiły pracę 122 placówki medyczne, zaś blisko 260 zostało zaadaptowanych częściowo na rzecz systemu. Rozpoczęła się również realizacja projektów w zakresie budowy nowych i rozbudowy istniejących sieci mobilnych ambulatoriów. Największy nacisk położony został na działalność służby zdrowia w tym zakresie w obwodach leżących na zachodzie kraju lub w centrum, zwłaszcza: żytomirskim, winnickim oraz chmielnickim, i zmagających się z falą uchodźców wojennych. Według danych na 2022 roku blisko 30% ukraińskich wewnętrznych migrantów ma problemy z dostępnością do miejscowej służby zdrowia. Jak na warunki wojenne nie jest to wynik katastroficzny, jednak sytuacja realizowania mimo wszystko standardów czasu pokoju przez kulejącą ukraińską służbę zdrowia nie może trwać w nieskończoność. Powyższe braki, niedomagania wynikają zarówno z nienależytego przygotowania placówek medycznych do wyzwań czasu wojny, jak również ubóstwa ekonomicznego osób podejmujących starania o objęcie ich opieką zdrowotną (Bazhenova 2023).

Największym jednak wyzwaniem stojącym przed ukraińską służbą zdrowia jest niedobór kadr. Jest to wynik prowadzonych działań bojowych, w tym zwłaszcza zwiększenia zasobów osobowych jednostek militarnych. Blisko 30 000 lekarzy i personelu pomocniczego, w tym pielęgniarek, pojechało na front, osłabiając znacząco cywilną opiekę zdrowotną. Wielu pracowników ukraińskiego sektora medycznego podjęło także pracę w służbie zdrowia innych państw, uciekając tym samym od kosztów wojny i marazmu w służbie zdrowia, będącego wynikiem źle funkcjonującego systemu. Nie bez znaczenia przy tym wciąż jest możliwość uzyskania konkretnych środków finansowych, które umożliwiają odnalezienie się w europejskiej rzeczywistości, do której Ukrainie brakuje niezwykle wiele w kontekście opieki zdrowotnej. Szacuje się, i są to ostrożne prognozy, że liczba pracowników służby zdrowia, którzy tylko w 2022 roku opuścili państwo, może sięgać 2500. Blisko 5000 ukraińskich lekarzy zgłosiła w ostatnich czasie chęć podjęcia pracy w Polsce. Gdyby im to umożliwić, ukraiński system opieki zdrowotnej przestałby *de facto* funkcjonować. Pewna część pracowników służby zdrowia trafiła w wyniku wewnętrznej migracji do bardziej bezpiecznych regionów Ukrainy, nieobjętych intensywnymi walkami, co pogłębiło tylko kryzys we wschodniej części kraju. Największa liczba zatrudnionych pracowników służby zdrowia została zarejestrowana w obwodach: czerkaskim, charkowskim oraz połtawskim. Trudno również określić straty osobowe, które możemy zaliczyć do kategorii ostatecznych (śmierć, kalectwo) – mogą sięgać blisko 100 pracowników ukraińskiej służby zdrowia: co najmniej 20 lekarzy różnych specjalności oraz 80 osób pomocniczego personelu medycznego (Zagórski 2023).

W tej sytuacji, czekając na rozwiązania pokojowe, które ustabilizują sytuację i umożliwią przeprowadzenie niezbędnych reform, pozostaje Ukraincom liczyć na wsparcie humanitarne i finansowe ze strony podmiotów zagranicznych. Pomoc ta

trafia z całego świata, choć największa pod względem ilości, jak również wartości, jest ta z obszaru UE. Transferowany jest sprzęt i podstawowe środki medyczne, w tym lekarstwa, bandaże, narzędzia chirurgiczne. Do większych szpitali nieobjętych konfliktem trafia również według zapotrzebowania sprzęt specjalistyczny. Według informacji za rok 2022 udostępnionych przez tamtejsze Ministerstwo Zdrowia, Ukraina otrzymała blisko 10,5 tysiąca ton medycznej pomocy humanitarnej, której wartość szacowana jest na ponad 350 mln USD. W ramach tak definiowanej pomocy do Ukrainy trafiły lekarstwa, podstawowa oraz (w mniejszej ilości) zaawansowana aparatura medyczna, materiały eksploatacyjne w tym części zamienne, meble medyczne oraz, co ważne dla sił zbrojnych, mobilne szpitale i generatory prądu. Te ostatnie są niezwykle istotne w obliczu rosyjskich ataków rakietowych na infrastrukturę krytyczną ukraińskiego państwa, co powoduje przerwy w dostawach energii elektrycznej. Wśród przekazanego sprzętu medycznego na uwagę zasługują: 133 karetki reanimacyjne wyposażone, blisko 50 respiratorów, 13 pancernych samochodów ewakuacyjnych, 81 stołów operacyjnych i 22 aparaty rentgenowskie. Łącznie pomoc Ukrainie udzieliło 35 krajów z Europy, jak i innych części świata, choć – co już zostało w tym artykule podkreślone – zwłaszcza ze strony państw Wspólnoty Europejskiej. W Ukrainie działa również ponad 60 różnego rodzaju organizacji pomocowych, które prowadzą własne praktyki medyczne, ale o ograniczonych możliwościach (podstawowe świadczenia zdrowotne). Podmioty zagraniczne przy współudziale strony ukraińskiej zorganizowały prawie 2100 szkoleń medycznych. Kolejnym istotnym obszarem międzynarodowej pomocy medycznej dla Ukrainy było zorganizowanie ewakuacji rannych i/lub chorych, których leczenie z różnych względów w Ukrainie było niemożliwe lub co najmniej utrudnione w stopniu znacznym, stąd też wybór takiego rozwiązania był koniecznością. Ranni są przyjmowani w klinikach 40 krajów partnerskich, w tym Polski, Niemiec, Norwegii, Kanady i USA. W ramach współpracy Ministerstwa Zdrowia Ukrainy z Komisją Europejską oraz polskim Ministerstwem Zdrowia (przy jednoczesnej, choć niestety stosunkowo często niewłaściwie skoordynowanej, pomocy ze strony organizacji Lekarze bez Granic oraz WHO) ranni lub chorzy Ukraińcy są przewożeni na lotniska pośrednie będące często hubami ewakuacji medycznej. Największym z nich jest oparty na lotniczej bazie logistycznej hub w Jasionce niedaleko Rzeszowa. Działa on od września 2022 roku. Łącznie w okresie pierwszych dziesięciu miesięcy wojny przeprowadzono przez hub w Jasionce ewakuację medyczną 2 354 pacjentów ze skomplikowanymi ranami, których leczenie w Ukrainie było utrudnione lub niemożliwe ze względu na zniszczoną lub uszkodzoną infrastrukturę medyczną (Z Jasionki odleciał kolejny transport pacjentów z Ukrainy, PAP 2023). Według ministra zdrowia RP Adama Niedzielskiego w połowie grudnia 2022 roku, hospitalizacji w polskich placówkach służby zdrowia poddanych było ponad 100 ukraińskich żołnierzy. Liczba ta niestety rośnie (Starzewski 2022; Bolanowski 2023).

Warto przy tym zaznaczyć, iż w ramach współdziałania Ministerstwa Zdrowia Ukrainy z konkretnymi krajami Zachodu podjęto zakrojoną na szeroką skalę współpracę na rzecz leczenia dzieci z chorobami nowotworowymi. Za przykład może stanowić kooperacja Zachodnioukraińskiego Specjalistycznego Dziecięcego Centrum

Medycznego ze Lwowa z Saint Jude Children's Hospital w USA. Z pomocy onkologicznej skorzystało w pierwszych dziesięciu miesiącach konfliktu ponad tysiąc dzieci ze zdiagnozowanymi chorobami nowotworowymi w zróżnicowanym stopniu zaawansowania. Na podobną pomoc młodzi pacjenci mogą liczyć ze strony wyspecjalizowanych placówek z Kanady oraz wybranych krajów UE, w tym zwłaszcza z Polski (Borodaj 2022).

Zakończenie

Nie ulega wątpliwości, iż ukraiński system opieki zdrowotnej nie był i nie jest w stanie samodzielnie poradzić sobie z problemami wynikającymi z prowadzonych działań wojennych. Jednak wskutek podjęcia szeregu inicjatyw mających charakter wewnętrznych regulacji, jak również pomocy z zewnątrz, udało się zabezpieczyć istniejącą infrastrukturę medyczną, a w niektórych wypadkach ją rozbudować. Szczególnie istotną rolę, w tym zwłaszcza w pierwszym okresie po agresji rosyjskiej, odegrała pomoc humanitarna ze strony państw zachodnich oraz organizacji pozarządowych wyspecjalizowanych w udzielaniu pomocy w tym zakresie. Warto również odnieść się do innych skutków wojny i jej wpływu na ukraiński sektor służby zdrowia. W efekcie przemieszczenia się potężnych rzesz ludzi z obwodów ogarniętych wojną do tych znacznie bezpieczniejszych wzrosło w tych ostatnich, i to w sposób znaczny, zapotrzebowanie na usługi medyczne przy jednoczesnym zmniejszeniu i tak ograniczonych możliwości ukraińskiego państwa w tym zakresie. Stąd też tak ważna jest kwestia znalezienia inwestorów, którzy przeznaczyliby znaczące środki na działalność prywatnego segmentu. Pomogłoby to podwyższyć jakość usług oraz pozytywnie wpłynęłoby na profesjonalizację jakości działalności personelu medycznego.

Ukraińska służba zdrowia czasu wojny zmaga się z licznymi problemami, z których część dotyczy nierozwiązanych kluczowych kwestii będących pochodną czasu pokoju, część zaś obejmuje sprawy wynikające z prowadzonych działań zbrojnych. Stąd też wysiłek skierowany jest na zapewnienie podstawowej opieki zdrowotnej zarówno w odniesieniu do sił zbrojnych, jak również poszkodowanej w wyniku prowadzonych działań wojennych ludności cywilnej. Po zakończeniu wojny przyjdzie moment na zreorganizowanie służby zdrowia. Pierwszym wyzwaniem będzie odbudowa infrastruktury krytycznej, w tym szpitali. Drugim – zapewnienie odpowiedniej w stosunku do potrzeb podstawowej opieki zdrowotnej. Istotnym będzie również doposażenie w odpowiedni sprzęt medyczny istniejących, jak i powstających placówek medycznych. Dopiero wówczas będzie można przejść do planowanej reformy systemu opieki zdrowotnej nie tylko w zakresie zapewnienia pomocy w wymiarze podstawowym, ale również w postaci konkretnych programów, mających na celu zapobieganie chorobom. Tzw. projekty profilaktyczne będą w przyszłości stanowić kluczowy element każdego nowoczesnego systemu służby zdrowia. Lepiej bowiem zapobiegać niż leczyć. Zapewne Ukraińcy będą czerpać ze wzorów wypracowanych w tej materii przez państwa Zachodu, w tym w szczególności UE. To, w jakim tempie i z jakim skutkiem będą przebiegać te procesy, w dużym stopniu zależy od samych

Ukraińców oraz ich determinacji. Kluczowym wyzwaniem będzie budowa niemalże od podstaw świadomości ukraińskiego społeczeństwa, w tym eliminacji zjawisk patologicznych takich jak nepotyzm i korupcja. To, czy to się uda, pokaże jednak przyszłość (Wóycicki 2022).

Bibliografia

- „Ukraina. Wysocy urzędnicy zamieszani w defraudację funduszy na eksport zboża”. Rzeczpospolita, 3 stycznia 2023 roku. Dostęp 24 marca 2023 roku. <https://www.rp.pl/przestepczosc/art37721311-ukraina-wysocy-urzednicy-zamieszani-w-defraudacje-funduszy-na-eksport-zboza>.
- „Z Jasionki odleciał kolejny transport pacjentów z Ukrainy”. PAP, 10 stycznia 2023 roku. Dostęp 21 marca 2023 roku. <https://dlapilota.pl/wiadomosci/z-jasionki-odlecial-kolejny-transport-pacjentow-z-ukrainy>.
- Bazhenova Hanna. 2023. „System opieki zdrowotnej Ukrainy w warunkach wojny”. *Komentarze IEŚ* 754 (2/2023). Dostęp 31 marca 2023 roku. <https://ies.lublin.pl/wp-content/uploads/2023/01/ies-komentarze-754-2-2023.pdf>.
- Ber Jakub. 2023. „Korupcja i nieprawidłowości na tyłach armii ukraińskiej”. *Analizy OSW*. Dostęp 10 sierpnia 2023 roku. <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2023-08-04/korupcja-i-nieprawidlowosci-na-tylach-armii-ukrainskiej>.
- Bolanowski Rafał. 2023. „Samoloty z pomocą wojenną lądują w Jasionce jeden za drugim. Bloomberg: Światowa brama do Ukrainy”. *Gazeta Wyborcza*, 4 lutego 2023 roku. Dostęp 21 marca 2023 roku. <https://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,29431810,ciezka-bron-dla-ukrainskich-zolnierzy-na-lotnisku-w-jasionce.html>.
- Borodaj Dorota. 2022. „Wojna z Rosją i nowotworem. Dzieci z ukraińskich szpitali onkologicznych ewakuowane do Polski”. OKO.press. Dostęp 23 marca 2023 roku. <https://oko.press/dzieci-z-ukrainskich-szpitali-onkologicznych-ewakuowane-do-polski>.
- Dudnyk Olena, Anna Szaurenko, Ludmiła Krywa. 2019. „Rozwój opieki zdrowotnej na Ukrainie (lata 90. XX wieku – początek XXI w.)”. *Europa Orientalis. Studia z dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich* 10 (2019): 207–225.
- Starzewski Łukasz. 2022. „Problemy opieki zdrowotnej uchodźców z Ukrainy. RPO pisze do ministra zdrowia odpowiedź”. Biuletyn Informacji Publicznej RPO. Dostęp 9 kwietnia 2025 roku. <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/problemy-opieki-zdrowotnej-uchodzcow-z-ukrainy-rpo-pisze-do-ministra-zdrowia-odpowiedz>.
- Wóycicki Kazimierz. 2022. *Globalna Ukraina*. Warszawa: Arbitror.
- Zagórski Sławomir. 2023. „Ministerstwo do ukraińskich lekarzy: Pracujcie! Izby lekarskie: OK, ale przynajmniej mówcie po polsku”. OKO.press, 23 stycznia 2023 roku. Dostęp 4 marca 2023 roku. <https://oko.press/ministerstwo-do-ukrainskich-lekarzy-pracujcie-izby-lekarskie-ok-ale-przynajmniej-mowcie-po-polsku>.
- „ОсновизаконодавстваУкраїнипроохоронудоров'я: схваленопостановоюВерховної РадиУкраїнивід 19 листопада 1992 року № 2802-Xii”. Liga 360. Dostęp 22 marca 2023 roku. <http://search.ligazakon.ua/ldoc2.nsf/link1/T280100.html>.

Ukrainian Healthcare in Wartime: Dilemmas and Challenges

Abstract

Ukrainian Healthcare in Wartime: Dilemmas and Challenges is a publication dedicated to the problems faced by the health sector during Ukraine's difficult struggle against Russian aggression. The conflict with a major power – undoubtedly the Russian Federation, despite its many shortcomings – has created immense challenges related to the need to provide basic healthcare, both in the civilian and military spheres. The destruction caused by the Russian invasion, which has not spared hospitals, medical centers, and other healthcare-related facilities, has resulted in a serious gap in the Ukrainian healthcare system. This gap is especially difficult to bridge given the ongoing war faced by the young Ukrainian state. Once the hostilities have ended, Ukrainian decision-makers will have to address the issues outlined above – problems generated by the dynamics of wartime – as well as undertake a bold transformation of the healthcare system, in many aspects virtually rebuilding it from the ground up. This article discusses most of these issues, though it is limited to those the author considers most essential, given the broad scope of his research interests. In addition to assessing the current situation, the author also seeks to outline prospects for the development of the Ukrainian healthcare system in times of peace. This vision is based on the experiences of EU member states, particularly those that joined in the early 21st century – experiences Ukraine is likely to draw upon once the war has finally ended.

Keywords: Ukraine, healthcare system, policy, armed conflict

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 33 (2024)

ISSN 2081-3333

DOI 10.24917/20813333.33.2

Piotr Kwiatkiewicz*

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

ORCID: 0000-0002-3517-9974

Znaczenie i wpływ rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego na państwo oraz społeczeństwo. Kwestie społeczne, polityczne i historyczne

Wstęp

Trudno obecnie ocenić, jak będzie wyglądał globalny ład po zakończeniu działań wojennych w Ukrainie. Wiele zależy od tego, czy konflikt zakończy się zwycięstwem antyrosyjskiej koalicji skupionej wokół Ukrainy czy też strony rosyjskiej, wspieranej przez część krajów azjatyckich, afrykańskich oraz Ameryki Łacińskiej, co oznaczałoby rozpad państwa ukraińskiego, a tym samym realizację zarysowanej już w latach 90. XX wieku koncepcji Małorosji. Ta ostatnia miałaby się stać kolejną częścią Federacji Rosyjskiej, stanowiąc, zdaniem kremlowskich ideologów, dopełnienie dziejowej sprawiedliwości po niesprawiedliwym ich zdaniem zakończeniu zimnej wojny oraz upadku i rozpadu ZSRR. Bez względu na wynik globalnego starcia Ukraina będzie potrzebowała rozbudowanej pomocy w sferze socjalnej, jak również poważnych inwestycji w odbudowywaną, czasem od podstaw, gospodarkę. Wielu spośród Ukraińców, którzy wybrali emigrację jako wyższą konieczność uniknięcia pożogi wojennej, nigdy już nie wróci na stałe do swoich domów, co przełoży się na brak siły roboczej, pogłębi proces starzenia się społeczeństwa, wpływając tym samym na możliwości dynamicznego rozwoju państwa (Пирожков 2004). Niezbędnym stanie się również odbudowanie infrastruktury cywilnej, często w oparciu na nowych miejscach dyslokacji ludności, bowiem duża część miast i wsi zamieszkiwanych przez Ukraińców może znajdować się poza kontrolą władz ukraińskich lub też nie nadawać się do powtórnego zasiedlenia ze względu na skalę zniszczeń wojennych, brak infrastruktury krytycznej, drogowej. Nie bez znaczenia będzie zachodzący obecnie, w czasie wojny proces zerwania więzi społecznych szczególnie w wymiarze lokalnym, regionalnym. O ile odbudowa

* piotr.kwiatkiewicz@amu.edu.pl

infrastruktury jest możliwa, a nawet pewna, o tyle ponowne nawiązanie znajomości i odbudowa kapitału społecznego są często wykluczone. Skala wyzwań czekających ukraińskie władze, a co za tym idzie społeczeństwo, jest więc wprost trudna do wyobrażenia. Bez wsparcia międzynarodowego sami Ukraińcy nie będą w stanie odbudować kraju ze zniszczeń wojennych oraz – co chyba stanowi jeszcze większe wyzwanie – przebudować świadomość narodu, władz w kierunku społeczeństwa obywatelskiego, zwłaszcza w kontekście aspiracji europejskich (NATO, UE).

Tekst *Znaczenie i wpływ rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego na państwo oraz społeczeństwo. Kwestie społeczne, polityczne i historyczne* został oparty na przeprowadzonych badaniach w ramach, których posłużono się metodą studium przypadku oraz metodą scenariuszową. Przy tej ostatniej wykorzystano również metodę porównawczą, której celem było wskazanie na różnice w sytuacji Ukraińców w szeroko pojmowanej sferze społecznej sprzed wybuchu konfliktu oraz w czasie jego trwania. Autor odniósł się również do możliwych scenariuszy rozwoju wydarzeń w Ukrainie, jak również, co niezmiernie ważne, w przestrzeni międzynarodowej, zarówno tej bliskiej, jak i wydawać by się mogło odległej. Globalny świat w coraz mniejszym stopniu zezwala na pełną suwerenność oderwaną od interesów innych podmiotów relacji międzynarodowych.

W artykule wykorzystano literaturę przedmiotu badań opartą o monografie, prace pod redakcją oraz artykuły naukowe w czasopismach. Niezwykle istotnym aspektem kwerendy naukowej poprzedzającej powstanie publikacji było pozyskanie materiałów netograficznych, które z natury rzeczy aktualne nadają się bardzo dobrze (po oddzieleniu retoryki czasów wojny) do analizy problemowej. Uzupełnieniem literatury przedmiotu badań są również artykuły prasowe, których kwerendę przeprowadził autor publikacji w oparciu na czołowych, ogólnokrajowych tytułach prasowych. Również i w tym przypadku należy w sposób ostrożny i zrównoważony podchodzić do źródeł, bowiem czas wojenny rządzi się swoimi prawami, gdzie prawda miesza się często z myśleniem życzeniowym. Rolą badacza jest jednak wypośrodkowanie prawdy poprzez odrzucenie, co często niezwykle trudne szczególnie w sytuacji konfliktu zbrojnego, który również i nas do pewnego stopnia dotyczy, emocji.

Polityczno-historyczne podłoże rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego

Historia narodu ukraińskiego i pierwotnych form kształtowania jego tożsamości sięga wielu wieków wstecz, z kolei jako państwo Ukraina funkcjonuje dopiero od trzech dekad. Wcześniej Ukraina była częścią Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich o dosyć mocno ograniczonej autonomii w zakresie polityki wewnętrznej sprawowanej przez nominatów Kremla, *de facto* nie miała możliwości prowadzenia własnej, niezależnej polityki w ramach globalnych lub choćby nawet regionalnych stosunków międzynarodowych. Dopiero przełom 1989/1990 pozwolił spełnić przynajmniej marzenia elit politycznych i w dalszym ciągu wąskich grup społecznych o własnym, suwerennym państwie. Nieco inaczej wyglądała sytuacja z narodem ukraińskim, którego nowożytnych fundamentów można szukać w XVII wieku, kiedy zbuntowana Sicz

Zaporoska uzyskała w wyniku powstania (1648–1651) niezależność od Królestwa Polskiego, popadając niestety – zarówno dla idei narodowej, jak również państwowej – w zależność od Imperium Rosyjskiego. Od 1654 roku ziemie ukraińskie zostały podzielone na dwie części. Wschodnia znalazła się pod jurysdykcją rosnącej w siłę Rosji, zachodnia część nadal pozostawała pod wpływami państwa polskiego. Symbolicznym miejscem zainicjowania trwałego, obowiązującego przez kilka stuleci, podziału okazała się miejscowość Perejasław. Do zawartej tam unii pomiędzy Rosją a Kozakami zaporskimi nawiązywały nawet władze radzieckie, szukając legitymizacji swojej władzy, a co za tym idzie praw do tych ziem. W 1954 roku w trzecieście rocznicę zawarcia ugody perejasławskiej zainicjowano świąteczne obchody oraz przekazano Ukraińskiej SRR Półwysep Krymski. Nikt wówczas nie przypuszczał, iż tym samym otwarto swoistą polityczną puszkę Pandory (Wójcik 1954: 76–109).

Zachodnie ziemie przynależne, tytułem zdobyczy wojennych, Rzeczypospolitej z czasem coraz bardziej, na skutek licznych słabości państwa polskiego, emancypowały się, tworząc własny etnos narodowy. Władztwo Polski z powodu fatalnych rządów magnaterii oraz szlachty, stanowiąc europejski archetyp nieprzystający już do XVIII-wiecznej rzeczywistości, jak i splotu niekorzystnych wydarzeń na ziemiach zamieszkałych w większości przez Ukraińców oraz Żydów, sukcesywnie słabło. W 1772 roku doszło do pierwszego rozbioru Polski, w wyniku którego znaczna część ziem ukraińskich znalazła się w granicach Imperium Rosyjskiego. Ostatni z rozbiorów w 1795 roku przypieczętował zajęcie całości ziem ukraińskich, z tym że część zachodniej Ukrainy znalazła się pod panowaniem cesarstwa austriackiego (od 1867 r. Austro-Węgier), co miało w przyszłości przynieść efekt w postaci wygenerowania się ukraińskiego nacjonalizmu, który doprowadził do powstania w XIX wieku zrębów nowoczesnego, jak na uwarunkowania schyłku epoki Świętego Przymierza, narodu. Część najlepiej uświadomionych narodowo środowisk ukraińskich chciała wzorem Polski po 1918 roku wybić się na niepodległość. Niestety, zarówno postawa Polski, gdzie zatriumfowała forsowana przez endecję wizja państwa unitarnego, jak również zwycięstwa wojsk bolszewickich powstrzymały proces tworzenia państwa. Między wrogimi sobie stronami, czyli II RP i Rosją Radziecką, a następnie ZSRR, zapanował w tej kwestii swoisty niepisany konsensus, co do przeciwstawienia się ukraińskiemu nacjonalizmowi, zaś w obszarze polityk wewnętrznych skupiono się na próbach asymilacji, które realizowane były zarówno przy pomocy środków z obszaru *softpower*, jak i niestety (dotyczy to również II RP) *hardpower* (Hrycak, Chruślińska 2022: 107–148).

Ponowne nadzieje środowiska ukraińskiej skrajnej prawicy skupione politycznie w OUN i wojskowo w UPA (od 1942 roku) wiązały się z wybuchem II wojny światowej¹. Na terenach stanowiących Kresy Wschodnie wybuchło powstanie skierowane we władze polskie oraz siły zbrojne, które w wyniku agresji Niemiec oraz (w późniejszym okresie) ZSRR przestały odgrywać rolę siły zdolnej zapewnić bezpieczeństwo polskim mieszkańcom wschodnich połaci kraju. Dochodziło do licznych ataków na

¹ Mowa o Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i zbrojnej formacji utworzonej w jej ramach – Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA).

formacje wycofującego się regularnego wojska, Korpusu Ochrony Pogranicza, jak również Policji państwowej. Próbowano przejmować urzędy, posterunki policyjne oraz wojskowe. Kres temu ruchowi przyniosły dopiero siły zbrojne III Rzeszy oraz ZSRR, które nie życzyły sobie uczestnictwa w sprawowaniu władzy przez radykalnych nacjonalistów, mając własne totalitarne pomysły rządów (Wawryniuk 2018: 448–470). 22 czerwca 1941 roku Niemcy napadły na Związek Radziecki, co dla ukraińskiego ruchu narodowego stanowiło sygnał do ponownego rozpoczęcia walki o państwo narodowe. Ukraińcy stanęli w obliczu dramatycznego wyboru pomiędzy wkraczającymi do ZSRR oddziałami niemieckimi a cofającą się armią radziecką. Początkowo tamtejsze elity narodowościowe wiązały spore nadzieje z wkraczającymi Niemcami. Koncentrowały się one na możliwościach utworzenia z części ziem ukraińskich własnego państwa. Z czasem, w związku z brakiem akceptacji dla tego rodzaju projektów ze strony władz niemieckich, w ramach OUN narodziła się koncepcja przeprowadzenia czystki etnicznej na mieszkających na Kresach Polakach. Osłabiona klęską wrześniową i znajdująca się pod okupacją Polska była wygodnym celem dla silnej, zbliżonej możliwościami do regularnych sił zbrojnych, formacji nacjonalistów ukraińskich. To oni pod przywództwem politycznym Stepana Bandery oraz wojskowym Romana Szuchewycza, znanego pod pseudonimem „Taras Czuprynka”, przystąpili do działań przeciwko Polakom mieszkającym na ziemiach ukraińskich, chcąc przygotować fundamenty pod przyszłe państwo narodowe. O ile państwa stworzyć się nie udało, co było efektem zwycięstwa wojsk radzieckich w toczonej w latach 1941–1945 wielkiej wojnie ojczyźnianej, o tyle w wyniku szeregu zbrodni o charakterze ludobójstwa problem polskości zachodniej Ukrainy został ostatecznie rozwiązany. Życiem za tak zdefiniowaną przez ukraińskich nacjonalistów ideę zapłaciło ponad 100 tysięcy mieszkańców narodowości polskiej, kilkaset tysięcy uciekło za Bug, chroniąc się przez napierającą UPA, przy wsparciu oddziałów Armii Krajowej oraz partyzantki radzieckiej współdziałającej z oddziałami Armii Ludowej. Po polskich Kresach pozostało wspomnienie kulturowane w szeregu polskich rodzin oraz liczne mogiły, często bezimienne. Trudno na takim fundamencie budować przyszłość wzajemnych relacji, co nie oznacza, że nie trzeba. W okresie powojennym na emigracji powstała koncepcja dialogu ze stroną ukraińską co do przyszłości zwaśnionych narodów. W oparciu o koncepcje Juliusza Mieroszewskiego oraz Jerzego Giedroycia po odzyskaniu pełnej suwerenności w 1989 roku władze polskie podjęły działania na rzecz pogłębionego dialogu ze stroną ukraińską (Motyka 2006).

Problem migracji Ukraińców

Już przed wybuchem konfliktu zbrojnego, którego eskalacją był atak rosyjski na Ukrainę w 2022 r., wielu Ukraińców postanowiło opuścić swój kraj w poszukiwaniu lepszej, to znaczy atrakcyjnej finansowo pracy, jak również, co nie bez znaczenia, zdecydowanie korzystnie skonstruowanego systemu polityczno-społecznego państw szeroko definiowanego Zachodu, który umożliwia realizację podstawowych praw przysługujących każdemu obywatelowi. To, co dla przeciętnego Niemca, Francuza, a nawet Polaka

jest normą, dla Ukraińców jest nowością skutkującą często chęcią opuszczenia kraju i szukania swojego miejsca na obczyźnie. O ile w pierwszym okresie, tj. od początku istnienia niepodległości do momentu wybuchu konfliktu zbrojnego w 2014 roku, Ukrainę opuściło ok. 5 mln osób, to po rozpoczęciu działań wojennych w 2022 roku nieco ponad 8 mln Ukraińców znalazło swoje tymczasowe lub stałe miejsce w Europie oraz w mniejszym stopniu w USA i Kanadzie (Olszanecka 2012: 104–111). Liczące niegdyś blisko 50 mln mieszkańców państwo wskutek niekorzystnych zmian demograficznych oraz prowadzonych działań wojennych straciło łącznie blisko 25 mln z nich, pozostali zamieszkują teren objęty ukraińską jurysdykcją. Wszystko to wpływa na ocenę zjawisk społecznych mających miejsce w Ukrainie. Trudny do oszacowania jest obecnie wymiar strat zarówno materialnych, jak i ludzkich poniesionych przez Ukrainę. Utrata rodziny, miejsca zamieszkania spycha często osoby, które pracowały i miały swój świat, na margines społeczny. Oczekują one długotrwałego wsparcia ze strony państwa, jak i programów pomocowych, które pozwolą im znaleźć pracę, odnaleźć się w nowym otoczeniu. Potrzebna jest również pomoc psychologiczna. Wszystko to generuje koszty, na które zmagającego się z rosyjską inwazją społeczeństwa reprezentowanego przez władze centralne po prostu nie stać. Samodzielnie Ukraina tych problemów nie rozwiąże. Konieczna jest pomoc ze strony wspólnoty międzynarodowej.

Problemem budzącym największe emocje okazała się deportacja dzieci z terenów zajętych przez armię rosyjską. Szacuje się, iż co najmniej 20 tysięcy dzieci zostało wywiezionych z Ukrainy w głąb terytorium Federacji Rosyjskiej. Ukraińcy, którym wtóruje Zachód, uważają to za akt barbarzyństwa, czego dowodem jest decyzja Międzynarodowego Trybunału Karnego o konieczności aresztowania przywódcy rosyjskiego Władimira Putina wraz z Rzecznikiem Praw Dziecka Federacji Rosyjskiej Marią Lwową-Bielową celem ich osądzenia. Rosyjska narracja głosi, że dzieci zostały uratowane z pożogi wojennej, a większość z nich to członkowie rodzin o separatystycznych i prorosyjskich tendencjach. Jak jest naprawdę, tego ocenić się obecnie nie da, kiedy nagromadziło się aż tak wiele skrajnych emocji. Z punktu widzenia prawa międzynarodowego mamy niewątpliwie do czynienia z nielegalną deportacją. Z punktu widzenia pragmatyki dnia codziennego sytuacja jest już znacznie bardziej skomplikowana. Trwa bowiem exodus w obydwie strony. Ludność rosyjskojęzyczna stara się za wszelką cenę albo pozostać na terenach zajmowanych przez armię rosyjską, albo też dostać się na terytorium samej Federacji Rosyjskiej. W odwrotnym kierunku podążają ci wszyscy, dla których Rosja jest obcym, wrogim państwem. Nie ulega jednak wątpliwości, iż dzieci stały się politycznym zakładnikiem toczonej wojny, co fatalnie wpłynie na ich psychikę i wejście w dorosłość, której doświadczyły znacznie przed czasem (Libanowa 2022).

Wpływ działań wojennych na infrastrukturę socjalno-bytową Ukraińców

W wyniku prowadzonych działań bojowych zniszczeniu uległo większość obiektów infrastruktury krytycznej. Wiele miast ukraińskich, łącznie ze stolicą kraju Kijowem, zostało pozbawionych energii elektrycznej, ciepłej oraz wody. Bez pełnego

przywrócenia dostaw nie będzie mowy o prawidłowym funkcjonowaniu zarówno ukraińskiej gospodarki, jak również zaplecza socjalno-bytowego społeczeństwa. Obecnie wydaje się to głównym zadaniem stojącym zarówno przed władzami, jak i przyszłymi donatorami, którzy udzielą Ukraińcom niezbędnej pomocy. Poważnym zniszczeniom uległa również infrastruktura sektora ropy naftowej, w tym większość rafinerii, magazynów, instalacji służących przepływowi ropy i benzyny. W mniejszym stopniu dotyczy to sektora gazu ziemnego, który z przyczyn politycznych nie był atakowany przez wojska rosyjskie chcące tym samym zachować dostęp do infrastruktury przesyłowej, przy pomocy której surowiec trafiał, pomimo konfliktu zbrojnego, do odbiorców w zachodniej Europie.

Problemem jest również skala wewnętrznej migracji. Kilka milionów Ukraińców przedostało się ze wschodniej części kraju, zasiedlając nieprzygotowane do tego miasta zachodniej części państwa. Do dziś nie udało się stworzyć odpowiedniej do potrzeb infrastruktury, zaś wsparcie materiałowe, lokalowe ma charakter mocno prowizoryczny. Słusznie zauważa ukraiński publicysta Rusłan Szoszyn: „W środę wieczorem około 6 milionów odbiorców (mieszkań, domów) pozostawało bez prądu. Nietrudno się domyślić, jaka jest skala problemu, gdyż pod jednym adresem może mieszkać kilkusobowa rodzina. Najgorsza sytuacja jest w stolicy i obwodzie kijowskim, ale też w obwodach czerkaskim, chmielnickim, odeskim i lwowskim” (Szoszyn 2022). W kraju w tak wygenerowanej rzeczywistości trudno o miejsca pracy, nie mówiąc już o godnym, to znaczy umożliwiającym przeżycie, wynagrodzeniu: „Ukraiński rząd szacuje, że do końca roku bezrobocie w kraju sięgnie 30 procent. Wojna niszczy rynek pracy Ukrainy. Działania wojenne trwają tam, gdzie było zatrudnionych 10 mln pracowników. Co najmniej 5 mln ludzi straciło pracę” (Szoszyn 2022). Sytuacja społeczna i gospodarcza pozwala jedynie na realizację najbardziej podstawowych zadań państwa, nie ma bowiem możliwości na prowadzenie bardziej kreatywnej, rozwojowej polityki. Przedłużająca się wojna wywołuje gigantyczne wprost cierpienie i, co gorsze, nic nie wskazuje na to, iż konflikt zbrojny pomiędzy Federacją Rosyjską a Ukrainą szybko dobiegnie końca, nie mówiąc już o pokojowym uregulowaniu działań wojennych. Najgorszym rozwiązaniem byłoby zamrożenie konfliktu, co spowodowałoby brak stabilizacji, a tym samym pogorszyło perspektywy, w tym te odnoszące się do kompleksowej odbudowy kraju.

Zakończenie

Trudno sobie wyobrazić, aby Ukraina została pozbawiona w wyniku prowadzonych przez Rosjan działań bojowych swojej niepodległości. Wszystko wskazuje bowiem na to, iż państwowość Ukrainy pozostanie nienaruszona, jeśli chodzi o jej prawo do samostanowienia. Innym, równie ważnym problemem jest odpowiedź na pytanie o kształt przyszłych granic państwa ukraińskiego, czyli jak daleko na zachód zdołają się przemieścić rosyjskie wojska oraz czy Ukraina pogodzi się z ewentualnymi stratami terytorialnymi. Nie bez znaczenia będzie też wizja pokoju, którą formułują czołowe państwa zachodnie, a która to bywa często odmienna i różnorodna, co wskazuje na

brak spójnej koncepcji, jak również rozbieżne interesy. Na razie Federacja Rosyjska kontroluje, wliczając Półwysep Krymski, blisko 20% terytorium państwa ukraińskiego. Jeśli Rosjanie zdołają poszerzyć swoje zdobycze o cały obszar obwodów donieckiego i ługańskiego, wówczas najbardziej zasobna w surowce energetyczne część Ukrainy stanie się częścią innego organizmu państwowego lub, tak jak miało to miejsce w przeszłości, parapaństwem stanowiącym wygodne narzędzie nacisku na państwo ukraińskie w celu jego dalszej destabilizacji. Kluczową przy tym kwestią będą gwarancje bezpieczeństwa ze strony NATO, zwłaszcza USA, które pozwolą na ostateczne określenie się ukraińskich elit politycznych po stronie państw zachodnich, stając się najbardziej na wschód wysuniętą flanką obszaru euroatlantyckiego. Jeśli tak definiowane metodą scenariuszową okoliczności będą mieć miejsce, to głównie na państwa UE spadnie największa odpowiedzialność za realizację zadań pomocowych na rzecz zrujnowanego kraju i jego mieszkańców. Koniecznym będzie rekompensowanie rozbudowanej polityki socjalnej, którą władze ukraińskie ze względu na zagrożenie kryzysem humanitarnym będą zmuszone wprowadzić. Innym przejawem aktywności będzie wygenerowanie szeregu programów wsparcia ukraińskiej gospodarki, jak również społeczeństwa na rzecz modernizacji. Skala koniecznej pomocy dla władz ukraińskich jest więc gigantyczna i wymaga olbrzymich środków finansowych oraz czasu na realizację zarysowanej tylko jak na razie koncepcji, w stosunku do której brak wyrazistych, szczegółowych rozwiązań. Takich jednak być nie może skoro nadal nie jest rozstrzygnięty wynik działań bojowych.

Bibliografia

- Hrycak Jarosław, Iza Chruślińska. 2022. *Zrozumieć Ukrainę. Historia mówiona*. Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Libanowa Ellia. 2022. „Demograficzne skutki wojny w Ukrainie”. Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, 22 grudnia 2022 roku. Dostęp 26 marca 2023 roku. <https://inter-lab-wojna-ukraina.up.krakow.pl/2022/12/22/demograficzne-skutki-wojny-w-ukrainie>.
- Motyka Grzegorz. 2006. *Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa: Instytut Studiów Politycznych PAN. Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Olszanecka Natalia. 2012. „Problemy demograficzne Federacji Rosyjskiej i Ukrainy. Wybrane rozwiązania”. *Kultury Wschodniosłowiańskie – Oblicza i Dialog* 2 (2012): 104–112.
- Szoszyn Rusłan. 2022. „Ukraina: Domy bez prądu, ludzie bez pracy”. *Rzeczpospolita*, 2 grudnia 2022 roku. Dostęp 30 marca 2023 roku. <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art37535571-ukraina-domy-bez-pradu-ludzie-bez-pracy>.
- Wawryniuk Andrzej. 2018. „Antypolska działalność ukraińskich nacjonalistów w kampanii polskiej 1939 roku”. *Radzyński Rocznik Humanistyczny* 16 (2): 447–469.
- Wójcik Zbigniew. 1954. „Feudalna Rzeczpospolita wobec umowy w Perejasławiu”. *Kwartalnik Historyczny* 61 (3): 76–109.
- Пирожков Сергій Іванович. 2004. „Демографічний фактор аглобальній стратегії розвитку України”. *Демографічна соціальна економіка* 1–2: 5–20.

The Significance and Impact of the Russian-Ukrainian Armed Conflict on the State and Society: Social, Political, and Historical Issues

Abstract

The article *The Impact and Significance of the Russian-Ukrainian Armed Conflict on Key Social, Political, and Historical Issues for the Ukrainian State and Society* addresses important problems related to the dramatic situation of the Ukrainian nation, which has been forced to fight for its survival. The deteriorating social conditions of many Ukrainian families have compelled a redefinition of both the methods and the scale of assistance provided by the international community. This assistance is delivered both through institutional channels and by numerous non-governmental organizations. The latter played a particularly significant role in the initial phase of the armed conflict, assuming much of the state's responsibility in meeting the basic social needs of refugees. In doing so, they proved that the notion of civil society is not merely an empty slogan. However, the challenge remains to develop sustainable aid mechanisms for the future – that is, after the conflict ends. The scale of the challenge currently facing the international community is enormous, especially when considering the population size of Ukraine and the vast area the country occupies. Europe, treated as a political organism, will not be able to meet this challenge entirely on its own. The task of comprehensive support for Ukraine will necessarily involve a much broader group of countries, particularly the United States, Canada, Australia, and Japan. Another pressing issue is the degree of commitment to post-war aid efforts in Ukraine – when the interests of individual countries and nations begin to diverge, and when the clarity of action shaped by the ongoing conflict gives way to more complex and fragmented realities.

Keywords: Ukraine, armed conflict, social policy, migration

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 33 (2024)

ISSN 2081–3333

DOI 10.24917/20813333.33.3

Jolanta Puacz-Olszewska*

Politechnika Rzeszowska

ORCID: 0000-0002-8034-4502

Militarne i polityczne aspekty rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego

Wstęp

Trudno nie zauważyć, jak aktualne są słowa pruskiego teoretyka wojny Carla Philippa Gottlieba von Clausewitza, autora aktualnego aż po dziś dzień dzieła „O wojnie”, o tym, iż wojna jest przedłużeniem dyplomacji (von Clausewitz 2022). Tak i też było w przypadku rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego, kiedy środki dyplomatyczne zawiodły, przemówiły armaty. Kwestia przyszłości Ukrainy, która nie jest sporem nowym, w ostatnich latach stała się sprawą o pierwszorzędny dla globalnych relacji znaczeniu. Doprowadziła do dynamicznej antagonizacji postaw zarówno na linii Kijów–Moskwa, jak również pomiędzy Federacją Rosyjską a USA. Rosja dążyła do utrzymania Ukrainy w swojej strefie wpływów, uznając, iż jest na tyle bliska kulturowo, politycznie czy historycznie, że naturalne stają się rosyjskie dążenia do integracji. Przez wiele lat trwała patowa sytuacja, której odzwierciedleniem była prowadzona przez Leonida Kuczmę polityka wielowektorowa polegająca na utrzymywaniu jednakowego dystansu pomiędzy umownym Wschodem a Zachodem. Tak definiowana przez stronę ukraińską rzeczywistość polityczna stanowiła próbę pozyskania z tytułu położenia geopolitycznego koncesji politycznych i gospodarczych. Młode państwo ukraińskie stawiało sobie ambitny cel łączenia interesów obszaru euroatlantyckiego z azjatyckim „państwem sworznem” (Rogoża 2023). Niestety zarówno państwa obszaru euroatlantyckiego z USA na czele, jak również Federacja Rosyjska dążyły do uzyskania supremacji i ostatecznego zakotwiczenia Ukrainy w swojej wyłącznej strefie interesów. Zasada *win to win*, która z natury rzeczy powinna przyświecać dyplomacji, nie odegrała w przypadku Ukrainy *de facto* żadnej roli. Z czasem – w wyniku

* j.puacz@prz.edu.pl

poważnych zmian na geopolitycznej mapie relacji międzynarodowych – oś ciężkości konfliktu przesunęła się w kierunku rywalizacji na linii Moskwa–Waszyngton–Pekin. Celem Stanów stało się osłabienie Federacji Rosyjskiej po to, aby następnie ukierunkować swoje działania na rzecz rozstrzygnięcia rywalizacji na linii Waszyngton–Pekin na korzyść tego pierwszego. Tak definiowana polityka musiała doprowadzić do wybuchu konfliktu, który z militarnego punktu widzenia ma charakter regionalny, ale z gdy spojrzymy na niego szerzej jest to konflikt o charakterze globalnym. Gra na geopolitycznej szachownicy toczy się o podtrzymanie obecnego układu sił, w którym stroną dominującą ma pozostać szeroko definiowany Zachód z USA jako liderem. Strategia amerykańskiej polityki zakłada powstanie trzech strzegących porządek międzynarodowy „amerykańskich latarni” będących zabezpieczeniem interesów tego państwa w różnych regionach świata. Rolę pierwszej latarni administracja amerykańska tradycyjnie przyznaje Izraelowi. Drugą – i jest to do pewnego stopnia nowość – ma być Tajwan, co świadczy o rosnącym znaczeniu Chińskiej Republiki Ludowej dla kształtu relacji międzynarodowych oraz płynących z tego faktu zagrożeń dla amerykańskiej supremacji. Trzecią latarnią trzymającą w szachu próbującą odbudować wpływy i znaczenie na arenie międzynarodowej, w tym w szczególności w obszarze byłego ZSRR, Federację Rosyjską ma być Ukraina, o którą toczy się zacięta rywalizacja wielkich mocarstw. Po okresie względnego pokoju po zakończeniu zimnowojennej rywalizacji przyszedł niestety czas na pełnowymiarowy konflikt zbrojny (Piotrowski 2023).

W tekście *Militarne i Polityczne aspekty rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego* analiza została poprzedzona badaniami naukowymi oraz kwerendą, opierającą się głównie, co jest zrozumiałe ze względu na aktualność obszaru badawczego, na pozycjach netograficznych oraz materiałach ośrodków analitycznych, w tym zwłaszcza Polskiego Instytutu Stosunków Międzynarodowych oraz Ośrodka Studiów Wschodnich. Wykorzystano również artykuły w drukach zwartych, aczkolwiek w stosunku do pierwszej części publikacji ujmującej swym zakresem genezę konfliktu zbrojnego. Do pewnego stopnia obejmującego zagadnienia natury teoretycznej z kręgu filozofii państwa, narodu koncepcji i założeń wojny posłużono się monografią. Za podstawową metodę przyjęto studium przypadku uzupełnione metodą scenariuszową. Wydaje się, iż są adekwatne do wymagań stawianych publikacji, umożliwiając wybór najważniejszych wydarzeń, koncepcji związanych z trwającym konfliktem, jak również w oparciu na istniejącej wiedzy wygenerowanie ostrożnych prognoz.

Geneza konfliktu

Początków rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego należy szukać w odległej przeszłości, kiedy to po wybuchu powstania Chmielnickiego na należących wówczas do Rzeczypospolitej Kresach Wschodnich w 1648 roku doszło do istotnego przetasowania sił w tej części Starego Kontynentu. Rzeczpospolita Polska zajmowała wówczas znaczne terytorium liczące w swoim rozwojowym apogeum blisko milion kilometrów kwadratowych powierzchni. Głównym kierunkiem ekspansji pozostawał wschód, w tym zwłaszcza ziemie księstwa moskiewskiego. W 1654 roku doszło do

przełomowego wydarzenia w dziejach tej części Europy. Unia w Perejeśławiu stanowiła początek końca nie tylko polskiej ekspansji, ale, co gorsze dla państwa polskiego, dominacji. Od tego wydarzenia rozpoczęło się powolne wypieranie Rzeczypospolitej z ziem ruskich, które były przejmowane przez powstałe w 1613 roku Imperium Romanowów. W wyniku rozbiorów Polski, z końcem XVIII stulecia, większa część ziem ukraińskich znalazła się pod jurysdykcją Imperium Rosyjskiego, niewielka zaś część, zwana Galicją, trafiła pod panowanie austriackie, a od 1867 roku austro-węgierskie. W XIX wieku na tym obszarze, w związku ze słabnięciem czynnika polskiego w wyniku kolejnych przegranych powstań narodowych oraz tzw. rabacji galicyjskiej, do głosu zaczęły dochodzić ukraińskie środowiska nacjonalistyczne, dążące do budowy własnej państwowości na obszarach spornych pomiędzy Imperium Rosyjskim a pozostającą pod zaborami Polską. W 1918 roku doszło do konfliktu zbrojnego pomiędzy siłami zbrojnymi reprezentującymi odradzające się państwo polskie a ukraińskimi nacjonalistami we Lwowie, który zakończył się porażką Ukraińców. W następnych latach, mimo prób zawiazania wspólnego sojuszu polsko-ukraińskiego wymierzonego w bolszewików, proces budowy państwa narodowego opartego w przypadku Polski na polityce asymilacyjnej, a Rosji Radzieckiej na praktykach totalitarnych postępował, kładąc na dłuższy okres kres marzeniom o niepodległej Ukrainie. Do koncepcji budowy państwa narodowego wrócili ukraińscy nacjonałiści wraz z wybuchem II wojny światowej. Szczególnie silne nadzieje wiązano z prognozowanym zwycięstwem III Rzeszy nad ZSRR. Wydarzenia na froncie przybrały jednak negatywny dla nich obrót. Poza dokonaniem czystki etnicznej mniejszości polskiej, stanowiącej przeszkodę na drodze do niepodległości Ukrainy, nie osiągnięto żadnych realnych sukcesów. Od 1945 roku Ukraina ponownie znalazła się jako byt zależny w państwie radzieckim. Dopiero pokojowa rewolucja 1989/1991 sprawiła, iż uwolniła się od Moskwy i stała się samodzielnym podmiotem relacji międzynarodowych (Hrycak, Chruślińska 2022: 63–148).

Pierwsza faza konfliktu: od wydarzeń na archipelagu Kosa Tuzla po aneksję Krymu i częściowe przejście obwodów ługańskiego oraz donieckiego

Wraz z końcem kadencji prezydenta Kuczmy skończyła się przynosząca umiarkowany spokój i stabilizację polityka wielowektorowa. Pomarańczowa rewolucja roku 2004 była pierwszym poważnym sygnałem dla chcących doprowadzić do ponownego zjednoczenia ziem byłego ZSRR środowisk rosyjskich, jak również części mieszkańców, zmierzającej do własnej świadomości narodowej Ukrainy. Sygnałem, dodajmy, zbagatelizowanym przynajmniej na gruncie cywilizacyjnym, kulturowym, w końcu tożsamościowym. W dalszym ciągu postrzegano Ukrainę jako część odtwarzającego się imperium, odmawiając jej prawa do suwerennych decyzji. W Ukrainie umocnił się trwały podział na prorosyjski wschód oraz prozachodnie centrum i zachód. Jeszcze bardziej problematycznie wyglądała sytuacja na Krymie. Półwysep Krymski zamieszkiwali w większości Rosjanie, którzy stanowili około 60% całości tamtejszej populacji. Faktycznie jednak blisko 80% mieszkańców władało językiem rosyjskim. Dla większości z nich silna, narodowa Ukraina związana z Zachodem była nie do zaakceptowania.

Dążenia do stania się częścią państwa rosyjskiego, wsparte stacjonującym garnizonom rosyjskiej Floty Czarnomorskiej w Sewastopolu, stały się wraz z upływem czasu coraz bardziej widoczne. Głównym jednak problemem był fakt strategicznego położenia Półwyspu Krymskiego, na którym zlokalizowane były rosyjskie bazy wojskowe, w tym zwłaszcza marynarki wojennej, stanowiąc o sile państwa rosyjskiego na Morzu Czarnym będącym, *de facto*, wewnętrznym akwenem Federacji Rosyjskiej. Wszystkie te czynniki powodowały, iż krok po kroku zbliżała się nieunikniona konfrontacja o przyszłość Ukrainy, w tym zwłaszcza jej wschodniej części. Na przełomie roku 2013 i 2014 doszło do wydarzeń, które przeszły do historii jako rewolucja godności. W jej wyniku z funkcji prezydenta kraju musiał ustąpić Wiktor Janukowycz, którego na stanowisku zastąpił jeden z liderów wydarzeń rewolucyjnych Petro Poroszenko, polityk o jednoznacznie prozachodniej orientacji, niemniej jednak związany z miejscową oligarchią, której negatywny wpływ na funkcjonowanie państwa był nie do przecenienia. Fakt zniszczeń we wschodniej części kraju wykorzystały wojska rosyjskie, wspierając rebeliantów na Krymie oraz w prorosyjskich regionach Ukrainy – Doniecku i Ługańsku. O ile w przypadku Krymu Rosjanie przejęli półwysep bez większych problemów, o tyle o Donieck i Ługańsk toczyły się krwawe walki, z których zwycięsko wyszli rebelianci wspierani przez wojska rosyjskie. Do dzisiaj zagadką pozostaje, dlaczego Federacja Rosyjska, mając przed sobą zdeorganizowanego przeciwnika, nie wykorzystała sytuacji i nie zajęła wschodniej części państwa. Być może był to wynik rozmów prowadzonych z przywódcami państw zachodnich, którzy przyczynili się do wygenerowania tzw. porozumień mińskich, stanowiących dosyć mocno prowizoryczne, tymczasowe rozwiązanie. Na przestrzeni lat 2014–2022 doszło do poważnych zmian w kierownictwie cywilnym państwa, jak również w sferze militarnej. W tej ostatniej wymieniono większość wyższej i średniej rangi oficerów na osoby rekrutujące się spośród tzw. batalionów ochotniczych, sięgających do tradycji walki nacjonalistów z wojskami radzieckimi oraz polskimi i, w mniejszej mierze, czechosłowackimi. Często przy tym nawiązywano do symboliki UPA. Nie wszędzie na Zachodzie tak definiowana zmiana znalazła akceptację. Mimo silnych antyrosyjskich nastrojów, w Polsce dosyć często pojawiają się antyukraińskie hasła, wynikające z braku rozliczenia zbrodni dokonanych przez ukraińskie podziemie zbrojne w latach 1943–1947 na Wołyniu, a następnie na zachód od linii rzeki Bug, głównie na obszarze Bieszczad. Stanowi to fundamentalną przeszkodę w przyszłej normalizacji stosunków i budowie nowej przestrzeni bezpieczeństwa (Kłaczyński 2014a: 108–118; Kłaczyński 2014b: 15–89).

Regularne działania wojenne. Drugi etap konfliktu zbrojnego na linii Moskwa–Kijów

24 lutego 2022 roku rozpoczęła się operacja wojskowa Federacji Rosyjskiej oraz prorosyjskich formacji obwodów donieckiego i ługańskiego wymierzona w siły zbrojne oraz zaplecze logistyczne armii ukraińskiej. Trudno, nawet dziś, na podstawie informacji, do których możemy dotrzeć, ocenić, jakie były konkretne założenia tzw. specjalnej operacji wojskowej. Najprawdopodobniej głównym celem było zajęcie Kijowa

celem osadzenia nowych władz przychylnych stronie rosyjskiej po to, by wzorem Białorusi doprowadzić do pełnej wasalizacji Ukrainy. Być może kluczem do rozwiązania zagadki była postawa Wiktora Medwedczuka, którego utożsamia się z prorosyjskim lobby działającym w Ukrainie. Deklarował on, iż większość Ukraińców przychylnie odniesie się do rosyjskiej wojskowej obecności, co związane było, jego zdaniem, z gospodarczym, a nawet szerzej – społecznym upadkiem państwa („Azarow, Janukowycz i Medwedczuk...” 2023). Jakkolwiek by nie było, kalkulacje na szybkie zajęcie Kijowa oraz wschodniej części Ukrainy okazały się chybione. Rosjanom udało się dotrzeć zaledwie na przedmieścia Kijowa, tocząc walki zarówno z wojskiem ukraińskim, jak również formowanymi *ad hoc* jednostkami samoobrony, wspomaganych przez zagranicznych ochotników. Kuriozalnie wyglądała również operacja zdobycia Charkowa, gdzie oddziały zwiadowcze Rosji zdołały się przedrzeć aż do centrum miasta, gdzie część sił została rozbita przez jednostki samoobrony. Zajęcie Charkowa było w pełni możliwe w ciągu kilku pierwszych dni wojny. Dlaczego tego nie zrobiono – trudno to zrozumieć, czy też logicznie wyjaśnić. Inaczej wyglądała sytuacja na południu Ukrainy. Rosjanom – wskutek zdrady części ukraińskiego kierownictwa wojskowego sił zbrojnych, jak również aparatu bezpieczeństwa – udało się przedrzeć aż za rzekę Dniepr, gdzie zostali powstrzymani dopiero na przedmieściach Mikołajewa, ważnego portu leżącego nad Morzem Czarnym. Co warto przy tym podkreślić, zajęcie Mikołajewa umożliwiłoby siłom Federacji Rosyjskiej kontynuowanie natarcia na kierunku odesskim w celu odcięcia państwa ukraińskiego od morza. Stworzyłoby to możliwość utworzenia ze wschodniej części Ukrainy (stanowiącej nieco ponad 40% terytorium kraju) odrębnego organizmu państwowego, który z czasem mógłby zostać przyłączony do państwa rosyjskiego. Brak konkretnej koncepcji lub wariantu awaryjnego na wypadek niepowodzenia pierwotnych założeń operacji przyczyniło się do jej fiaska, który omal nie doprowadził do klęski armii rosyjskiej pomimo posiadanej wiedzy o siłach zbrojnych Ukrainy, które od 2014 roku podlegały stałej modernizacji i reformie struktur dowodzenia. Świadczy to o fatalnej wręcz pracy rosyjskiego wywiadu wojskowego, nie potrafiącego ocenić stanu faktycznego, który można było dokonać niemalże na podstawie zwykłych doniesień prasowych. W koncepcji prowadzenia wojny, która obowiązuje od czasu przywołanego już we wcześniejszej części artykułu pruskiego teoretyka wojny, zakłada się, iż państwo prowadzące działania agresywne w stosunku do drugiego podmiotu relacji międzynarodowych jest zmuszone zapewnić trzy- lub nawet pięciokrotną przewagę nad siłami przeciwnika. Częściowo można to zniwelować wykorzystywanym sprzętem bojowym, ultranowoczesnymi typami broni i uzbrojenia. Całkowicie jednak nie jest to możliwe, o czym kilkakrotnie przekonali się Amerykanie, prowadząc interwencje zbrojne w Iraku oraz Afganistanie. W przypadku koncepcji prowadzenia wojny opierającej się na konieczności zdobywania uprzednio przygotowanych do obrony większych ośrodków miejskich w ramach tzw. walk ulicznych uzyskanie przewagi w sile żywej musi się przekładać na liczbę biorących udział w operacji. Tymczasem armia ukraińska wraz z jednostkami samoobrony wzmocnionej ochotnikami z państw zachodnich oraz w mniejszym stopniu z obszaru byłego ZSRR liczyła blisko milion żołnierzy, z których praktycznie każdy posiadał większe lub mniejsze przeszkolenie wojskowe. Rosjanie zgromadzili zaś zaledwie 250 tysięcy

żołnierzy, z czego mniej niż 200 tysięcy żołnierzy zostało wykorzystanych w walkach na terenie Ukrainy. Mało tego, główna oś natarcia koncentrowała się na kierunku kijowskim, na którym kolumny wojsk pancernych dosłownie grzęzły na wąskich drogach i traktach, stanowiąc idealne wprost cele ataku dla obrońców. Swoją drogą, nie pierwszy to już raz w historii rosyjskiej wojskowości, iż operując zcentralizowanymi w kolumny wojskowe oddziałami armii, Rosjanie wystawiają się niejako w stosunku do atakujących jednostek przeciwnika. Do świadomości rosyjskiego dowództwa nie doszło, iż już od pierwszych godzin konfliktu Ukraińcy dysponowali bardzo dużą liczbą przenośnych zestawów przeciwlotniczych oraz zmodernizowanymi zestawami przeciwlotniczymi S-300. Poważnym nasyceniem przenośnymi zestawami przeciwpancernymi mogły się również pochwalić jednostki ukraińskich lądowych sił zbrojnych, a nawet formacji paramilitarnych. Stronie ukraińskiej udało się również rozproszyć po różnych lotniskach zdecydowanie słabszą flotę powietrzną od rosyjskiej, uznawanej za drugą pod względem wielkości, co przyniosło efekt w postaci wykorzystania lotnictwa bojowego w późniejszym okresie kampanii. Największym jednak wsparciem dla strony ukraińskiej okazała się możliwość korzystania z amerykańskich systemów zwiadu kosmicznego, co przełożyło się na aktualne informacje dotyczące koncentracji rosyjskich wojsk. Warto przy tym zaznaczyć przewagę systemu rozpoznawczego strony ukraińskiej nad rosyjską. Innym problemem, z którym zmagają się od wielu lat rosyjskie siły zbrojne, jest brak odpowiednich do współczesnego pola walki środków łączności. Wraz z upływem czasu sytuacja wojsk rosyjskich uległa pogorszeniu. Szerokim strumieniem ruszyły dostawy uzbrojenia oraz innego niezbędnego wyposażenia dla armii ukraińskiej, w tym osławionych precyzyjnych systemów rakietowych Himars. Rozpoczęto również na szeroką skalę szkolenia kolejnych grup ukraińskich żołnierzy oraz poborowych w wojskowym rzemiośle. Przyniosło to efekt w postaci wyparcia wojsk rosyjskich z prawego brzegu Dniepru oraz regionu charkowskiego, częściowo także, choć w niewielkim stopniu, ługańskiego. W tym jednak momencie na front zaczęły docierać kolejne zmobilizowane grupy żołnierzy wsparte prywatnymi jednostkami wojskowymi, jak choćby osławiona Grupa Wagnera pod dowództwem Jewgienija Prigożyna. Zwłaszcza ta ostatnia formacja zaczęła osiągać sukcesy, czego efektem stało się operacyjne okrążenie Bachmutu, a następnie zajęcie blisko 70% jego powierzchni. Upadek miasta miałby istotne znaczenie dla dalszego przebiegu wojny, przynajmniej w jej lokalnym wymiarze. Umożliwiłoby to siłom zbrojnym Federacji Rosyjskiej rozpoczęcie ataku na ostatnią wielką aglomerację w obwodzie donieckim, łączącą szereg miast z największymi – Krematorskiem oraz Słowiańskiem. Przyniosłoby to szansę na zakończenie działań wojennych i ogłoszenie zwycięstwa przez stronę rosyjską, choć mogłoby to mieć znaczenie głównie na użytek wewnętrzny. Nawet jednak w takim scenariuszu trudno nie odnieść wrażenia, iż to właśnie Federacja Rosyjska wychodzi z wojny jako przegrany, bowiem nie zrealizowano żadnego z założonych przez kierownictwo priorytetowych zadań (Klimecki 2022; „Rok wojny” 2025).

Nie oznacza to jednak, iż za stronę zwycięską w tym konflikcie może uważać się Zachód. Największym przegranym trwającego jeszcze konfliktu o znaczeniu globalnym będzie UE, której konflikt na linii Moskwa–Kijów zdefiniował nowe i pogłębił już

istniejące słabości. Brak sił zbrojnych i jednolitej polityki energetycznej powoduje, iż można postawić tezę o zmierzchu znaczenia tej organizacji jako podmiotu stosunków międzynarodowych aspirującego przeciw do roli mocarstwa. O sile Zachodu stanowią obecnie właściwie jedynie Stany Zjednoczone, które to muszą się zmierzyć z rozległą niechęcią im nieformalną koalicją państw, poczynając od krajów Afryki z RPA na czele poprzez kraje azjatyckie (z ChRL i Indiami) oraz Federację Rosyjską aż po wybrane państwa Bliskiego Wschodu, wśród których od niedawna znajdują się wspólnie Iran oraz Arabia Saudyjska. Ostateczna wasalizacja Europy względem USA umożliwi Amerykanom uzyskanie znacznie większych niż dotąd środków finansowych ze sprzedaży węglowodorów oraz zdominowanie europejskiego rynku przez amerykańskie towary, co stanie się możliwe wraz ze stopniową likwidacją ostatnich istniejących barier handlowych ze strony UE. Tak więc świat powojenny rysuje się w niezbyt korzystnych barwach. I to tak naprawdę jest cena, jaką przyjdzie zapłacić UE oraz Federacji Rosyjskiej za rozpętany przez tą ostatnią konflikt (Przychodniak 2022; Zaniewicz 2020; Nowacka 2023).

Zakończenie

Trudno obecnie ocenić, która ze stron konfliktu wyjdzie z niego zwycięsko. Prawdopodobnie Ukrainie uda się obronić suwerenność i dołączyć do strefy wpływów amerykańskich, definiowanych już tylko w sposób pośredni poprzez europejski obszar relacji międzynarodowych szczególnie w jego militarnej odsłonie. UE będzie największym przegranym trwającej jeszcze wojny, bowiem jej znaczenie zostało w sposób ostateczny zdefiniowane jako element amerykańskiego systemu bezpieczeństwa w ujęciu gospodarczym, politycznym oraz wojskowym, co uniemożliwi realizowanie w przyszłości w pełni suwerennej polityki, na co część państw członkowskich jeszcze do niedawna liczyła. Mimo porażki większości z założonych wobec Ukrainy celów, Federacji Rosyjskiej najprawdopodobniej uda się obronić swoją suwerenność poprzez zerwanie relacji z Zachodem i uniezależnienie się od rynku UE. Ceną za tak definiowaną politykę będzie osłabienie znaczenia Rosji na arenie relacji międzynarodowych w ujęciu politycznym, militarnym oraz gospodarczym. Nie zmieniają tego nawet niewielkie zdobycze terytorialne pod warunkiem, że strona rosyjska w ogóle je utrzyma. Rosyjska strategia opierająca się na koncercie trzech wielkich mocarstw przechodzi, o ile już nie przeszła do historii, wybiegając w naszej analizie nieco do przodu tej tragicznej dla Starego Kontynentu historii. Wojna z Ukrainą położy również kres na wiele lat rosyjskim planom odbudowy mocarstwowej pozycji na obszarze byłego ZSRR, przynajmniej w jego europejskiej części, o ile całkowicie ich nie zaprzepaści. Utrzymanie w swojej strefie wpływów lub nawet włączenie w granice Federacji Rosyjskiej Białorusi wraz z niewielkimi zdobyczami terytorialnymi w postaci części z czterech południowo-wschodnich obwodów państwa ukraińskiego, nie zmieni w sposób istotny jej położenia geopolitycznego, które ulegnie wyraźnemu pogorszeniu. Uzyskanie kontroli nad Morzem Azowskim oraz umocnienie się na Półwyspie Krymskim poprzez utrzymanie korytarza lądowego łączącego Federację Rosyjską z Ukrainą nie było warte swojej

ceny, którą Rosja obecnie musi zapłacić. Z drugiej strony, Rosja odrzucona sankcjami przez Zachód ma tylko możliwość rozszerzenia współpracy z Chinami i to kosztem bycia słabszym partnerem („junior partner”) (Szumski 2015: 217). Nie można też wykluczyć, iż część państw UE będzie się starało osłabić znaczenie USA na arenie międzynarodowej, co zaostrzy konflikt w samej wspólnotce. Otwartym więc pozostaje pytanie o rolę i znaczenie Federacji Rosyjskiej w próbach podejmowanych przez USA utrzymania obecnego *status quo* w polityce międzynarodowej, opierającego się na *Pax Americana*. Nie można przy tym wykluczyć prób zbliżenia na linii Waszyngton–Moskwa celem powstrzymania tej ostatniej przed ostatecznym dołączeniem do chińskiej strefy wpływów. Wydaje się jednak, iż tak definiowana polityka nie przyniesie na tym etapie rozwoju relacji międzynarodowych pozytywnych rezultatów, zaś Federacja Rosyjska pozostanie państwem wrogiem wobec krajów obszaru euroatlantyckiego na wiele lat, co pogłębi tylko negatywne zmiany mające miejsce w europejskim systemie relacji międzynarodowych. Jedno nie ulega wątpliwości: świat, który nastanie po wojnie, będzie się diametralnie różnił od tego, którego znaleźliśmy w czasach pokoju i do którego powrót będzie niemożliwy (Zaręba 2022).

Bibliografia

- Clausewitz Carl von. 2022. *O wojnie*. Warszawa: Bellona.
- Rogoża Jadwiga. 2023. „Nowa Ukraina – przełom świadomościowy za najwyższą cenę”. *Komentarze OSW* 492: 1–8. Dostęp 10 kwietnia 2025 roku. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Komentarze%20OSW%20492_2.pdf.
- Piotrowski Mateusz. 2023. „Amerykańskie wsparcie dla Ukrainy w rok po rosyjskiej inwazji”. *Biuletyn PISM* 14 (2635). Dostęp 10 kwietnia 2025 roku. [https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2014%20\(2635\)%2017%20lutego%202023%20r.pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Biuletyn/Biuletyn%20PISM%20nr%2014%20(2635)%2017%20lutego%202023%20r.pdf).
- Hrycak Jarosław, Iza Chruślińska. 2022. *Zrozumieć Ukrainę. Historia mówiona*. Warszawa: Krytyka Polityczna.
- Kłaczyński Robert. 2014a. „Rosyjsko-ukraiński konflikt o archipelag wysp Kosa Tuzla: historia, przebieg, konsekwencje”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Politologica* 12: 108–118.
- Kłaczyński Robert. 2014b. *Strategia polityczna Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy i Białorusi od 1990 do kwietnia 2014*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.
- Klimecki Michał. 2022. *Krym, Donieck, Ługańsk 2014–2015*. Warszawa: Bellona.
- „Rok wojny”. OSW. Dostęp 10 kwietnia 2025 roku. <https://www.osw.waw.pl/pl/rokwojny>.
- Przychodniak Marcin. 2022. „Uwarunkowania polityki ChRL wobec wojny na Ukrainie”. *Biuletyn PISM* 78 (2497). Dostęp 10 kwietnia 2025 roku. <https://www.pism.pl/publikacje/uwarunkowania-polityki-chrl-wobec-wojny-na-ukrainie>.
- Szumski Krzysztof. 2015. „Nowa polityka zagraniczna Prezydenta Chin XI Jinpinga”. *Azja-Pacyfik* 18: 209–228.
- Zaniewicz Maciej. 2020. „Relacja USA–Ukraina po zwycięstwie Joe Bidena”. *Biuletyn PISM* 262 (2194). Dostęp 10 kwietnia 2025 roku. <https://www.pism.pl/upload/images/artykuly/ee3e5511-44f7-4f4b-8b46-3a95df1bd211/1608643124898.pdf>.

- Nowacka Sara. 2022. „Monarchie Zatoki Perskiej wobec wojny na Ukrainie”. *Biuletyn PISM* 56 (2475). Dostęp 10 kwietnia 2025 roku. <https://pism.pl/publikacje/monarchie-zatoki-perskiej-wobec-wojny-na-ukrainie>.
- „Azarow, Janukowycz i Medwedczuk. W Rosji zrodził się plan powołania »ukraińskiego rządu«”. Belsat, 17 stycznia 2023 roku. Dostęp 31 marca 2023 roku. <https://belsat.eu/pl/news/17-01-2023-azarow-janukowycz-i-medwedczuk-w-rosji-zrodzil-sie-plan-powolania-ukrainskiego-rzadu>.
- Zaręba Szymon. 2022. „Walka o sprawiedliwość. Kroki prawne Ukrainy w obronie przed rosyjską agresją”. *Policy Paper PISM* 3 (211). Dostęp 10 kwietnia 2025 roku. [https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Policy%20Paper/PISM%20Policy%20Paper%20nr%203%20\(211\).pdf](https://www.pism.pl/webroot/upload/files/Policy%20Paper/PISM%20Policy%20Paper%20nr%203%20(211).pdf).

Military and Political Aspects of the Russian-Ukrainian Armed Conflict

Abstract

The article *Military and Political Aspects of the Russian-Ukrainian Armed Conflict* discusses key issues selected from among the many security challenges and political dynamics directly or indirectly related to the ongoing war between two international actors: the Russian Federation and Ukraine. The author pays particular attention to the impact that the conflict has had – and is likely to continue having – on international relations, both at the regional and global levels. According to the author, there is no doubt that the conflict, which began in 2014 and escalated into full-scale war in 2022, has the potential to shift the balance of power on the “global chessboard”. The involvement of numerous international actors in the confrontation between these two countries justifies describing it as a “global proxy war” – a conflict that did not escalate into a world war only because of the deterrent effect of nuclear weapons, rooted in the concept of strategic culture. The publication also addresses changes stemming from the unresolved core issues of international politics left behind by the Cold War era. The absence of proper regulation over time contributed to the emergence of a coalition of states dissatisfied with the current geopolitical order – led by the Russian Federation and the rising power of China. Since the transformative year of 1989, the United States has remained the dominant force on the international stage. However, the idea of shifting the geopolitical balance of power has gradually turned into concrete actions, spurred by a series of serious defeats suffered by the U.S. both internationally and domestically. According to the author, the conflict will also affect Poland – particularly in terms of its foreign policy direction and internal political dynamics. Unfortunately, this impact is not currently subject to in-depth analysis in Poland, where it is often overshadowed by emotion. In politics, emotional reactions frequently lead to flawed calculations, in which rhetoric replaces necessary pragmatism. In such cases, the national interest can morph into a misunderstood messianism – a recurring theme in Polish history that has often manifested in the form of bloody sacrifices, such as the uprisings of the 19th century.

Keywords: Russian Federation, Ukraine, armed conflict, international relations

Alan Beroud*

Polskie Koleje Państwowe

ORCID: 0000-0003-3161-9722

Zasoby, produkcja, perspektywy rozwoju ukraińskiego sektora wydobywczego

Wprowadzenie

Rosyjsko-ukraiński konflikt zbrojny, który od lutego 2022 roku ogniskuje uwagę światowej opinii publicznej, w istotny sposób wpływa na sytuację sektora energetycznego nie tylko poprzez pryzmat doświadczeń ukraińskich, ale także tych o znacznie szerszym znaczeniu, wręcz globalnym. Zmiany, których jesteśmy świadkami na globalnym rynku surowców energetycznych, mogą na wiele lat wyznaczyć lub zdefiniować podziały, mierzone zarówno strategiami energetycznymi poszczególnych narodów, jak również w ujęciu regionalnym, a nawet ogólnoswiatowym. W przypadku Ukrainy, w chwili obecnej, możemy mówić o polityce energetycznej czasu wojny, a więc takiej, której głównym celem jest zapewnienie dostaw energii elektrycznej, gazu ziemnego oraz ropy naftowej zarówno dla sił zbrojnych, jak i pozostałej na terenie państwa ludności cywilnej. W szczególny sposób jest to widoczne w obliczu ataków rakietowych cyklicznie przeprowadzanych przez stronę rosyjską na ukraińską infrastrukturę krytyczną. Wojna, podobnie jak i szereg innych konfliktów zbrojnych, które miały miejsce w przeszłości, zapewne zakończy się przy stole negocjacyjnym podpisaniem porozumień pokojowych. Stąd też już obecnie, w niełatwych dla Ukrainy czasach, warto zastanowić się zarówno nad potencjałem tego państwa, jak również ograniczeniami wynikającymi z niedoskonałości wygenerowanego po upadku ZSRR narodowego sektora energetycznego. Kluczowe będą jednak pytania kreślone z perspektywy przyszłości ukraińskiego sektora energetycznego, którego rola wykracza poza wąsko definiowane ramy krajowe. Jednym z nich jest pytanie o możliwość

* beroudalan@gmail.com

kontroli całości terytorium państwa ukraińskiego po zakończeniu konfliktu zbrojnego przez miejscowe władze. Przyjmując za punkt odniesienia stan obecny, a więc braku kontroli nad blisko 20% obszaru państwa, strona ukraińska straciłaby znaczącą część swoich zasobów surowcowych: „Do początku sierpnia Rosja przejęła pod kontrolę terytorium, na którym zlokalizowane jest 63% złóż węgla, 20% złóż gazu, 11% złóż ropy naftowej, 42% złóż metali oraz 33% metali ziem rzadkich i innych istotnych pierwiastków. Od lutego Rosja zajęła: 41 złóż węgla, 27 gazu ziemnego, 14 kondensatu gazowego, dziewięć ropy naftowej, sześć rudy żelaza, dwa rudy tytanu, dwa rudy cyrkonu, jedno strontu, litu, uranu, złota i jedno znaczne złożenie wapienia, które było wykorzystywane w ukraińskim przemyśle metalurgicznym” (Marszałkowski 2022). Trudno więc w obecnej chwili stwierdzić, na ile podnoszone przez ekspertów prognozy dotyczące rozwoju ukraińskiego sektora energetycznego są realne, a na ile opierają się na typowym dla czasu wojny przekazie propagandowym. Celem każdego badacza jest dokonanie próby obiektywizacji podawanych zarówno przez środki masowego przekazu, jak i, wydawać by się mogło, bardziej wiarygodne agendy rządowe danych, koniecznych do oceny sytuacji bieżącej, jak również wskazania perspektyw na przyszłość.

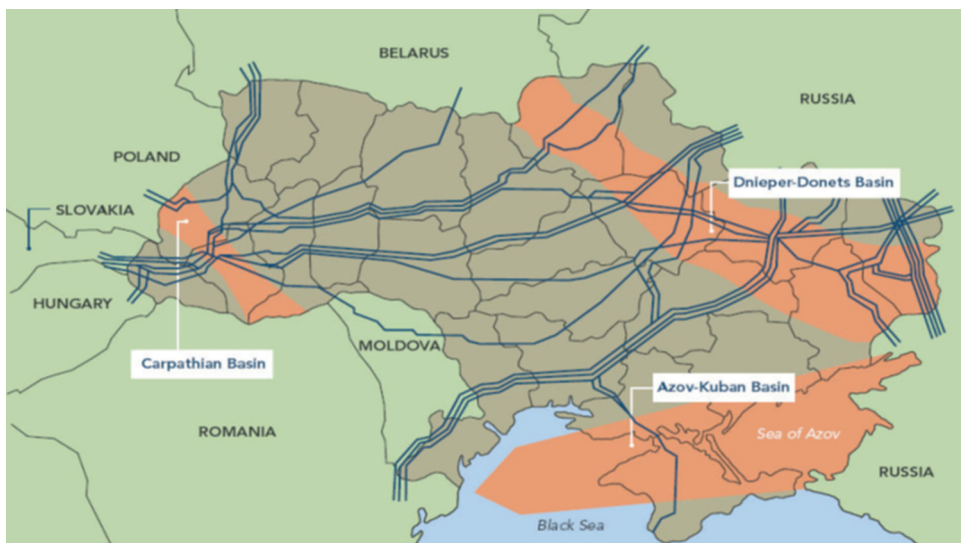
Analiza określonego powyżej obszaru badawczego została oparta na dwóch kluczowych dla realizacji celów, które w niniejszym artykule wyznaczył sobie Autor, metodach badawczych. Pierwszą z nich jest studium przypadku, drugą metoda scenariuszowa. W ramach wykorzystania metody studium przypadku dokonano analizy najważniejszych problemów związanych z możliwościami i ograniczeniami ukraińskiego sektora energetycznego w części odpowiedzialnej za poszukiwania oraz produkcję ropy naftowej, gazu ziemnego, a także, mimo postępującego w Europie procesu dekarbonizacji, węgla kamiennego. Druga z metod posłużyła nakreśleniu scenariuszy rozwoju sytuacji, nie tylko w samym sektorze wydobywczym, ale i wokół niego, uwzględniając przy tym, na tyle na ile to możliwe, zmieniającą się dynamikę zdarzeń wojennych. Właśnie od tych ostatnich zależeć będzie, na ile ukraiński sektor wydobywczy jest w stanie zapewnić przynajmniej część z koniecznych do prawidłowego funkcjonowania gospodarki państwa surowców. W tym jednak przypadku istnieje poważny margines błędnej interpretacji, opierający się na stanie faktycznym, który może mieć wartość stałą albo też być tylko elementem historii. Wpływa to negatywnie na próby w pełni merytorycznego, a więc wiarygodnego prognozowania oraz symulacji przebiegu procesów w interesującym nas obszarze.

W pracy wykorzystano polskie, jak również zagraniczne źródła, w tym opracowania w drukach zwartych w postaci monografii oraz prac pod redakcją. Nie mogło również zabraknąć analizy materiałów źródłowych, jak również opracowań będących efektem pracy ośrodków naukowo-badawczych, takich jak Polski Instytut Stosunków Międzynarodowych czy Ośrodek Studiów Wschodnich. W pracy sięgnięto również po materiały netograficzne, szczególnie istotne ze względu na ich aktualność, co pozwalało nanosić na bieżąco korekty do kreślonych przez Autora publikacji scenariuszy rozwoju sytuacji.

Zasoby energetyczne Ukrainy

Ukraina posiada ograniczone zasoby ropy naftowej i gazu ziemnego. Większość z nich znajduje się na wschodzie kraju w Zagłębiu Donbasu oraz na południu w regionie Morza Azowskiego i Czarnego. Obydwa, perspektywiczne obszary możliwej eksploatacji surowców energetycznych, znajdują się pod okupacją wojsk rosyjskich. Wielkość zasobów wschodniej i południowej części państwa ukraińskiego, do której rości sobie pretensje strona rosyjska, oceniana jest na 90% wszystkich ukraińskich pokładów surowców energetycznych.

Jeden wyłom w tym przypadku stanowią niedawno odkryte złoża w regionie charkowskim, który pomimo rosyjskich prób jego zdobycia pozostaje nadal częścią Ukrainy. W coraz mniejszym stopniu władze ukraińskie mogą liczyć na złoża obszaru lwowsko-wołyńskiego. Kontynuowane od lat 30. XX wieku wydobycie ropy naftowej, gazu ziemnego oraz węgla kamiennego w znaczącym stopniu zmniejszyło dostępność tych surowców w zachodniej części państwa ukraińskiego (Boiko, Szurlej 2018: 19–30; Zastawnij, Kusiński 2003).

Rys. 1. Położenie ukraińskich zasobów gazu ziemnego i ropy naftowej

Źródło: MK 2022.

Wielkość ukraińskich złóż gazu ziemnego ocenia się na 1,1 bln m³ surowca, z czego blisko 90% znajduje się pod dnem Morza Czarnego oraz Azowskiego, jak również w okęgach wschodnich. Jeszcze w latach 60. XX wieku Ukraina produkowała ponad 60 mld m³ surowca rocznie, aby z końcem lat 80. ustabilizować produkcję na poziomie 28 mld m³. Kolejne lata przyniosły dalszy spadek wydobycia – do poziomu 20 mld m³. Wynikało to z braku inwestycji w infrastrukturę produkcji gazu ziemnego,

jak również wyczerpywaniu się istniejących złóż surowca. Nie bez znaczenia była w tym przypadku permanentna inercja władz ukraińskich wynikająca z niestabilności systemu politycznego oraz oligarchizacji życia społeczno-gospodarczego. Jednak udało się z końcem lat 90. XX wieku podjąć prace poszukiwawcze, które – według zapewnień władz ukraińskich – przyniosły efekty w postaci zlokalizowania największego w Europie (nie wliczając Federacji Rosyjskiej) złoża gazu ziemnego. Według nich największe złożo gazu ziemnego znajduje się w obwodzie charkowskim. Jego wielkość szacuje się na blisko 3 bln m³ surowca. Jak do tej pory nikt z ekspertów zagranicznych reprezentujących firmy sektora paliwowego nie potwierdził tych informacji. W poprzednich latach władze ukraińskie często informowały o przełomowych odkryciach kolejnych pokładów surowców energetycznych, co niestety nie zawsze pokrywało się ze stanem faktycznym. Oceniając perspektywy produkcji surowca należy również podkreślić, iż systematycznie spada jego konsumpcja, co może do pewnego stopnia wpłynąć na zmniejszenie dynamiki importu gazu ziemnego. Jest to niestety wynikiem słabości ukraińskiej gospodarki, a nie, jak ma to miejsce w krajach zachodnich, wykorzystania OZE¹ celem zmniejszenia zależności od surowców kopalnych (Paszkowski 2023).

Tab. 1. Produkcja gazu ziemnego na Ukrainie w latach 2008–2017

Okres produkcji surowca	Wielkość produkcji surowca (mld m ³)
2012	20
2013	22
2014	20
2015	20
2016	20
2017	21

Źródło: Konończuk 2018.

O ile zwiększenie produkcji gazu ziemnego w Ukrainie jest możliwe, o tyle w zakresie produkcji ropy naftowej nie należy oczekiwać większego przełomu. Największe złoża ropy naftowej znajdują się na szelfach morskich przylegających do Półwyspu Krymskiego. Wielkość potwierdzonych zasobów szacuje się na 64 mln ton. Nawet biorąc pod uwagę zapewnienia władz ukraińskich o istnieniu poważnych zasobów ropy naftowej zalegających pod dnem Morza Czarnego, całkowita wielkość zasobów nie przekracza 200 mln ton. Przy maksymalizacji procesu produkcji wydobyć mogłoby sięgnąć w szczytowym okresie zaledwie 7 mln ton surowca.

¹ OZE, czyli odnawialne źródła energii, definiuje się jako „odnawialne, niekopalne źródła energii obejmujące energię wiatru, energię promieniowania słonecznego, energię aerotermalną, energię geotermalną, energię hydrotermalną, hydroenergię, energię fal, prądów i pływów morskich, energię otrzymywaną z biomasy, biogazu, biogazu rolniczego oraz z biopłynów” (Wójcik-Jackowski 2016: 85).

Przyjmując, iż Ukraina nie będzie w stanie przeprowadzić koniecznej transformacji gospodarczej, a co najwyżej osiągnie poziom PKB sprzed wojny, taka wielkość pozyskanego surowca stanowiłaby zaledwie 20% całkowitego zapotrzebowania tego państwa na ropę naftową. Na razie jednak produkcja ropy naftowej odnotowuje dynamikę ujemną, co jest związane z problemami ukraińskiego rynku paliw, w tym zwłaszcza braku nowych technologii, wyczerpywania się złóż, jak również skomplikowaną sytuacją polityczną będącą pochodną konfliktu zbrojnego. Pośrednio na zahamowanie poszukiwań, jak również eksploatacji posiadanych zasobów istotny wpływ ma zajęcie przez Federację Rosyjską wschodniej oraz południowej części państwa, co uniemożliwia na tym etapie prowadzenie prac poszukiwawczych, o produkcji nawet nie wspominając. Trudno więc obecnie nakreślić spójną perspektywę dla ukraińskiego sektora energetycznego w obszarze produkcji czy rafinacji ropy naftowej (Boiko, Szurlej 2018: 19–30).

Tab. 2. Produkcja ropy naftowej na Ukrainie w latach 2007–2017

Okres produkcji	Wielkość produkcji (mln ton)
2007	4,2
2009	3,9
2012	2,9
2017	2,1

Źródło: Boiko, Szurlej 2018: 19–30.

Bez wątpienia największe znaczenie spośród surowców wydobywanych w Ukrainie ma węgiel kamienny. Jego pokłady ocenia się na blisko 50 mld ton, co przekłada się na czwarte miejsce na świecie (DM 2021). Złóża surowca są eksploatowane zarówno we wschodniej części kraju, jak również na zachodzie Ukrainy, blisko granicy z Polską. Obecnie produkcja odbywa się praktycznie wyłącznie we Lwowsko-Wołyńskim Zagłębiu Węglowym. Obszar przeznaczony do możliwej eksploatacji obejmuje blisko 10 tys. km² powierzchni. Niestety stosowanie reguł gospodarki ekstensywnej przyczyniło się do znacznego zmniejszenia możliwości produkcji ukraińskiego sektora wydobywczego. Znacznie większe nadzieje strona ukraińska może wiązać z Donbasem – największym zagłębiem węglowym w Europie. Niestety szacuje się, że około 2/3 kopalń węgla kamiennego w Donbasie zostało zagarnięte przez separatystów. Stąd też, pomimo dysponowania potężnym przemysłem kopalnianym, Ukraina ma mocno ograniczone możliwości eksportu surowców. W ostatnich latach pogłębiająca się zapaść ukraińskiego sektora wydobywczego spowodowała, iż koniecznym stał się import surowca. Najwięcej węgla kamiennego sprowadzono z Federacji Rosyjskiej i USA. Łączna wielkość nakładów przeznaczonych na surowiec osiągnęła w 2020 roku ponad 3 mld USD. Niestety nic nie wskazuje na to, aby sytuacja zapaści, w której znalazł się ukraiński sektor wydobywczy, mogła się w dającej przewidzieć przyszłości ulec diametralnej zmianie (Kozak 2019).

Tab. 3. Produkcja węgla kamiennego w Ukrainie w latach 2009–2017

Okres produkcji	Wielkość produkcji węgla kamiennego (mln ton)
2009	75
2013	77
2017	34
2020	29

Źródło: Galant 2022.

Produkcja surowców energetycznych w Ukrainie: perspektywy

Nie ulega wątpliwości, iż Ukraina posiada strategicznie ważne złoża surowców energetycznych, które w perspektywie kilku lat, warunkując to zakończeniem działań zbrojnych, mogą zostać w odpowiedni sposób zagospodarowane. Do tej pory pomimo ponad trzech dekad niepodległości zrobiono w tej mierze niewiele. Na plan pierwszy wysuwają się kwestie słabej organizacji systemu zarządzania zarówno organami państwa ukraińskiego, jak również sektorami im podległymi, co powoduje problemy z interpretacją przepisów prawnych, chaosem w realizacji kolejnych strategii oraz częstymi zmianami politycznymi na szczytach władzy. Trudno też nie odnieść się do mających masową skalę praktyk korupcyjnych, które negatywnie wpływają na możliwości większych inwestycji ze strony kapitału zagranicznego. Jednym z poważniejszych problemów jest również brak odpowiedniej infrastruktury w postaci dobrej sieci dróg, lokalizacji portów lotniczych i w końcu dogodnych połączeń między poszczególnymi ośrodkami miejskimi, skąd można dotrzeć do miejsca docelowego. Zniechęca to skutecznie kapitał zagraniczny do większych inwestycji. Trudno też ocenić, na ile jest opłacalna produkcja gazu ziemnego oraz ropy naftowej z istniejących pokładów tych surowców. Przeprowadzone przez Ukraińców badania głębokości zalegania, wielkości pokładów niestety wzbudzają poważne zastrzeżenia. Paradoksalnie szansą na rozwój branży wydobywczej jest współpraca z mniejszymi korporacjami, zajmującymi się produkcją oraz zbytem ropy naftowej i gazu ziemnego. Za przykład mogą służyć polskie firmy takie jak PKN ORLEN oraz PGNiG, które rozpoczęły prace na rzecz zdefiniowania możliwości produkcji węglowodorów w Ukrainie. W 2001 roku PGNiG podpisało umowę z ukraińskim ERU o współpracy w zakresie poszukiwań, eksploatacji oraz dystrybucji gazu ziemnego z Lwowskiego Okręgu Wydobywczego (*PGNiG podpisało...* 2019). Ta sama polska spółka zamierza uczestniczyć w prywatyzacji ukraińskiego sektora energetycznego. W 2020 roku podpisała umowę z Ukraińskim Funduszem Mienia Państwowego, obejmującą współpracę w obszarze wymiany i poufności informacji dotyczących procesów zachodzących w polskim i ukraińskim sektorze energetycznym, co można odczytywać jako wstęp do podjęcia działań na rzecz zakupu pakietu akcji ukraińskich przedsiębiorstw branży energetycznej (*PGNiG chce...* 2020). Inna polska firma, PKN ORLEN, także podjęła starania na rzecz poszukiwań, eksploatacji, ale również sprzedaży ropy naftowej i produktów ropopochodnych na ukraińskim rynku paliw. W przeciwieństwie jednak do PGNiG,

z którym PKN ORLEN wraz gdańskim Lotosem tworzą holding energetyczny, jak na razie poza sprzedażą produktów współpraca zawęża się do wymiaru wstępnych projektów studyjnych (WZI 2021). W Ukrainie jest również obecny – i to od połowy lat 90. XX wieku – Lotos. Jego udział w ukraińskim rynku paliw ogranicza się, podobnie jak ma to miejsce w przypadku PKN ORLEN, do sprzedaży olejów silnikowych oraz niewielkiej ilości innych produktów ropopochodnych. O trudnościach we współpracy z partnerami ukraińskimi świadczy fakt, iż część z zawartych z Ukrainą umów była renegotiowana przez polską firmę w 2021 roku, do czego przyczyniła się pandemia COVID-19, jak również permanentne problemy związane z niestabilnością ukraińskiego rynku energetycznego, uniemożliwiające znacząco większą niż ma to miejsce obecność polskiej firmy paliwowej w Ukrainie (Zachowicz 2006).

Polskie spółki sektora energetycznego do wybuchu działań wojennych stanowiły poważną siłę zarówno w wymiarze finansowym, jak również możliwości technologicznych, które mogły być wykorzystane przez ukraiński sektor energetyczny. W przypadku ostatecznego zerwania więzi, łączących Ukrainę z Federacją Rosyjską, należy przypuszczać, iż w znacznie większym niż dotychczas stopniu w ukraińskim sektorze energetycznym pojawią się inne niż tylko polskie koncerny zagraniczne, o znacznie większych możliwościach finansowych, a także logistycznych od nowopowstałego holdingu energetycznego. Dotychczas ich działalność, ze względu na problemy polityczne, definiowane zarówno sytuacją wewnętrzną, jak i zewnętrzną państwa ukraińskiego, koncentrowały się na sprzedaży paliw oraz działaniach na rzecz określenia możliwości i ograniczeń przyszłych inwestycji w ukraiński sektor energetyczny. Zresztą władze ukraińskie wydają się w bardziej przychylnym niż dotychczas stopniu spoglądać na perspektywy współpracy z firmami spoza regionu Europy Środkowo-Wschodniej. Wynika to przede wszystkim z ambicji Ukrainy, która wyraża się w zamiarach pretendowania do pozycji lidera wśród państw regionu, kosztem między innymi Polski (Zelenski 2022). Otwartym pozostaje pytanie, na ile to możliwe, zwłaszcza biorąc pod uwagę możliwe konsekwencje trwającego rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego (Sushyk 2022).

Zakończenie

Trudno obecnie ocenić kondycję ukraińskiego sektora surowców energetycznych zarówno co do możliwości ich eksploatacji, a tym bardziej efektywności procesu produkcji ropy naftowej, gazu ziemnego oraz węgla kamiennego. Jeszcze trudniej odnieść się do perspektyw w zakresie szans na pozyskanie nowych złóż surowców energetycznych. Brak odpowiednich, a przede wszystkim obiektywnych informacji uniemożliwia tak potrzebną w tym trudnym dla Ukrainy okresie rzetelną analizę możliwości i ograniczeń sektora wydobywczego. Najważniejszym jednak problemem, a zarazem wyzwaniem dla ukraińskiego sektora energetycznego pozostaje konflikt zbrojny, który Ukrainie przychodzi prowadzić w obronie swojej suwerenności, a więc prawa do samostanowienia. Innym wyzwaniem, które zapewne pojawi się w czasie pokoju, jest stworzenie trwałych podstaw pod demokratyczne państwo prawa, bez których nie może być mowy o stabilności systemu politycznego. Słusznie, oceniając ukraiński sektor produkcji gazu

ziemnego, wypowiada się ekspert Ośrodka Studiów Wschodnich Wojciech Konończuk: „Największe zagrożenia dla dalszego rozwoju sektora wydobywczego tkwią jednak w ukraińskiej polityce. Przez długie lata sektor gazowy był jednym z najważniejszych źródeł renty korupcyjnej i proces jego oczyszczania i profesjonalizacji jest niezwykle trudny i czasochłonny. Widać to szczególnie na przykładzie problemów, z jakimi boryka się UHW. Od efektywnej walki z korupcją w sektorze i wzrostu transparentności zależy bowiem, czy uda się wykorzystać potencjał ukraińskich złóż gazowych. Jeśli warunki polityczne pozwolą, to z technologicznego punktu widzenia wzrost produkcji jest tylko kwestią czasu. Konsekwencje będą niezwykle pozytywne dla państwa i gospodarki Ukrainy, ale również dla sytuacji gazowej w tej części Europy” (Konończuk 2017: 21). Problem w tym, iż zapewnienia o nowym otwarciu w podejściu Ukraińców do państwa prawa słyszeliśmy już wiele razy. Jak dotąd niewiele w tej materii zrobiono.

Bibliografia

- „PGNiG chce inwestować na Ukrainie”. Parkiet, 12 października 2020 roku. Dostęp 9 stycznia 2023 roku. <https://www.parkiet.com/surowce-i-paliwa/art19740811-pgnig-chce-inwestowac-na-ukrainie>.
- „PGNiG podpisało umowę w sprawie poszukiwania i wydobycia węglowodorów na Ukrainie”. Centrum Informacji o Rynku Energii, 9 grudnia 2019 roku. Dostęp 8 stycznia 2023 roku. <https://www.cire.pl/artykuly/serwis-informacyjny-cire-24/153316-pgnig-podpisalo-umowe-w-sprawie-poszukiwania-i-wydobycia-weglowodorow-na-ukrainie>.
- „Zełenski składa UE energetyczna propozycje: Ukraina zastąpi Rosję”. Rzeczpospolita, 31 sierpnia 2022 roku. Dostęp 14 stycznia 2023 roku. <https://energia.rp.pl/energetyka-zawodowa/art36964341-zelenski-sklada-ue-energetyczna-propozycje-ukraina-zastapi-rosje>.
- Boiko Oleksandr, Szurlej Adam. 2018. „Porównanie bezpieczeństwa energetycznego Polski i Ukrainy”. *Zeszyty Naukowe Instytutu Gospodarki Surowcami Mineralnymi i Energią Polskiej Akademii Nauk* 104 (2018): 19–30.
- DM. 2021. „Kto ma obecnie najwięcej węgla na świecie. W czołówce także Polska”. Wnp.pl, 24 września 2021 roku. Dostęp 27 stycznia 2023 roku. <https://www.wnp.pl/gornictwo/kto-ma-obecnie-najwiecej-wegla-na-swiecie-w-czolowce-takze-polska,495219.html>.
- Galant Michał. 2022. „Węglowy kryzys dopadł Ukrainę”. WysokieNapiecie.pl, 8 stycznia 2022 roku. Dostęp 27 stycznia 2023 roku. <https://wysokienapiecie.pl/44000-weglowy-kryzys-dopadl-ukraine/>.
- Konończuk Wojciech. 2018. „Gazowa rewolucja? Perspektywy wzrostu wydobycia gazu na Ukrainie”. *Komentarze OSW* 287 (2018). Dostęp 24 września 2018 roku. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/komentarze_287.pdf.
- Konończuk Wojciech. 2017. *Niekończąca się zapaść. Stan ukraińskiego sektora naftowego. Raport OSW*. Warszawa: Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia. Dostęp 1 września 2023. https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/raport_pl_niekonczonca_zapasc_net.pdf.
- Kozak Michał. 2019. „Ukraiński węgiel pełen paradoksów”. Obserwator Finansowy, 6 sierpnia 2019 roku. Dostęp 26 stycznia 2023 roku. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/forma/analizy-debata/analizy/ukrainski-wegiel-pelen-paradoksow>.

- MK. 2022. „Ukraina ma wielkie złoża gazu i ropy. Jak wpłyną na energetykę UE i co może zrobić Polska”. F5 Daily, 15 września 2022 roku. Dostęp 27 stycznia 2023 roku. <https://www.f5.pl/tu-i-teraz/ukraina-ma-wielkie-zloza-gazu-i-ropy-jak-wplyna-na-energetyke-ue-i-co-moze-zrobic-polska>.
- Paszkowski Michał. 2023. „Podziemne magazyny gazu ziemnego na Ukrainie”. *Komentarze IEŚ* 930 (2023). Dostęp 1 września 2023. <https://ies.lublin.pl/komentarze/podziemne-magazyny-gazu-ziemnego-na-ukrainie/>.
- Sushyk Olha. 2022. „System elektroenergetyczny Ukrainy: pokój i wojna”. *Forum Energii*. Dostęp 1 sierpnia 2022 roku. <https://www.forum-energii.eu/system-elektroenergetyczny-ukrainy-pokoj-i-wojna>.
- Wójcik-Jackowski Sebastian. 2016. „Prawa przysługujące do przestrzeni w obrębie wykonywanych robót geologicznych w ramach geotermii”. *Prawne Problemy Górnictwa i Ochrony Środowiska* 1: 85–98.
- WZI. 2021. „Orlen chce zawojować Ukrainę. Obajtek zdradza plany”. Money.pl, 7 września 2021 roku. Dostęp 4 stycznia 2023 roku. <https://www.money.pl/gospodarka/orlen-chce-zawojowac-ukraine-obajtek-zdradza-plany-6680679133121344a.html>.
- Zachowicz Marcin. 2006. „Lotos stawia na Ukrainę”. Lotos.pl, 30 listopada 2006 roku. Dostęp 11 stycznia 2023 roku. https://www.lotos.pl/322/p,174,n,2358/centrum_prasowe/aktualnosci/lotos_stawia_na_ukraine.
- Zastawnyj Fedir, Kusiński Witold. 2003. *Ukraina: Przyroda – Ludność – Gospodarka*. Warszawa: Dialog. Wydawnictwo Akademickie.

Resources, Production, Development Prospects of the Ukrainian Mining Sector

Abstract

The article discusses the most important issues related to the exploration, production, and distribution of Ukraine's resources of crude oil, natural gas, and hard coal. The author pays particular attention to the potential for cooperation between the Ukrainian mining sector and European energy companies in the areas of exploration, extraction, and transportation of raw materials. The core issue, according to the authors of the article *Resources, Production, Development Prospects of the Ukrainian Mining Sector*, lies in the lack of adequate financial resources to implement ambitious plans for the reconstruction of Ukraine's energy sector – both in terms of technical management and the mentality required to curb corruption. In this context, foreign investment may serve as a crucial catalyst for revitalizing the Ukrainian economy. Polish companies in the oil and natural gas sector – such as PKN ORLEN, LOTOS, and PGNiG – occupy an important position on the conventional energy relations map. According to declarations from Polish authorities, these entities are to be merged into a holding company that would become the largest fuel enterprise in Central and Eastern Europe, capable of competing on the global energy market. The article also highlights Poland's involvement in the exploration and exploitation of energy resources in Ukraine, particularly in its western regions. In addition, the study attempts to identify the remaining opportunities and limitations that influence the overall assessment of the condition of Ukraine's energy sector. Equally significant is the analysis of political developments related to the escalating Russian-Ukrainian armed conflict, the resolution of which will determine the fate of Ukrainian statehood and, consequently, the future of its mining and energy industries.

Keywords: Ukraine, crude oil, natural gas, hard coal, energy sector

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 33 (2024)

ISSN 2081–3333

DOI 10.24917/20813333.33.5

Aleksander Sapiński*

Akademia Nauk Stosowanych w Bielsku-Białej

ORCID: 0000-0002-3326-2387

Anna Nastuła**

Wojskowa Akademia Techniczna

ORCID: 0000-0002-2061-5067

Ukraińska dyplomacja wobec wyzwań związanych z rosyjską agresją w Ukrainie

Wprowadzenie

Celem skonkretyzowania przedmiotu dywagacji niniejszego artykułu, konieczne jest przedstawienie definicji pojęcia, jakim jest dyplomacja. Według *Słownika języka polskiego* („Dyplomacja” 2023) to w pierwszej kolejności działalność przedstawicieli danego kraju, reprezentujących jego interesy za granicą. W drugiej – ma postać instytucji, urzędów i ich pracowników trudniący się działalnością dyplomatyczną, a także umiejętność zręcznego, taktownego zachowania się w każdej sytuacji. Odwołując się do podstaw funkcjonowania dyplomacji, warto przytoczyć słowa rzymskiego prawnika i filozofa – Cyncerona (Kumaniecki 1989), który stwierdził, że „istnieją dwa sposoby rozstrzygania sporów: jeden za pomocą argumentów, drugi przy użyciu siły. Ponieważ pierwszy z nich jest właściwy człowiekowi, a drugi dzikim zwierzętom, należy uciec się do drugiego sposobu tylko wówczas, gdy nie możemy użyć pierwszego” (Przyboś, Żelewski 1959). Podstawą prawną, która aktualnie zawiera normy dotyczące dyplomacji, jest Konwencja wiedeńska z 16 kwietnia 1961 roku o stosunkach dyplomatycznych, która stanowi system kodyfikacji oraz wszechstronne uporządkowanie istniejących przed jej powstaniem zwyczajowych

* olek.sapinski@interia.pl

** k.anna.nastula@gmail.com

norm prawa dyplomatycznego (Sutor 2019). Państwa współczesne włączone są w system globalny i konfrontowane są z wyzwaniami i zagrożeniami różnej natury, skali i dynamiki (Yankiv, Flissak, Kozłowski 2020). Rolą dyplomacji jest między innymi minimalizowanie negatywnych skutków zagrożeń, np. gospodarczych, oraz stwarzanie szans na włączenie się państwa i jego rezydentów w światowy obieg gospodarczy. Rosyjska agresja na Ukrainę jest wyzwaniem o znaczącej skali, nie spodziewanej dotychczas i cechującej się niezwykle szybką dynamiką rozwoju, co z kolei powoduje konieczność wzmożonych działań dyplomatycznych, mających na celu: możliwą minimalizację skutków niszczących, zmaksymalizowanie współpracy na arenie międzynarodowej, korzyści militarne, gospodarcze oraz wszechstronne wsparcie międzynarodowe. Jest to więc instrument służący optymalizacji militarnej, mającej długofalowo przynieść możliwie jak najkorzystniejsze rozwiązanie sytuacji panującej obecnie na Ukrainie. Dyplomacja jako narzędzie w rękach władz ma duży potencjał przy założeniu, że odpowiednio zostanie wykorzystana możliwość dyplomatycznych narzędzi przez władze państwa.

Rola dyplomacji w odniesieniu do prewencji agresji rosyjskiej na Ukrainie

Amerykanie i Europejczycy nie potraktowali poważnie gróźb prezydenta Rosji. Patrząc wstecz, można by twierdzić, że dyplomacja zawiodła, ponieważ nie była w stanie (lub nie chciała) bardziej i lepiej zaangażować Federację Rosyjską w określanie wspólnej postzimnowojennej architektury bezpieczeństwa w Europie (Feroci 2023). Tragiczne wydarzenia oraz napięta sytuacja geopolityczna, które aktualnie mają miejsce w Europie Wschodniej, mogą jednak nie być wynikiem niepowodzenia dotychczasowej dyplomacji, lecz nieuniknioną konsekwencją tezy stawianej przez Władimira Putina, jakoby demokratyczna i niezależna Ukraina utrzymująca powiązania z państwami zachodnimi była zagrożeniem dla Federacji Rosyjskiej. Dodatkowo możemy wyróżnić w przedstawionej problematyce możliwość istnienia stanu faktycznego, w którym rosyjski przywódca założył sobie za cel swoich działań przeciwdziałanie wpływom Zachodu w bliskim sąsiedztwie Federacji Rosyjskiej i przywracania w Europie ładu ustalonego na konferencji jałtańskiej (Wąsowski 2009).

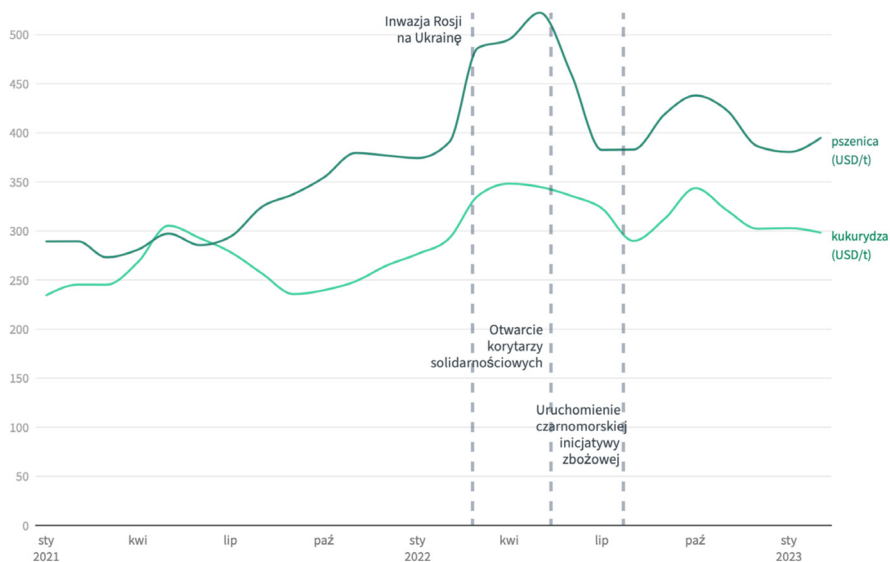
Dotychczasowe wyniki dyplomacji na linii ukraińsko-rosyjskiej

Analizując możliwości dyplomatyczne zaistniałe po rozpoczęciu agresji rosyjskiej w Ukrainie, można zaobserwować zarówno obszary, w których nie zostały dostatecznie wykorzystane, jaki i te, gdzie odniesiono sukcesy wynikające z poprawnie prowadzonych strategii dyplomatycznych. Większość z porażek przypisywanych dyplomacji jest jednak bezsprzecznie powiązana z zakładanym od samego początku nieuniknionym niepowodzeniem z uwagi na charakter działań Federacji Rosyjskiej oraz przesłanki, którymi ich działania są poparte. Poszukiwanie możliwości dialogu przy założeniu znaczenia terminu dyplomacja jako umiejętności zręcznego, taktownego

zachowania się w każdej sytuacji, spotykało się z porażką, co było wynikiem przyjmowania przez Federację Rosyjską praktyki „fait accompli” (Feroci 2023). Przedstawiona praktyka z definicji jest czymś, co już się wydarzyło lub zostało zrobione i nie można tego zmienić („Fait accompli” 2023), a więc dyplomacja nie ma tutaj możliwości wpływu na działania. Stanowisko Federacji Rosyjskiej, znajdujące odzwierciedlenie w niniejszej praktyce, miało miejsce niejednokrotnie, rozpoczynając wyliczanie od okupacji terytorium Ukrainy przez wojska rosyjskie, poprzez dokonanie aneksji terytoriów należących do Ukrainy (Donbas, Chersoń, Zaporozże, Krym) oraz stałe postulowanie warunków zaprzestania swoich działań absolutnie niemożliwych do zrealizowania i niedopuszczalnych w odniesieniu do panujących na świecie norm. Za przykład takich warunków może posłużyć żądanie od Kijowa zrzeczenia się wszystkich terytoriów okupowanych przez wojska rosyjskie i zwierzchnictwa nad prawie 20% terytorium kraju (Feroci 2023).

Dyplomacji Ukrainy można przypisać, mimo niezaprzeczalnie trudnych warunków jej funkcjonowania w pełnej skali, także sukcesy. Są to działania dosyć drobne w skali całego konfliktu, jednak ważne jest podkreślenie ich zaistnienia w celu kontynuowania pozytywnej linii działań, które w przyszłości mogłyby doprowadzić do coraz większych efektów. Dodatkowo, każdy nawet najmniejszy sukces dyplomatyczny stanowi niezaprzeczalnie sygnał motywacyjny do działania dla rządu, ale także dla obywateli, co jest aspektem koniecznym w kontekście tragizmu agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę. Można podkreślić pozytywne uzgodnienia między Rosjanami a Ukraińcami o częściowej wymianie jeńców, co stanowi (nawet przy niewygórowanej liczebności grup) sukces z uwagi na dobro istnienia ludzkiego życia (Feroci 2023).

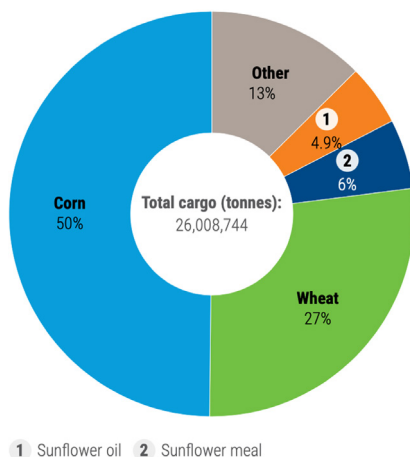
Kolejnym pozytywnym osiągnięciem ukraińskiej dyplomacji, które można wyróżnić, jest tymczasowe wstrzymanie działań zbrojnych i otworenie bezpiecznego korytarza humanitarnego na Morzu Czarnym, które umożliwiło statkom przewożącym produkty żywnościowe (w tym zboża) opuszczanie ukraińskich portów, a więc możliwość dostarczenia żywności do punktów docelowych. Ogromnym wyzwaniem stawianym przez zaistniały konflikt w Ukrainie jest wzrost cen żywności na światowych rynkach. Od czasu porozumienia z ukraińskich portów w Czarnomorsku, Odessie i Jużnem wypłynęło około 800 statków ze zbożem i pozostałymi produktami żywnościowymi. Podkreśla to rangę sukcesu dyplomatycznego, ponieważ prowadzi do zmniejszenia światowego kryzysu żywnościowego mimo zaległości w eksporcie, które wytworzyły się z powodu agresji rosyjskiej. Od lutego 2022 roku zachodziła znacząca destabilizacja eksportu ukraińskiego zboża – przez ponad 4 miesiące rosyjskie okręty wojenne wymuszały zablokowanie ukraińskich portów na Morzu Czarnym. Sukcesy tzw. czarnomorskiej inicjatywy zbożowej są wynikiem działań dyplomatycznych przede wszystkim ONZ i Turcji. Do wynegocjowania porozumienia doszło 22 lipca 2022 roku; według aktualnego stanu (do 27 marca 2023 roku) wyeksportowano ponad 26 mln ton zboża i innych produktów spożywczych („Vessel Movements”). Przedstawione działania stanowiły składową wydarzeń będących przyczyną umożliwienia spadku cen żywności na rynkach światowych oraz stanowią one zabezpieczenie dla światowego bezpieczeństwa żywnościowego.

Wykres 1. Ceny pszenicy i kukurydzy wyrażone w USD w poszczególnych miesiącach na przełomie lat 2021–2023 z uwzględnieniem inwazji Rosji na Ukrainę, otwarcia korytarzy solidarnościowych oraz uruchomienia czarnomorskiej inicjatywy zbożowej

Źródło: „Eksport ukraińskiego zboża” 2023.

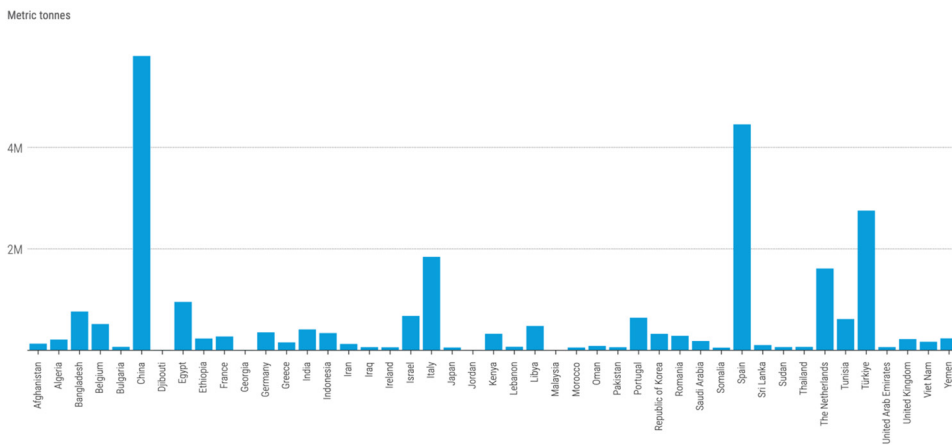
Na powyższym wykresie zauważalny jest znaczny wzrost cen zarówno pszenicy, jak i kukurydzy po rozpoczęciu inwazji Rosji na Ukrainę, a także znaczący spadek poziomu cen w odniesieniu do obu produktów spożywczych po otwarciu korytarzy solidarnościowych.

Wykres 2. Udział procentowy poszczególnych produktów spożywczych w całkowitym eksporcie przez Morze Czarne

Źródło: „Vessel Movements”.

Jak wynika z powyższego wykresu, różnorodność transportowanych produktów, a także konieczność ich dostaw w odniesieniu do żywienia ludzi na całym świecie, jest bezsprzeczna. Liczba ton ładunków, których transport został umożliwiony dzięki uruchomieniu czarnomorskiej inicjatywy zbożowej, jest bezpośrednim odzwierciedleniem ogromu sukcesu dyplomatycznego w kontekście zachowania stabilności rynku żywnościowego w odniesieniu do agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę.

Wykres 3. Miejsca docelowe ładunków transportowanych dzięki czarnomorskiej inicjatywie zbożowej z uwzględnieniem wielkości ładunków w tonach

Źródło: „Vessel Movements”.

Liczba beneficjentów sukcesu dyplomatycznego czarnomorskiej inicjatywy zbożowej jest kolejnym czynnikiem decydującym o powodze przedstawionego porozumienia. Wśród krajów, które skorzystały z niniejszego rozwiązania, znajdują się zarówno państwa rozwijające się, jak i rozwinięte. Przy czym procentowy udział otrzymywania przez nie towarów przedstawia się następująco: 55% towarów otrzymują kraje rozwijające się oraz 45% kraje rozwinięte („Eksport ukraińskiego zboża”).

Następnym wartym podkreślenia sukcesem dyplomatycznym w kontekście agresji rosyjskiej na Ukrainę jest ogólne zjednoczenie działań państw europejskich oraz Stanów Zjednoczonych. W tym przypadku dyplomacja okazała się skuteczna, ponieważ wychodząc od silnej solidarności politycznej z Ukrainą, umożliwiła szybkie, wielokierunkowe i skuteczne działanie zbiorowe (Feroci 2023). Nie doszło jednak do zaangażowania Chin oraz Indii, co w odniesieniu do poziomu zaangażowania oraz jednostronności poglądów Zachodu doprowadziło do zmaksymalizowania podziału pomiędzy światem zachodnim, wspierającym działania Ukrainy, a Globalnym Południem.

Ukraińska dyplomacja i jej kreatywność z pewnością będą potrzebne, ale tylko wtedy, gdy Rosja w końcu zda sobie sprawę, że polityczne i gospodarcze koszty wojny stają się nie do utrzymania: że integralność terytorialna Ukrainy nie podlega negocjacji oraz że kompromis będzie musiał opierać się na sprawie uznania granic, które istniały przed 24 lutego 2022 roku (Feroci 2023). W następstwie przyjęcia tych

faktów przez Federację Rosyjską możliwe byłoby ustalenie działań, których celem stałaby się ochrona mniejszości rosyjskojęzycznych oraz gwarancje bezpieczeństwa. Wtedy dyplomacja będzie mogła wrócić do swojej roli w pełnej mierze.

Rola dyplomacji kulturalnej jako instrumentu ukraińskiej polityki zagranicznej

Dyplomacja kulturalna od dłuższego czasu praktycznie nie występuje w polityce zagranicznej Ukrainy. Warto wspomnieć o tworzeniu w ramach zagranicznych misji dyplomatycznych Ukrainy ośrodków kulturalno-informacyjnych, które niestety stanowiły tylko próbę wprowadzenia wymiaru kulturowego do ogółu praktyki dyplomatycznej. Funkcjonowanie tych ośrodków okazało się – m.in. ze względu na braki kadrowe – nieadekwatne oraz nie przyczyniło się do sformułowania prawdziwej wizji roli kultury ukraińskiej w jej polityce zagranicznej (Tereshchuk 2019). Jednym z podstawowych problemów Ukrainy, którego przejawy są widoczne także w kontekście agresji rosyjskiej, jest konieczność kulturowego oddzielenia się od Rosji z uwagi na częstość utożsamiania Ukrainy z byłym ZSRR. Niemal na całym świecie panuje, chociażby, skojarzenie prowadzące do powiązania tych państw, co jest efektem porozumienia jałtańskiego i dołączenia Kresów Wschodnich, w tym Ukrainy, pod rządą ZSRR. Konieczne są działania dyplomatyczne prowadzące do zmiany opinii publicznej globalnie, co implikowałoby przewagę ramienia kulturalnego nad тезami głoszonymi przez władze Federacji Rosyjskiej, jakoby Ukraina stanowiła ich własność, a nie była demokratycznym, samodzielnym państwem. Realizacja strategii dyplomacji kulturalnej w powiązaniu z innymi instrumentami komunikacyjnymi (dyplomacja medialna, reklama własnego narodu itp.) mogłaby przyczynić się do generowania poparcia dla działań ukraińskiej polityki zagranicznej wśród zagranicznych odbiorców, co jest szczególnie istotne w obecnym kontekście agresji militarnej ze strony Rosji (Tereshchuk 2019).

Aktualnie poparcie Zachodu dla odrębności Ukrainy od Rosji jest ogromne, a świadomość stale rośnie, jednak wciąż konieczne są działania dyplomatyczne prowadzące do maksymalizacji takiej świadomości, ponieważ każdy przejaw braku wiedzy w tej kwestii jest argumentem przemawiającym za тезami stawianymi przez władze Federacji Rosyjskiej. Jeszcze przed zwiększeniem udziału działań agresywnych w kierunku Ukrainy widoczne były spostrzeżenia, stanowiące o powadze zagrożeń wynikających z ignorowania dyplomacji kulturalnej jako narzędzia oraz luki we wspieraniu inicjatyw z nią związanych. Widząc brak informacji o Ukrainie w innych państwach i biorąc pod uwagę agresję zbrojną, ukraińskie misje dyplomatyczne i instytucje kultury powinny stworzyć mechanizmy nie tylko promocji narodowego produktu kultury, ale także rzetelnego informowania o łańcuchu wydarzeń na terytorium Ukrainy. Nie chodzi tu tylko o kreowanie pozytywnego wizerunku na arenie międzynarodowej, ale raczej o bezpieczeństwo wewnętrzne (Tereshchuk 2019). W Brukseli 7 grudnia 2022 roku miało miejsce Międzynarodowe Forum Dyplomacji Kulturalnej organizowane przez Instytut Ukraiński, gdzie przez delegatów zostały wypowiedziane słowa,

że „dialog i partnerstwo, które czerpie z ukraińskiej siły kulturowej, będzie kluczowe dla zbliżenia Ukrainy i krajów europejskich” (Rihter 2022). Powyższe wskazuje, jak ważne jest pogłębianie stosunków dyplomatycznych ze szczególnym uwzględnieniem dyplomacji kulturalnej w kontekście współpracy międzynarodowej stawiającej sobie za cel doprowadzenie do pozostania przez Ukrainę państwem demokratycznym, wolnym oraz niezależnym od Federacji Rosyjskiej. Dyplomacja kulturalna jest czynnikiem kluczowym w celu prewencji dezintegracji kultury ukraińskiej w kontekście agresji rosyjskiej.

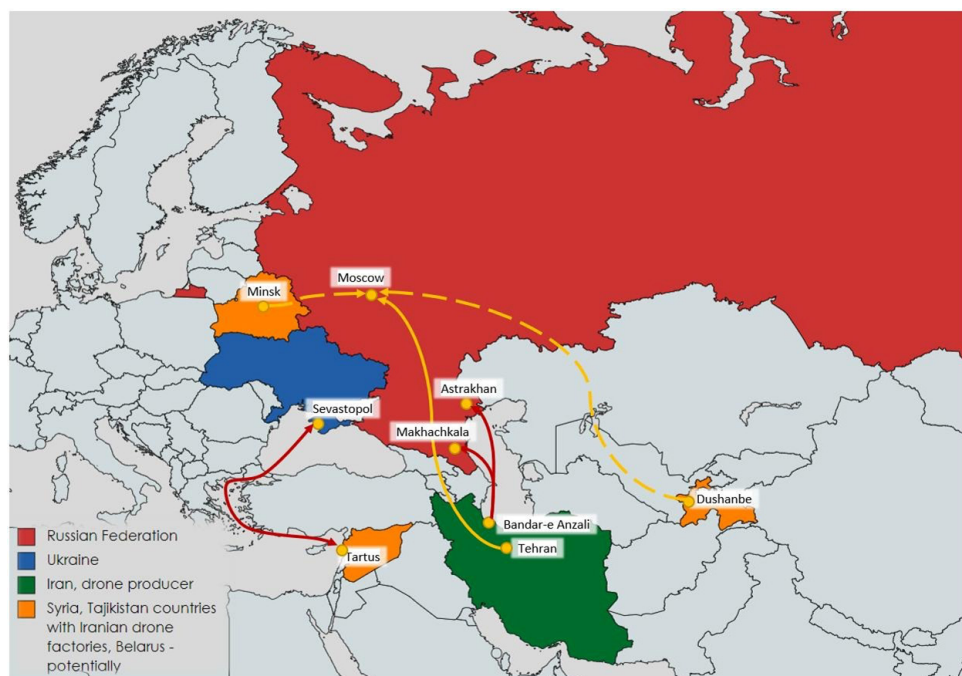
Ukraińska dyplomacja w Zatoce Perskiej

6 listopada 2022 roku prezydent Ukrainy stanowczo potępił Iran za dostarczanie Rosji bezzałogowych statków powietrznych Unmanned aerial vehicle (UAV), wypowiadając słowa: „Gdyby nie irańskie dostawy broni agresorowi, byłibyśmy teraz bliżej pokoju” (Ramani). Słowa te stanowiły podkreślenie roli dostarczanej broni przez Iran w intensyfikacji skali ataków Rosji na Ukrainę. Strategia dyplomatyczna stosowana na tym polu przez Ukrainę stawia sobie za cel (wobec regionu Zatoki Perskiej) przeciwdziałanie zwiększeniu wpływów Rosji w Gulf Cooperation Council (GCC). Ukraina chciałaby doprowadzić do otrzymania pomocy humanitarnej, inwestycji w odbudowę infrastruktury transportowej, komunalnej, społecznej i gospodarczej, optymalizacji cen energii oraz otrzymania pomocy w mediacjach ze strony bogatych państw należących do GCC. Dodatkowo ukraińska dyplomacja sprzeciwia się irańskiemu wsparciu Rosji w kontekście dostaw broni i ogólnego wsparcia militarnego; ma nadzieję wzmocnić również partnerstwo w zakresie bezpieczeństwa z Izraelem. W swoim przemówieniu do Ligi Arabskiej 12 sierpnia 2022 roku specjalny przedstawiciel Ukrainy na Bliski Wschód i Afrykę Maksym Sukh podkreślił, że rosyjska blokada ukraińskich portów utrudniła eksport 20 milionów ton zboża, które w przeciwnym razie byłyby eksportowane głównie do państw arabskich i afrykańskich. Jest to argument przedstawiający brak słuszności działań Federacji Rosyjskiej, mający na celu przekonanie państw regionu Zatoki Perskiej do zaprzestania wspierania działań rosyjskich pomimo ich korzyści w zakresie zysków gospodarczych płynących z dostaw broni. W powyższej strategii dyplomatycznej zostało podkreślone, że chęć zysków gospodarczych z wpływów z eksportu militariów przekłada się jednocześnie na wzrost cen żywności oraz spadek jej ilości w obiegu światowym, co jest działaniem sprzecznym w kontekście chęci rozwoju gospodarczego. Ukraińskie działania dyplomatyczne przyniosły w tym zakresie wiele korzyści. Zjednoczone Emiraty Arabskie regularnie dostarczały Ukrainie pomoc humanitarną, która obejmowała wsparcie dla ukraińskich uchodźców (Ramani).

Arabia Saudyjska wyraziła zgodę na wysłanie Ukrainie 400 milionów dolarów pomocy humanitarnej. Katar wykorzystał swoją pozycję jako główny sojusznik Stanów Zjednoczonych spoza NATO, aby zaangażować się w sojusz w celu rozwiązania kryzysu humanitarnego. Na Forum Ad-Dauhańskim (26 marca 2022 roku) prezydent Ukrainy wezwał kraje bogate w paliwa kopalne do zwiększenia eksportu w celu

obniżenia dochodów Rosji z gazu. Decyzja OPEC+ (Organization of the Petroleum Exporting Countries) o ograniczeniu wydobycia ropy o 2 mln baryłek w październiku 2022 r. przekreśliła ukraińskie nadzieje. Zgodnie z przyjętą przez Ukrainę strategią dyplomatyczną, decyzja ta mimo jej niezgodności z prośbami oraz jej negatywnymi implikacjami w aspekcie działań ukraińskich, nie została skomentowana przez ukraiński rząd, co jest działaniem strategicznie poprawnym, ponieważ powstrzymanie się od negocjowania decyzji, która została już podjęta, przyniesie więcej korzyści w przyszłości niż publiczne potępienie. Po rozmowie z Hosejnem Amirem Abdollahianem, ministrem spraw zagranicznych Iranu, w dniu 14 marca 2022 roku, Dmytro Kuleba, minister spraw zagranicznych Ukrainy, oświadczył: „Iran jest przeciwny wojnie na Ukrainie i popiera pokojowe rozwiązanie”. Ukraina z zadowoleniem przyjęła również sprzeciw Abdollahijana wobec rosyjskiego ataku na Ukrainę podczas rozmowy Abdollahijana z Kulebą w dniu 15 lipca 2022 roku (Ramani).

Wydarzeniem, które spowodowało załamanie stosunków Iran-Ukraina było użycie przez Rosję irańskich dronów Shahed-136 i Mohajer-6 przeciwko cywilnej infrastrukturze Ukrainy. Chwilowe wahania na linii stosunków dyplomatycznych zostały wykorzystane do polepszenia stosunków z Izraelem. Prezydent Ukrainy pochwalił ekspansję wymiany informacji wywiadowczych między Izraelem a Ukrainą pod koniec października 2022 roku (Ramani).

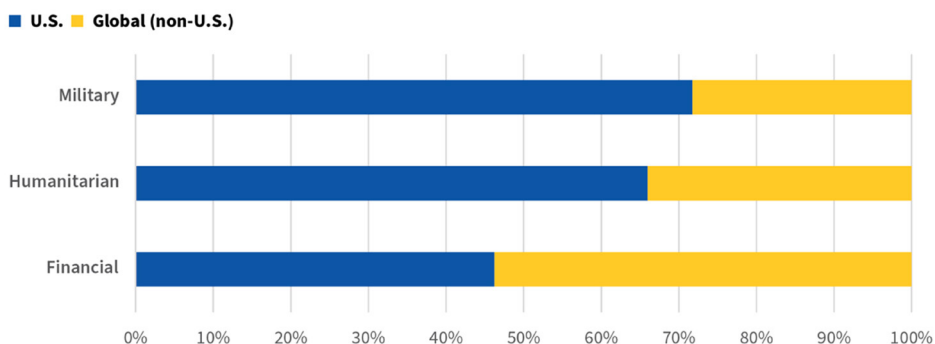

Mapa 1. Miejsca produkcji oraz trasy dostaw broni z uwzględnieniem eksportu irańskiego

Źródło: *How does Iran transport weapons to the Russian Federation* <https://sprotiv.mod.gov.ua/en/2022/11/03/how-does-iran-transport-weapons-to-the-russian-federation/> [data dostępu: 27.03.2023].

Stosunki dyplomatyczne na linii Ukraina-USA

Po aneksji Krymu przez Federację Rosyjską w 2014 roku Stany Zjednoczone zaczęły dostarczać Ukrainie pomoc wojskową (DeYoung 2022) i stały się jednym z największych partnerów obronnych kraju. Ogłosiły pakiet pomocy o wartości 3,8 miliarda dolarów na wysłanie broni do Ukrainy, padły zapewnienia długoterminowego wsparcia finansowego i uzupełnienia zapasów innych europejskich sojuszników (Macias 2023). W 2022 r. Stany Zjednoczone znacznie zwiększyły pomoc i pozostały jednym z najważniejszych wojskowych „sponsorów” Ukrainy (Macias 2023), a prezydent Joe Biden ostro potępił inwazję i obiecał wsparcie Ukrainie („Statement by President...” 2022). W grudniu 2022 r. podczas wizyty w Waszyngtonie prezydent Zełenski wygłosił przemówienie na wspólnej sesji Kongresu, gdzie podziękował Kongresowi i narodowi amerykańskiemu za pomoc i wyraził wolę zwycięstwa w wojnie, co jest zgodne z założeniami dyplomatycznymi przyjętymi przez Ukrainę prowadzącymi do zacieśnienia relacji z państwami zachodnimi.

Wykres 4. Proporcje środków wysyłanych na Ukrainę przez USA a inne państwa

Źródło: *Pomoc dla Ukrainy. Ile przekazała Europa, a ile USA*, <https://konkret24.tvn24.pl/swiat/pomoc-dla-ukrainy-ile-przekazala-europa-a-ile-usa-st8320365> [dostęp: 27.03.2023].

Działanie międzynarodowe ukraińskiej dyplomacji w kontekście sankcji wobec Federacji Rosyjskiej

Pierwszą z międzynarodowych wizyt, która miała miejsce po rozpoczęciu rosyjskiej inwazji na Ukrainie, była wspomniana już wcześniej wizyta Zełenskiego w Waszyngtonie 21 grudnia 2022 roku. Prezydent Ukrainy spotkał się z Joe Bidenem, doszło do organizacji konferencji prasowej oraz wspomnianego już przemówienia na wspólnej sesji Kongresu Stanów Zjednoczonych (Seung 2022). Sekretarz stanu Stanów Zjednoczonych Antony Blinken ogłosił pakiet pomocy wojskowej dla Ukrainy o wartości 1,85 miliarda dolarów przed wizytą prezydenta Ukrainy („Volodymyr Zelenskyy meets...” 2022). Dzień później Zełenski spotkał się z prezydentem RP Andrzejem Dudą w Rzeszowie (Chatterjee 2022). 8 lutego 2023 roku odbył podróż do Londynu, następnie do Paryża, a już dzień później do

Brukseli i ponownie do Rzeszowa. Wizyta w Londynie zaowocowała spotkaniem z brytyjskim premierem Rishim Sunakiem oraz udziałem w konferencji prasowej wraz z premierem, dodatkowo prezydent Ukrainy zwrócił się do brytyjskiego parlamentu oraz miał audiencję u króla Karola III. Był także świadkiem szkolenia wojsk ukraińskich podczas odwiedzin bazy armii brytyjskiej Lulworth Camp (Brown 2023). W Paryżu doszło do spotkania z prezydentem Francji Emmanuelem Macronem i kanclerzem Niemiec Olafem Scholzem. Podczas wizyty w Belgii, przybywając na lotnisko w Brukseli, wygłosił przemówienie do Parlamentu Europejskiego, w którym wzywał przywódców Unii Europejskiej do przyspieszenia obiecanych dostaw broni dalekiego zasięgu („Hailed as hero...” 2023). Uczestniczył także w szczycie Rady Europejskiej z 27 przywódcami krajów UE. Doszło do wymiany poglądów na temat agresji rosyjskiej na Ukrainę. Przewodniczący Rady Europejskiej Charles Michel powiedział: „Droga do pokoju, odbudowy i członkostwa będzie długą, trudną drogą. Będziemy tam dla ciebie na każdym kroku”. UE przyjęła bezprecedensowy zestaw środków ograniczających wobec Rosji, mających widoczny wpływ na jej reżim i gospodarkę („Special European Council...” 2023).

Wszystkie wizyty dyplomatyczne doprowadziły nie tylko do nałożenia sankcji wobec Rosji przez państwa Unii, ale także przyczyniły się do deklaracji ich utrzymania tak długo, jak to tylko możliwe. W celu dalszego zwiększania presji na Rosję, implikującej zmuszenie jej do zakończenia wojny oraz wycofania wojsk z terenów należących do Ukrainy, UE przyjęła limit cen produktów naftowych w dniu 4 lutego 2023 roku. Doszło też do podjęcia decyzji o wzmocnieniu środków zapobiegających obchodzeniu sankcji przez Rosję. Podczas zebrania Rady Europejskiej 9 lutego 2023 roku doszło do wygłoszenia następującej konkluzji: „Rosja musi natychmiast powstrzymać tę okropną wojnę. Unia Europejska będzie stać po stronie Ukrainy z jej niezłomnym wsparciem tak długo, ile to zajmie” („Special European Council...” 2023).

Podsumowanie

Agresja Federacji Rosyjskiej na Ukrainę stanowi wyzwanie dla ukraińskiej dyplomacji. Rząd ukraiński musiał prowadzić dotychczasową dyplomację w sposób rozważny, ale jednocześnie odważny. Ukraińska strategia dyplomatyczna zakłada stosowanie działań prowadzących do zacieśniania relacji z państwami zachodnimi, ze szczególnym uwzględnieniem Unii Europejskiej oraz Stanów Zjednoczonych. Prezydent Zełenski podkreśla w swoich przemówieniach powagę sytuacji oraz fakt, że Ukraina nie broni tylko swojego terytorium, ale także inne państwa zachodnie, stanowiąc swoimi działaniami zabezpieczenie funkcjonowania dzisiejszego ładu na świecie *sensu largo*. Działania ukraińskie w zakresie dyplomacji stanowią także zabezpieczenie gospodarcze, zwłaszcza w kontekście cen żywności na świecie, które stale rosną ze względu na kryzys gospodarczy oraz napiętą sytuację geopolityczną. Działania dyplomatyczne podejmowane przez Ukrainę, jak i państwa będące jej sprzymierzeńcami często kończyły się sukcesami, prowadzącymi do dobra ogółu społeczeństwa światowego. Jednak warto podkreślić swego rodzaju ułomność działań dyplomatycznych w kontekście postępowania Federacji Rosyjskiej, która stawia swoje postulaty jako fakty oraz jest nieskłonna do kompromisów.

Działania dyplomatyczne mają także na celu przeciwdziałanie wzrostowi cen surowców energetycznych, które i tak miały tendencję wzrostową jeszcze przed rozpoczęciem inwazji, a działania militarne napędziły ich wzrost. Dyplomacja kulturalna Ukrainy jest aspektem, który nie powinien być pomijany, ponieważ stanowi ona prewencję przed wytworzeniem argumentów rosyjskich, których podstawą byłyby zawiłości historyczne. Niezmiernie ważnym czynnikiem strategii dyplomatycznej Ukrainy są i będą kontakty międzynarodowe prezydenta Zełenskiego, które umożliwiają podtrzymanie chęci państw wspierających Ukrainę do: stałego utrzymywania i zwiększania sankcji nałożonych na Federację Rosyjską, zmuszenia władz rosyjskich do zaprzestania działań militarnych na Ukrainie i do zakończenia wojny.

Bibliografia

- „Commodity Markets”. Dane dotyczące cen pszenicy i kukurydzy. World Bank Group. Bank Światowy. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets>.
- „Dyplomacja”. 2023. SJP. Dostęp 27 marca 2023. <https://sjp.pl/dyplomacja>.
- „Eksport ukraińskiego zboża”. Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/>.
- „Fait accompli”. 2023. Cambridge Dictionary. Data 27 marca 2023. <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/fait-accomplis>.
- „Hailed as hero at EU summit, Zelensky urges faster arms supplies”. France24, 10 lutego 2023. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.france24.com/en/live-news/20230208-zelensky-asks-allies-for-fighter-jets-on-uk-visit>.
- „Special European Council, 9 February 2023”. European Council. Council of the European Union. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/european-council/2023/02/09/>.
- „Statement by President Biden on Russia’s Unprovoked and Unjustified Attack on Ukraine”. 2022. The White House. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/02/23/statement-by-president-biden-on-russias-unprovoked-and-unjustified-attack-on-ukraine/>.
- „Vessel Movements” (b.d.). United Nations. Black Sea Grain Initiative Joint Coordination Centre. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative/vessel-movements>.
- „Volodymyr Zelenskyy meets Joe Biden as the US pledges billions more for Ukraine defence”. News, 21 grudnia 2022 roku. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.abc.net.au/news/2022-12-22/zelenskyy-visits-washington-for-talk-with-joe-biden/101799830>.
- Brown Shannon. 2023. „President Zelensky hugs Ukrainian journalist at Lulworth press conference”. DorsetLive, 9 lutego 2023 roku. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.dorset.live/news/dorset-news/president-zelensky-hugs-ukrainian-journalist-8127517>.
- Chatterjee Phelan. 2022. „Ukraine war: Zelensky’s visit shows neither Ukraine nor US want peace, Russia says”. BBC, 22 grudnia 2022 roku. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-64066584>.
- DeYoung Karen. 2022. „The U.S. has been rushing to arm Ukraine, but for years it stalled on providing weapons”. Washington Post, 27 lutego 2022 roku. Dostęp 27 marca

2023. <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/02/27/ukraine-us-arms-supply/>.
- Feroci Ferdinando. 2023. „Diplomacy and the War against Ukraine”. *IAI Commentaries* 3 lutego 2023. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.iai.it/sites/default/files/iaicom2303.pdf>.
- Kumaniecki Kazimierz. 1989. *Cycon i jego współcześni*. Warszawa: Czytelnik.
- Macias Amanda. 2023. „U.S. announces \$3.8 billion security assistance package for Ukraine, European allies”. CNBC, 6 stycznia 2023 roku. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.cnn.com/2023/01/06/russia-ukraine-war-us-announces-aid-to-ukraine-european-allies.html>.
- Przyboś Adam, Roman Żelewski. 1959. *Dyplomaci w dawnych czasach: relacje staropolskie z XVI–XVIII stulecia*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Ramani Samuel (b.d.). „The Enemy of My Enemy: Ukrainian Diplomacy in the Gulf”. Gulfif.org. Dostęp 27 marca 2023. <https://gulfif.org/the-enemy-of-my-enemy-ukrainian-diplomacy-in-the-gulf/>.
- Rihter A. 2022. „Cegła i zaprawa: Rozwój zrównoważonych stosunków kulturalnych UE–Ukraina”. Data dostępu 27 marca 2023. <https://ui.org.ua/en/sectors-en/international-cultural-diplomacy-forum-2022/>.
- Seung Min Kim. 2022. „Why Zelensky’s D.C. visit took months to coordinate”. PBS News, 22 grudnia 2022 roku. Dostęp 27 marca 2023. <https://www.pbs.org/newshour/politics/why-zelenskys-d-c-visit-took-months-to-coordinate>.
- Sutor Julian. 2019. *Prawo dyplomatyczne i konsularne*, wydanie 13. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Tereshchuk Vitaliy. 2019. „Cultural Diplomacy as a Tool of Ukraine’s Foreign Policy: Institutional Dimension”. *Historia i Polityka* 28, 35 (2019): 59–70.
- Wąsowski Artur. 2009. *Teheran – Jałta: Nowy porządek świata. T. 1: 1944–1945*. Warszawa: New Media Concept sp. z o.o.
- Yankiv Myron, Kostyantyn Flissak, Artur Roland Kozłowski. 2020. *Dyplomacja w zagranicznej współpracy gospodarczej. Teoria oraz praktyka polskiej i ukraińskiej aktywności międzynarodowej lat 1989–2020*. Warszawa: CeDeWu.

Ukrainian Diplomacy in the Face of Challenges Arising from Russian Aggression in Ukraine

Abstract

The article analyzes Ukraine’s diplomatic strategy in response to the challenges posed by Russian aggression. It discusses key diplomatic achievements, such as efforts to prevent global increases in food and energy prices, as well as successful negotiations leading to the exchange of prisoners of war. The article also examines Ukraine’s diplomatic relations with the United States, the European Union, and the Gulf States, and considers the broader implications of these relationships for both Ukraine and the international community. The importance of cultural diplomacy is highlighted as a means of preserving Ukrainian cultural independence and countering Russia’s historically rooted disinformation campaigns. The article also reflects on President Zelensky’s international visits, which have contributed to the imposition of sanctions on Russia and the continuous push for their escalation.

Keywords: Ukrainian diplomacy, foreign policy, sanctions, Russian aggression

Małgorzata Kuźbida*

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-1071-8951

Polskie społeczeństwo w obliczu przemian, wpływ migracji ukraińskiej na zmiany strukturalne, prawne i społeczne w kontekście wojny w Ukrainie. Instytucjonalizacja uprawnień dla posiadaczy Karty Polaka i statusu UKR

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest fragmentaryczne zaprezentowanie rozwiązań prawnych przyjętych w odniesieniu do cudzoziemców przybywających do Polski od roku 2004. Wraz z rozszerzeniem struktur Unii Europejskiej, wschodnia granica Rzeczypospolitej stanowiła nową zaporę. W myśl ustawodawstwa europejskiego zniesiono ograniczenia w swobodnym przepływie ludzi i towarów, tworząc jednolity rynek. Dla polskiego społeczeństwa możliwość nieograniczonego dostępu do rynku pracy takich państw jak Wielka Brytania, Francja oraz Niemcy stanowiła nowe możliwości. Z biegiem lat, wraz ze wzrostem gospodarczym, do Polski zaczęli przybywać obywatele z innych państw, szczególnie z Ukrainy. Równolegle Polska stała się państwem, dla którego emigracja zarobkowa stanowiła naturalny proces w relacjach europejskich.

Charakter i intensywność przyjazdów z państw sąsiednich do Polski wprawdzie miały znaczenie symboliczne. Aby zachować bezkolizyjność w relacjach społecznych, wprowadzono rozwiązania prawne znane jako Mały Ruch Graniczny (MRG). Miał umożliwić mieszkańcom stref przygranicznych regularne przekraczanie granic wspólnoty w celach społecznych, kulturalnych, rodzinnych lub z uzasadnionych powodów ekonomicznych. Dzięki MRG obywatele np. Ukrainy mogli przebywać w strefie przygranicznej drugiego państwa przez określony czas, bez konieczności posiadania wizy¹. Nastąpiła wówczas eksplozja sezonowych ofert pracy, proponowanych przez polskich rolników we wschodnich częściach kraju. Z czasem, zwłaszcza po nasileniu

* malgorzata.kuzbida@uken.krakow.pl

¹ Dane za: Mały Ruch Graniczny – informacje ogólne <https://www.gov.pl/web/ukraina/maly-ruch-graniczny-informacje-ogolne> (dostęp: 7.04.2024).

się problemów wewnętrznych, w tym ekonomicznych w państwach sąsiednich, do Polski zaczęła napływać nowa fala migracji zarobkowej. To przede wszystkim wzrost gospodarczy przyciągnął kolejne rzesze ludzi, a ich charakter był uzależniony od regionów, z których pochodzili. Polska zaczęła być atrakcyjna dla obywateli Ukrainy, zamieszkujących jej zachodnie regiony, również przez czynniki rodzinne, społeczne i kulturowe².

Cezura czasowa omawianych zagadnień ukazuje kontekst społeczny, a nade wszystko prawny, który wpływał na zwiększenie się fali migracyjnej do Polski. Tezę, jaką stawiam w niniejszym artykule, jest taka: zmiany wynikające z procesów migracyjnych do Polski, zwłaszcza z terenów Ukrainy, są nieodwracalne. Bowiem przyjęte rozwiązania prawne w sposób szczególnie otwierają państwo na migrantów, którzy z upływem lat stają się współobywatelami. Coraz większe znaczenie nabiera kwestia inkluzji imigrantów, rozumiana jako wielowymiarowy proces włączania jednostek lub grup do społeczeństwa przyjmującego i jego instytucji, umożliwiając współudział w tworzeniu państwa i uczestnictwo we wspólnocie przez bycie jej pełnoprawnym członkiem. Czy państwo polskie wraz z jego społeczeństwem jest świadome zachodzących zmian, które prowadzą, w szerszym kontekście, do określenia jego polityki międzynarodowej na kolejne lata? Zmienia się bowiem nastawienie samego społeczeństwa oraz głównych decydentów politycznych, dla których pojęcie migracji staje się nowym narzędziem w walce politycznej, również w samej Unii Europejskiej (Kacperska, Kacprzak, Kmieć, Król, Łukasiewicz 2019).

Niniejszy artykuł ma za zadanie szczątkowo opisać proces legalizacji pobytu cudzoziemców w Polsce, w oparciu na przyjętych rozwiązaniach prawnych i politycznych, oraz przybliżyć niektóre zasady umożliwiające prawo do pobytu na terenie RP, zwłaszcza w kontekście instytucjonalizacji Karty Polaka czy ochrony czasowej dla obywateli Ukrainy (określanej jako status UKR).

Przyjazdy do Polski, pierwsi migranci zarobkowi i wojenni

Trudno jednoznacznie określić wszystkie powody migracji do Polski, rosnącej w pierwszej fazie jej trwania w latach 2004–2008. W licznych analizach badacze przede wszystkim odnoszą się do dwóch czynników: rozwoju ekonomicznego Polski od roku 2004 oraz zmian demograficznych. Niż demograficzny znacząco wpłynął na zmiany postaw decydentów. Rządzący pod wpływem zapotrzebowania na rynku pracy ograniczyli wymagania stawiane agencjom pracy. Samorządy w kooperacji z agencjami, ale również uniwersytety, odegrały niebagatelną rolę w promocji Polski jako rozwijającego się państwa.

Widoczny efekt zmian w postrzeganiu Polski jako miejsca do czasowego pobytu następuje wraz z kolejnymi zmaganiem zbrojnymi podejmowanymi przez Rosję na obszarach byłego ZSRR, w tym Gruzji i Ukrainy. Biorąc pod uwagę ramy czasowe

² Dane za: Pracownicy sezonowi z Ukrainy, jak legalnie zatrudnić, <https://ewl.com.pl/pracownicy-sezonowi-z-ukrainy-zatrudnianie-legalizacja/> (dostęp: 7.04.2024).

tych zmagania, należy zwrócić uwagę na trzy okresy, po których następował wzrost migracji do Europy, a tym samym do Polski. W latach 2004 do 2008 konflikt zbrojny w Gruzji. Następnie 2014 rok, gdy w Ukrainie dochodzi do rewolucji godności, walk na Donbasie oraz aneksji Krymu przez Rosję. Ostatni okres to wybuch pełnoskalowych działań wojennych na terytorium Ukrainy w 2022 roku (Baszczak, Wincewicz, Zyzik 2023).

Niewątpliwie głównym aspektem przyciągającym obywateli, głównie z Ukrainy, do Polski jest czynnik polityczny, ekonomiczny, geograficzny, kulturowy, historyczny i prawny. Zwracając uwagę na teorie migracji, nie sposób pominąć jednej z nich, która określana jest jako *push-pull theory*, łączącej przyczynę ze skutkami (Brzozowski 2011). Zakłada ona, że czynnikiem przyciągania i wypychania jest złożoność dwóch głównych grup. W przypadku społeczności ukraińskiej nakładają się na nią wpierw czynniki ekonomiczne, a następnie militarne, w tym obawa o przyszłość czy brak wiary w zmiany. Każde opuszczenie ojczyzny było motywowane jednostkowymi powodami, warunkowanymi powyższymi argumentami. Polska – jako państwo sąsiadujące, posiadające stabilną pozycję gospodarczą i polityczną – jawiła się jako obszar tymczasowego wyboru do osiedlenia. Przynależność do Unii Europejskiej i NATO nie pozostawała bez znaczenia, tym bardziej że z czasem na decyzję o długoterminowym osiedleniu się w Polsce zaczął wpływać fakt zmieniającego się ustawodawstwa oraz odczuwanego poczucia bezpieczeństwa wewnętrznego. Rosnąca rola diaspory ukraińskiej nowego pokolenia, związki rodzinne, integracja ze społeczeństwem zaczęły działać stabilizacyjnie. Analiza danych podawanych przez ośrodki państwowe nie zawsze precyzyjnie pokazuje ów wzrost, jest ona bowiem obciążona licznymi trudnościami, takimi jak forma legalizacji pobytu, oficjalne zgłoszenia pracowników przez pracodawców do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych czy korzystanie z innych dokumentów uprawniających do przebywania na terenie wspólnoty, takich jak np. wiza. Aby móc skupić swoją uwagę na konkretnych rozwiązaniach prawnych, na poczet niniejszego artykułu, zostaną omówione trzy główne narzędzia zaproponowane przez polskie ustawodawstwo sprzyjające procesowi osiedlania.

Karta Polaka – instytucjonalizacja i legalizacja jako instrument polityki państwa

Nim ostatecznie przyjęto rozwiązania prawne o Karcie Polaka, grono parlamentarzystów swoją uwagę skupiało na istniejących już praktykach tzw. otwartych drzwi promowanych między innymi przez Węgrów, Słowaków czy Bułgarów, zwłaszcza dla osób, których przodkowie przez zawirowania historyczne utracili kontakt z państwem narodowym (Gońda, Lesińska 2022).

Wejście w życie przepisów o Karcie Polaka oznaczały dla licznego grona osób, wskazujących związek z narodowością polską, a mieszkających za wschodnią granicą, swoistą „przepustkę” na Zachód. Dokument ten stał się ważny nie tylko w sferze praktycznej, ale miał również wymiar symboliczny. Ustawa z dnia 7 września 2007 roku o Karcie Polaka reguluje kwestie dotyczące zasad przyznawania tego uprawnienia.

Ratio legis, jaki przyświecał ustawodawcy, wprowadzając KP, przedstawiony został w jej preambule: „realizując postanowienia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie udzielania pomocy Polakom zamieszkałym za granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym, wypełniając moralny obowiązek wobec Polaków, którzy na skutek zmiennych losów naszej Ojczyzny utracili obywatelstwo polskie, spełniając oczekiwania tych, którzy polskimi obywatelami nigdy wcześniej nie byli, lecz ze względu na swoje poczucie tożsamości narodowej pragną uzyskać potwierdzenie przynależności do Narodu Polskiego, w celu wzmocnienia więzi łączących Polaków z Macierzą oraz wspierając ich starania o zachowanie języka polskiego oraz kultywowanie tradycji narodowej”.

Kartę Polaka może zatem uzyskać osoba, która spełnia łącznie następujące warunki:

1. „wykaże swój związek z polskością poprzez co najmniej podstawową znajomość języka polskiego, który uważa za język ojczysty, a także znajomość i kultywowanie polskich tradycji i zwyczajów,
2. wykaże, że jest narodowości polskiej lub co najmniej jedno z jej rodziców lub dziadków albo dwoje pradziadków było narodowości polskiej, albo przedstawi zaświadczenie organizacji polskiej lub polonijnej potwierdzające aktywne zaangażowanie w działalność na rzecz języka i kultury polskiej lub polskiej mniejszości narodowej przez okres co najmniej ostatnich trzech lat,
3. w obecności konsula RP złoży pisemną deklarację przynależności do Narodu Polskiego,
4. złoży oświadczenie, że ona lub jej wstępni nie repatriowali się lub nie zostali repatriowani z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej albo Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, na podstawie umów repatriacyjnych zawartych w latach 1944–1957 przez Rzeczpospolitą Polską albo przez Polską Rzeczpospolitą Ludową (...)”.

Ponadto Karta może być przyznana „osobie, która ani w dniu złożenia ani w dniu przyznania Karty Polaka nie posiada obywatelstwa polskiego, nie posiada również zezwolenia na pobyt stały na terytorium RP albo posiada status bezpaństwowca”. Dokument można także przyznać osobie, której polskie pochodzenie zostało stwierdzone zgodnie z przepisami Ustawy o repatriacji, pod warunkiem wykazania znajomości języka polskiego w stopniu co najmniej podstawowym. Karta Polaka nie oznacza nabycia polskiego obywatelstwa, nie pozwala na przekraczanie granicy, nie daje również uprawnień do osiedlenia się na terytorium RP. Niemniej jednak daje szereg uprawnień, między innymi zwalnia z opłat konsularnych związanych z realizacją wniosku wizowego w celu korzystania z uprawnień wynikających z posiadania Karty Polaka. Katalog uprawnień opisuje art. 6 ustawy. Przyznanie Karty Polaka następuje w drodze decyzji administracyjnej na pisemny wniosek. Dane, jakie powinny zostać ujawnione, oraz załączniki, jakie należy złożyć wraz z wnioskiem, określa art. 13. Karta jako dokument jest ważna przez 10 lat od daty wydania. Osoba, która ubiega się o Kartę Polaka w obecności konsula podpisuje deklarację o przynależności do Narodu Polskiego. Od 1 sierpnia 2022 roku podobne kompetencje przyznano departamentom do spraw legalizacji na terenie każdego z województw Polski.

W latach 2008–2021 całościowo odnotowano, że z terenów Białorusi i Ukrainy o prawo posiadania Karty Polaka starało się 350 tys. osób, z czego 147 tys. Ukraińców, a 152 tys. Białorusinów. Dane Ministerstwa Spraw Zagranicznych za roku 2021 wskazywały, że osób legitymujących się Kartą Polaka było około 200 tys., najnowsze zaś pokazują, że do wojewodów w roku 2022 wpłynęło 2222 wniosków, a w roku 2023 – 5542. Wojewoda podlaski jako jedyny posiadał uprawnienia do przyjmowania wniosków o przyznanie Karty Polaka nim je stopniowo rozszerzono na pozostałe województwa. Od 2017 roku do końca 2023 roku zarejestrował 13 066 podań. Natomiast wojewoda lubelski, posiadający prawo przyjmowania wniosków od listopada 2021 roku, zarejestrował ich 4046. Łączna suma złożonych wniosków na terenie RP wyniosła 24 876. Intensywność ich procedowania znacząco rośnie po inwazji Rosji na Ukrainę, co warto zaznaczyć.

W tym samym czasie do jednostek konsularnych wpłynęło wniosków:

- 24 947 wniosków z Białorusi,
- 17 008 z Ukrainy,
- 2857 z Rosji,
- 744 z Kazachstanu,
- 4470 z innego kraju byłego ZSRR,
- 1189 z innych krajów.

Suma złożonych wniosków w jednostkach konsularnych w latach 2021–2023 wyniosła 76 091 (dane uzyskane przez autorkę bezpośrednio z MSZ).

Poza uzyskaniem prawa do posiadania Karty Polaka obywatele państw trzecich mają również możliwość wnioskowania o przyznanie prawa do stałego pobytu na terenie RP za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego w oparciu o art. 195 ustawy z dnia 13 grudnia 2013. Jest to kolejna ścieżka, na podstawie której następuje integracja cudzoziemców z polskim społeczeństwem. Prawo stałego pobytu może otrzymać:

- Osoba której są dziećmi osoby, która już posiada prawo stałego pobytu na terenie RP (można go uzyskać np. po 10 latach zamieszkania w Polsce, jak również złożyć wniosek o przyznanie obywatelstwa po tym okresie); rodzic posiada status rezydenta długoterminowego na terenie EU (o co można wnioskować po 5 latach pobytu w Polsce po spełnieniu pewnych warunków); dziecko jest pod opieką osoby legitymującej się wyżej wymienionymi uprawnieniami.
- Dziecko urodzone na terenie RP, którego rodzice posiadają prawo do stałego pobytu, również uzyskuje ten status. Jest dzieckiem obywatela polskiego, który sprawuje nad nim pieczę rodzicielską (w wielu przypadkach obywatele Ukrainy przed ukończeniem 18. roku życia wnioskuje o stały pobyt, wykazując, że jeden z rodziców jest obywatelem Polski).
- Osoba posiadającą polskie pochodzenie, co należy udowodnić przedstawiając stosowne dokumenty, np. akt urodzenia rodziców lub dziadków, w których zapisano narodowość polską. Dla osób urodzonych po 2001 roku nie stosuje się zapisu w dokumentach „posiadana narodowość”. Zmiany prawne zostały dokonane w ustawodawstwie ukraińskim, w myśl których każdy obywatel Ukrainy – nawet posiadający przodków o polskich korzeniach – winien posiadać dokument z zapisem: obywatel Ukrainy. Działania te sprawiły, że wiele osób

mimo posiadania przodków o polskich korzeniach nie posiada w akcie urodzenia rozróżnienia o pochodzeniu czy narodowości.

- Osoba, którą obejmuje pomoc humanitarna, np. ofiary handlu międzynarodowego, na podstawie zgody na pobyt ze względów humanitarnych lub zgody na pobyt tolerowany, albo w związku z nadaniem jej statusu uchodźcy lub udzieleniem ochrony uzupełniającej, ma uzasadnione obawy przed powrotem do państwa pochodzenia.

Dzięki tym zapisom ustawodawca dokładnie określa ścieżkę oraz zasady otrzymania prawa do stałego pobytu na terenie RP. Z zapisów wynika, że spełnienie tych warunków nie przysparza licznych trudności. W przypadku osób, które nie posiadają polskiego pochodzenia, prawo do uzyskania stałego pobytu również istnieje po wskazaniu, że Polska stała się miejscem, do którego przeniesiono „ośrodek życiowy”. Co w szerszym znaczeniu badania procesów integracyjnych może oznaczać, że Polska stała się państwem przyjaznym dla obywateli innych państw. Dane statystyczne wskazują, że liczba przyznanych kart stałego pobytu z roku na rok rośnie. Z raportu Najwyższej Izby Kontroli z roku 2018, przeprowadzonego w latach 2015–2017, wynika, że osoby starające się o uzyskanie Karty Polaka posiadają słabą znajomość języka polskiego. Dotyczy to również wiedzy historycznej i więzi z polską kulturą czy tradycją. Przeprowadzone badania nie są optymistyczne, zwłaszcza w obliczu narastającej liczby osób, które powołują się na polskie pochodzenie, chcąc równolegle posiadać dodatkowe zabezpieczenie prawne.

Warto jednak zauważyć, że dochodziło w przeszłości do incydentów, kiedy polskie władze unieważniły Karty Polaka wydane obywatelom Ukrainy eksponującym symbole banderowskie i faszystowskie, co wywołało pewne napięcia. Choć nadal jej przyznawanie budzi w niektórych środowiskach skrajne emocje, a z biegiem lat coraz częściej dostrzega się jej przydatność w kreowaniu przez służby innych państw różnic narodowych między Polakami a Ukraincami, to ustawodawca, mimo zapowiedzi, nie poczynił zmian formalnych w jej procedowaniu (Ukraińscy studenci 2014).

Aspekt ekonomiczny a Karta Polaka – ułatwienia czy utrudnienia w procesie legalizacji pobytu?

Posiadanie Karty Polaka gwarantuje cudzoziemcowi szereg ułatwień. Zasadniczą kwestią dla cudzoziemców, którzy zamierzają na stałe osiedlić się na terytorium RP i uzyskać polskie obywatelstwo, jest fakt, że cała procedura z tym związana jest skrócona do niezbędnego minimum. To znaczy, że posiadacz ważnej KP może na podstawie tego dokumentu ubiegać się od razu o zezwolenie na pobyt stały. Przebywając w Polsce na podstawie zezwolenia na pobyt stały przez okres co najmniej roku w związku z posiadaniem KP, można rozpocząć procedurę ubiegania się o uznanie za obywatela polskiego. Dodatkowym warunkiem jest jednak posiadanie stałego i regularnego dochodu, a także tytułu prawnego do lokalu mieszkalnego. „Standardowa” procedura może trwać nawet 10 lat. Poza skróceniem procesu uznania za obywatela polskiego Karta Polaka zwalnia z opłaty za wydanie wizy pobytowej długoterminowej. Na zasadach

określonych w Ustawie o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy daje dostęp do rynku pracy bez konieczności uzyskania zezwolenia na wykonywanie pracy, co zdecydowanie upraszcza sprawę zarówno dla cudzoziemca, jak i pracodawcy. Pozwala także na podejmowanie i wykonywanie działalności gospodarczej na zasadach, jakie obowiązują obywateli polskich. W oparciu na Prawie o szkolnictwie wyższym i nauce ustawodawca umożliwił kształcenie w szkole doktorskiej, podejmowanie i odbywanie studiów oraz innych form kształcenia, a także uczestniczenia w działalności naukowej przy zachowaniu prawa do ubiegania się o stypendia i inną pomoc przewidzianą w przepisach odrębnych, a także korzystania z form kształcenia na zasadach określonych w Prawie oświatowym. W stanach nagłych uprawnienia do korzystania ze świadczeń opieki zdrowotnej, a ponadto upoważnia do ulgi 37% przy przejazdach środkami publicznego transportu zbiorowego, kolejowego w pociągach osobowych, pośpiesznych i ekspresowych, bezpłatnego wstępu do muzeów państwowych oraz pomocy konsula w ramach jego kompetencji i z zastosowaniem poszanowania zwyczajów i prawa międzynarodowego w sytuacji zagrożenia życia lub bezpieczeństwa (Narożniak 2017: 129–164).

Chociaż KP w początkowej swojej fazie była narzędziem dla diaspory, z czasem odegrała niebagatelną rolę, zwłaszcza w odniesieniu do polityki międzynarodowej, odebranej przez między innymi Białoruś jako instrument zagrażający stabilności politycznej państwa. Od roku 2012 białoruskie władze zakazały urzędnikom państwowym posiadania dokumentów dających ulgi od obcych państw, co dotyczyło między innymi Karty Polaka. Są zobowiązani do złożenia takich dokumentów w wydziałach personalnych, a ich nieprzekazanie skutkuje zwolnieniem ze stanowiska (*Białoruś zakazuje wydawania Karty Polaka* 2021).

Obok narzędzia polskiej polityki migracyjnej, jakim nadal jest Karta Polaka, warto zwrócić uwagę, że Polska nadal nie posiada spójnej polityki migracyjnej, która by regulowała pozostałe płaszczyzny życia publicznego. Próby jej określenia trwają od lat, co sprawia, że to zagadnienie jest rozbite na wszystkich szczeblach, zarówno tych państwowych, jak i prywatnych, w tym na organizacje pozarządowe (Protsiuk 2019). Ta wzajemna korelacja wciąż podyktowana jest przede wszystkim liberalizacją rynku pracy, a nie odpowiada na zapotrzebowania innych obszarów. Dlatego też pełnoskalowa wojna w Ukrainie z roku 2022 zmusiła rządzących do podjęcia innowacyjnych działań określanych jako *Solidarni z Ukrainą*. Niespotykana fala migracji doprowadziła do sytuacji, w której to obszar Unii Europejskiej został dla uciekających przed wojną formalnie otwarty. Nim do podjęcia tych decyzji doszło, warto zwrócić uwagę na kilka aspektów, które regulowały status prawny cudzoziemców w Polsce, określone na podstawie Ustawy o cudzoziemcach z roku 2013.

Ustawy o cudzoziemcach jako instrument polityki migracyjnej państwa

Legalizacja prawa do pracy i pobytu cudzoziemców na terenie RP określają liczne rozwiązania prawne, w tym Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy – kreując zasady zatrudniania cudzoziemców na podstawie

zezwoleń na pracę oraz procedur uproszczonych, takich jak oświadczenia o powierzeniu wykonywania pracy cudzoziemcowi, oraz Ustawa z dnia 13 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach, która regulowała zasady wjazdu, pobytu i wyjazdu cudzoziemców z i na terytorium Polski, w tym kwestie związane z uzyskiwaniem zezwoleń na pobyt czasowy i pracę. Zakłada ona, że pobyt na terenie kraju oraz cel musi być ściśle określony z formą uzyskania prawa do wjazdu na teren państwa. Polski ustawodawca ściśle z instytucjami unijnymi związał te dwa zagadnienia, szczegółowo wskazując konkretne etapy i uwarunkowania legalizacji. Tak więc dla obywateli spoza Unii Europejskiej koniecznym jest posiadanie ważnej wizy lub innego dokumentu pobytowego, znanego pod nazwą „ruch bezwizowy”.

Dla zobrazowania sytuacji warto w tym miejscu posłużyć się danymi Głównego Urzędu Statystycznego, pokazującymi liczbę pozwoleń na pracę wydawanych dla cudzoziemców, w tym dla obywateli Ukrainy, przed rokiem 2022 oraz informacje o przyznanych kartach czasowego pobytu. Skala ta pozwoli na zrozumienie znaczenia zmian, jakich dokonała Polska w procesie przyjmowania cudzoziemców, zwłaszcza po rosyjskiej agresji. Nowe rozwiązania prawne, zastosowane jedynie dla Ukraińców, całkowicie zmieniło ich status prawny i społeczny, ułatwiając tym samym proces adaptacji ze społeczeństwem.

W roku 2021 wydano w Polsce 504 000 zezwoleń na pracę dla wszystkich cudzoziemców, z czego największą liczbę stanowili Ukraińcy w liczbie 325 213, co stanowiło 64,5% wszystkich wydanych dokumentów. Drugą co do liczebności grupą byli Białorusini, którym przyznano 34 000 zezwoleń (6,9%). Liczba pozytywnych decyzji na pobyt stały wynosiła 16 067 osób, z czego obywateli Ukrainy było 6581. Prawo do czasowego pobytu uzyskało w Polsce 361 322 cudzoziemców, z czego Ukraińcy to 255 792 osób, to daje 70,8% ogółem (*Zezwolenia na pracę cudzoziemców w Polsce w 2021 roku 2022*).

W pierwszych dniach wojny liczba osób przekraczających granicę stale rosła – już w lipcu 2022 roku zanotowano 4,7 mln przekroczeń w stronę Europy, choć ruch odbywał się dwustronnie. Jako państwo przyfrontowe otwarcie przejść granicznych dla uciekinierów było podyktowane nie tylko względami humanitarnymi, co wynikało z przepisów prawa międzynarodowego (*Ilość uchodźców z Ukrainy wjeżdżało dziennie do Polski 2022*).

Zarówno rządzący, jak i opinia publiczna, wyrażała zdecydowane poparcie dla sąsiadów, wskazując na konieczność udzielenia im pomocy. W pierwszym roku wojny wzajemna akceptacja znacząco wzrosła, co ukazują badania przeprowadzone przez CBOS. W marcu 2022 roku prawie 94% Polaków uważało, że przyjmowanie uchodźców jest wręcz konieczne. W porównaniu z badaniami z roku 2015, gdy 57% ankietowanych pozytywnie oceniało Ukraińców, było to zjawisko niespotykane. Podobny barometr nastrojów społecznych w tym samym roku wykonało Centrum Mieroszewskiego. Pozytywny wizerunek Polski i Polaków wśród Ukraińców wzrósł do 73% ankietowanych, ugruntowując przekonanie o możliwości przetrwania czas wojny w kraju sąsiednim (Polska i Polacy 2022).

Dzisiaj trudno jednoznacznie stwierdzić, czy zapisy zastosowane w nowym ustawodawstwie były zasługą głównie Polski czy szerokiego kompromisu w całej Unii

Europejskiej. Jednakże zarówno położenie geograficzne, jak i kilkumilionowy wzrost migrantów, w tym matek z dziećmi, osób nieznających języka, doprowadził do stworzenia na tę okoliczność ustawy, w Polsce popularnie określanej jako UKR. Starano się odpowiedzieć na dwa zasadnicze zagadnienia, które dla cudzoziemców starających się o schronienie, prawo do legalnego pobytu są egzystencjalną koniecznością. A mianowicie: jak długo nowo przybyłe osoby będą przebywać na terenie Polski i jakie będzie ich źródło utrzymania oraz cel pobytu. Również dla ustawodawcy migracja wojenna była zjawiskiem niestandardowym, niemieszczącym się w przepisach o legalizacji pobytu stosowanych od roku 2013. Bowiem ich główne założenie określało konkretny cel: praca, studia lub połączenie z rodziną. Harmonizacja ta wynika z członkostwa Polski w UE i konieczności dostosowania prawa krajowego do unijnych dyrektyw i rozporządzeń. Zakładają one, że osoba ubiegająca się o zezwolenie na pobyt złoży wniosek (wraz z uiszczeniem opłaty skarbowej w kwocie 340, 440 lub 640 zł), dostarczy wymagane dokumenty oraz spełnieni określone kryteria, takie jak, posiadanie stabilnego źródła dochodu (należy oficjalnie udokumentować dochód na poziomie najniższej krajowej, co reguluje ustawa), miejsca zamieszkania czy ubezpieczenia zdrowotnego (Wysocki 2022). Warunkiem, wręcz niezbędnym, jest wykazanie legalnego miejsca pracy.

W pierwszych tygodniach wojny nie zakładano, że pobyt uciekinierów będzie długoterminowy, co również wykluczało projektowanie rozwiązań głównie przez pryzmat rynku pracy. Dodatkową trudnością stanowił fakt, że wniosek o przyznanie prawa do legalnego pobytu może być przyznany tylko tej osobie, która wskaże podmiot krajowy finansujący jej zatrudnienie. Dochód uzyskany poza granicami Polski podlega innym przepisom prawa. Zalegalizowanie praktyk, zwłaszcza dla osób uzyskujących dochód poza terytorium RP, pozostających w stosunku pracy z przedsiębiorstwami np. w Ukrainie, rodzi problem szarej strefy. W odpowiedzi na napływ osób poszukujących schronienia również agencje pracy były zainteresowane wprowadzeniem szybkich zmian, obniżających obciążenia również administracyjne wynikające z tytułu zatrudnienia; szczególnie z obawy wynikającej z niestabilności zaistniałych okoliczności czy postaw samych Ukraińców.

Dodatkowe utrudnienie dla państwa polskiego stanowił również fakt, że instytucjonalnie departamenty do spraw cudzoziemców wydzielone w każdym województwie były sparaliżowane przez braki kadrowe i proceduralne, będąc zagadnieniem szeroko omawianym w mediach, ale wciąż nierozwiązanym. Mimo rosnącej liczby cudzoziemców, również spoza Europy, to procedury związane z wydawaniem kart pobytu są często przewlekłe, co potwierdzają liczne raporty i analizy. NIK w 2024 roku wskazała na poważne opóźnienia w urzędach wojewódzkich. Przykładowo w Łódzkim Urzędzie Wojewódzkim średni czas rozpatrywania wniosków wyniósł 384 dni w 2021 roku i 171 dni w 2022 roku, a w Śląskim – odpowiednio 381 i 365 dni. Szczególnie rażący był przypadek w ŚUW, gdzie rozpatrywanie wniosku trwało blisko siedem lat i pięć miesięcy. W opozycji do negatywnie ocenionych placówek znajduje się urząd w Małopolsce, który jako jeden z nielicznych dostrzegł konieczność modernizacji systemu, uwzględniając przy tym prawa cudzoziemców. Zarówno dostęp do informacji, jak i kontakt z inspektorami prowadzącymi sprawę stanowi model wzorcowy dla

pozostałych instytucji w kraju (Olszyk 2023). Tak więc niekontrolowane zwiększenie migracji z Ukrainy było dla instytucji państwowych ogromnym wyzwaniem. Należało połączyć czynniki, które legalizują pobyt tej konkretnej społeczności, z przepisami prawa międzynarodowego i humanitarnego (Potyrała 2012).

Dokonano tego bardzo szybko. Już 12 marca 2022 roku zaimplementowano przepisy Ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Analizując jej zapisy, należy dodać, że zaproponowane rozwiązania formalnie dokonały pełnego otwarcia rynku pracy oraz wielu obszarów życia, które do roku 2022 były obostrzone utrudnieniami administracyjnymi i finansowymi. Wpierw określono prawo do przekraczania granicy w odpowiedzi na fakt, że w pierwszych tygodniach wojny do Polski wpuszczono wiele osób nieposługujących się paszportem zagranicznym. Formalnie obywatele Ukrainy, aby móc legalnie przebywać na terenie państw stowarzyszonych, musieli posiadać wizę lub korzystać z prawa o ruchu bezwizowym. W myśl nowych zapisów stan ten można regulować na terenie Polski przez konieczność uzyskania numeru PESEL określanego jako status UKR. Jeszcze w roku 2022 zakładano jego trwanie jedynie przez osiemnaście miesięcy. Wraz z przedłużającą się wojną został on wydłużony – najpierw do 24.06.2024, potem 30.09.2025. Należy dodać, że każdy obywatel Ukrainy, któremu zakończyła się karta czasowego pobytu lub przemiescił się z innego państwa UE do Polski, również tej ochronie podlega (*Wydłużenie okresu legalnego pobytu obywateli Ukrainy objętych ochroną czasową do 30 września 2025 2024*). Polska pomoc Ukrainie, poza kontekstem militarnym, przez przyjęte rozwiązania prawne wprowadziła również ochronę jej obywateli w takich obszarach jak:

- praca – przez zniesienie konieczności uzyskania pozwolenia na pracę, zastąpione zgłoszeniem;
- edukacja – zniesiono opłaty za pobieranie nauki w placówkach szkolnictwa wyższego, z możliwością uzyskania stypendium socjalnego;
- medycyna – przez objęcie wszystkich ubezpieczeniem zdrowotnym, zwłaszcza osoby posiadające status UKR;
- gospodarka – przez prawo do rejestracji aktywności gospodarczej, tzw. firmy jednoosobowej.

W myśl tak sformułowanych przepisów niektóre uprawnienia przypisane tylko posiadaczom Karty Polaka zostały rozszerzone. Dzisiaj status prawny cudzoziemców z Ukrainy w odróżnieniu do obywateli innych państw jest szczególny. Wprowadzono wiele dodatkowych ułatwień, łącznie z możliwością pobierania dodatku wychowawczego przyznawanego dla dzieci w formie 800+ czy świadczenia emerytalnego (*Emerytura dla obywateli Ukrainy 2017*).

Jak już wyżej wspomniano, ważna Karta Polaka uprawnia do podjęcia i prowadzenia w zasadzie każdej dopuszczalnej w Polsce formy działalności gospodarczej. Podobne uprawnienia obywatele Ukrainy uzyskali w roku 2022. Zatem mogą oni prowadzić działalność w oparciu o samozatrudnienie, założyć spółkę cywilną, jawną, komandytową, komandytowo-akcyjną, akcyjną, partnerską oraz spółkę z ograniczoną odpowiedzialnością. Ponadto mogą utworzyć oddział przedsiębiorstwa zagranicznego lub przedstawicielstwo. Każda z w/w aktywności wiąże się z dopełnieniem

formalności rejestracyjnych albo w Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej (CEIDG), albo w Krajowym Rejestrze Sądowym (KRS), a także obowiązkami w postaci płacenia należnych podatków i zobowiązań wynikających z przepisów powszechnie obowiązujących. W przypadku np. samozatrudnienia czy spółek cywilnych, które tworzą osoby fizyczne i jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, jest to podatek PIT, a w przypadku spółek (osób prawnych) podatek CIT. Z kolei zatrudnianie cudzoziemców na umowę o pracę i umowy cywilno-prawne wiąże się z wpływami do budżetu państwa w postaci np. podatku dochodowego od osób fizycznych. Co więcej pozwala zaspokoić deficyt „rąk do pracy” w zawodach, których nie chcą już wykonywać Polacy (*Ukraińcy coraz chętniej zakładają firmy w Polsce* 2024).

Instytucjonalnie jednostkami wydającymi status UKR są wydziały do spraw obywatelskich urzędu miasta czy gminy. Dzięki takiemu rozwiązaniu dokonano podziału kompetencji między instytucjami – wydziały do spraw obywatelskich zajmują się statusem UKR, natomiast departamenty do spraw cudzoziemców obsługują wnioski o prawo do czasowego lub stałego pobytu, status rezydenta UE oraz wnioski opierające się na wciąż trwającej ochronie czasowej dla obywateli Ukrainy. Dzisiaj nie sposób odnieść wrażenia, że zarówno państwo polskie, jak i cała wspólnota europejska przez politykę tzw. otwartych drzwi poniekąd dokonała wielowymiarowej integracji europejskiej z Ukrainą. Świadczy o tym między innymi również fakt, że rośnie liczba migrantów z Ukrainy w Europie. Według najnowszych danych Eurostatu, już w 2024 r. w UE przebywało blisko 4,2 mln uchodźców wojennych z Ukrainy, posiadających status tymczasowej ochrony. Najwięcej z nich mieszkało w Niemczech (1 140 705 osób), Polsce (983 880 osób) oraz Czechach (379 370 osób). Dla Polski jest to dodatkowa grupa osób, które nadal wyczekują zakończenia wojny, korzystając z przyjętych rozwiązań prawnych (*Uchodźcy z Ukrainy w UE* 2023).

Chociaż migracja z Ukrainy do Europy wykazuje różne tendencje, to sam fakt wciąż przedłużających się zmagających wojennych sprawia, że zmienia się jej charakter z krótko- na długoterminowy. Świadczą o tym również dane przekazywane przez Urząd do Spraw Cudzoziemców, wykazując rosnące zainteresowanie Ukraińców zmianą podstawy prawnej sankcjonującej legalność ich pobytu. W pierwszym kwartale 2024 roku podano, że prawo do pobytu stałego przyznano w sumie 11 469 cudzoziemcom, z czego obywatele Ukrainy stanowili 4894 osoby. Prawo do pobytu czasowego wydano dla 154 819 osób, w tym dla 94 612 Ukraińców. Warto również wskazać, że wzrosła liczba osób, które wystąpiły o prawo do posiadania statusu rezydenta UE (uzyskiwanego po ponad pięciu latach zamieszkiwania w Polsce), posiadało go 7781 osób, 6262 przyznano Ukraińcom.

Cudzoziemcy studiujący w Polsce a rynek pracy

Proces umiędzynarodowienia kształcenia na poziomie wyższym w Polsce przyspiesza z roku na rok. Wynika on, między innymi, z faktu, że obecnie jest mniejsza liczba studentów niż w latach poprzednich. Powstają nowe placówki, zwłaszcza uczelnie

prywatne. Niż demograficzny wymusił na uczelniach wyższych poszukiwanie studentów za granicą, kreując konkurencyjną ofertę edukacyjną w stosunku do ośrodków europejskich. W 2005 roku na polskich uczelniach wyższych studiowało ok. 10 tys. studentów zagranicznych. Z danych przekazanych przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego wynika, że łączna liczba studentów z Ukrainy po 24 lutego 2022 roku w polskich jednostkach dydaktycznych wynosiła 35 725 osób, w tym na studiach, dla których językiem kształcenia jest polski wynosiła 22 334 osoby. Liczba ta systematycznie rośnie, nadal Ukraińcy stanowią najliczniejszą grupę studentów cudzoziemskich w Polsce. Według licznych analiz i raportów napływ studentów z Ukrainy ratuje Polskie uczelnie przed konsekwencjami niżu demograficznego, umiędzynarodawia kształcenie oraz unowocześnia i uatrakcyjnia ofertę edukacyjną. A ponadto przynosi zysk ekonomiczny, bowiem cudzoziemcy częściej niż w latach poprzednich opłacają czesne za naukę. W roku akademickim 2022/2023 liczba ta osiągnęła kolejny wzrost, wyniosła ponad 105 tys. cudzoziemców (*Opublikowano raport „Studenci zagraniczni w Polsce 2023”*).

Otwarcie polskich państwowych uczelni wyższych dla obywateli Ukrainy stanowi istotną odpowiedź na rosnącą liczbę młodzieży uciekającą przed wojną. Przyjęte rozwiązania to również jedna z form bezpośredniego wsparcia оказуwanego dla walczącej Ukrainy (*Rozwiązania w zakresie szkolnictwa wyższego i nauki zawarte w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy 2022, Stypendia dla osób z Ukrainy 2024*). Po przybyciu do Polski niektórzy studenci decydują się również na podjęcie pracy, dotyczy to nie tylko grupy najbardziej operatywnej i przedsiębiorczej. Taki wybór wynika często z wczesnego rozeznania rynku pracy, zwłaszcza przez te osoby, dla których język polski nie stanowi bariery, przyspieszając tym samym proces adaptacji, a także z konieczności szybkiego usamodzielnienia się. Aktywność na rynku pracy już w trakcie nauki dla młodych Ukraińców jest również koniecznością formalną. Zwłaszcza w kontekście ograniczeń związanych z przekraczaniem granicy przez mężczyzn po ukończeniu 18. roku życia, co jest również zjawiskiem złożonym i wieloaspektowym. Chęć podjęcia pracy wymusza nie tylko sytuacja prawna, co również finansowa (Długosz 2018). Polskie ustawodawstwo sprzyja podejmowaniu aktywności zawodowej, zwłaszcza przez osoby posiadające status studenta. Umożliwia ono podejmowanie pracy bez ograniczeń, z dodatkowym zmniejszeniem obciążeń dla potencjalnych pracodawców, szczególnie przez zatrudnienie osób do 26. roku życia. W licznych analizach opisujących emigrację edukacyjną na wzrost zainteresowania tą formą opuszczenia kraju mają, między innymi, czynniki wypychające. One oddziałują nie tylko na samą młodzież, ale również na jej najbliższe środowisko. Obecnie nie tylko sama chęć uzyskania europejskiego wykształcenia motywuje Ukraińców do podjęcia nauki w Polsce, ale również możliwość łączenia tych dwóch płaszczyzn nauki i pracy, promowanej w mediach społecznościowych (informacje pozyskane w grupach społecznych takich jak: „Moje dziecko naucza się w Polsce” na Facebooku).

Innym czynnikiem jest nadal trwająca wojna, która sprzyja pozostaniu w Polsce. To pociąga za sobą potrzebę znalezienia pracy po ukończeniu studiów, w zawodzie lub innej profesji wykraczającej poza prace sezonowe. Fakt ten wpływa na rosnącą liczbę osób występujących o prawo do pobytu na terenie RP już jako absolwenci uczelni

wyższych. Mimo że wciąż rośnie liczba osób, które chcą wyjechać na Zachód, to Polska staje się pierwszym wyborem ich dorosłego życia zawodowego, co potwierdzają moje badania ankietowe prowadzone pośród studentów w roku 2023–2024³.

Zakończenie

Trwająca wojna w Ukrainie wymusza wzrost migracji tamtejszego społeczeństwa do Europy. Następuje pokoleniowy drenaż, który dla walczącego państwa jest niebezpieczny zarówno ze względów ekonomicznych, jak i społecznych. Polska jako państwo przyfrontowe dla jej mieszkańców stanowi naturalne miejsce pierwszego osiedlenia. Dane statystyczne od lat wskazują, że to obywatele Ukrainy stanowią największą społeczność międzynarodową, pozostającą w granicach RP. Zatrzymanie tego procesu nie nastąpi, a jego intensyfikacja przez wzrost kolejnych zagrożeń militarnych i ekonomicznych może się nasilić. W obliczu danych statystycznych jesteśmy zmuszeni do dokonania licznych zmian w obszarze polityki migracyjnej w kierunku integracji z nowymi mieszkańcami państwa polskiego. Obok spraw związanych z ochroną granic, mamy również kwestie społeczne – starzejące się społeczeństwo, brak zastępowalności pokoleń. Czy państwo polskie sprostą wyzwaniom XXI wieku i zmierzy się z koncepcją wielonarodowej struktury społecznej? Zwłaszcza w sytuacji zagrożenia militarnego na granicy Polski? W obliczu rosnącej liczby wniosków o przyznanie stałego pobytu lub też polskiego obywatelstwa przez cudzoziemców oficjalnie deklarujących swój długoterminowy związek z Polską rodzi się pytanie o właściwy kierunek polityki społecznej, która doprowadziłaby nie tylko do wykorzystania ich potencjału, co do pełnej asymilacji ze społeczeństwem polskim (Levchuk 2024).

Analizując wydarzenia współczesnej historii Polski i Ukrainy, trudno nie zauważyć, że ponownie stajemy w obliczu pytania: jaki wywieramy na siebie wpływ? Warto podkreślić, że zarówno Polska, jak i Ukraina nie przestaną mieć odmiennych interesów politycznych, ekonomicznych i społecznych, a ich nośnikiem, nawet mimowolnie, zawsze pozostanie społeczeństwo migrujące między dwoma krajami. Ta problematyka dotyczy również naszych sąsiadów. Wprowadzanie ustaw służących szybszej integracji prawnej, zwłaszcza gdy dotyczyło to mniejszości narodowej, również stanowi źródło napięć w relacjach międzynarodowych. Przykładowo, węgierska ustawa regulująca kwestie integracji spotkała się z krytyką ze strony Rumunii i Słowacji, które obawiały się ingerencji w swoje sprawy wewnętrzne. Instrumenty prawne podobne do Karty Polaka są stosowane w różnych krajach europejskich w celu wspierania diaspor i utrzymania więzi z rodakami za granicą. Ich implementacja i skutki są przedmiotem licznych debat, które badają zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty, wskazując na jej użyteczność przez konkretne jednostki (Kacprzak 2024).

³ Ich wyniki zostały zaprezentowane m.in. w trakcie międzynarodowej konferencji przeprowadzonej przez Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie w dniach 12-13.06.2024 (referat pt. „Rola instytucji państwa w kształtowaniu tożsamości politycznej Polaków i Ukraińców. Kontynuacja konfliktu czy pogłębianie traumy społecznej?”).

Dla państw w Europie Środkowej i Wschodniej, które dotknięte są niżem demograficznym, tzw. bliska migracja stanowi wyzwanie, a zarazem remedium. Od postawy społecznej oraz wielu czynników politycznych zależy, czy projekt państwa wielonarodowego, szczególnie w kontekście okazywanych różnic, a nawet rosnących obaw względem nowych współobywateli z Ukrainy, wejdzie w fazę bezkolizyjnego współistnienia (Długosz 2024, Sztabnicka-Gradowska 2024). Niewątpliwie zakończenie wojny w Ukrainie dla obu państw będzie stanowiło nowe wyzwanie, między innymi przez rozwój narodowych ruchów społecznych czy rosnącej liczby nowonarodzonych dzieci, których naturalnym środowiskiem będą bliscy pochodzenia ukraińskiego. Obecnie, jak podkreślają analitycy, płaszczyzną tych zmagających nadal jest praca, a tym samym podział zasobów między narodami. Dla obu sąsiadujących państw to czynnik ekonomiczny stanowi główny regulator wzajemnych relacji, zarówno w ujęciu międzynarodowym, jak i krajowym (*Polacy zmieniają zdanie o Ukraińcach. Wskazali, co im się nie podoba* 2023).

Należy zauważyć, że również liczba małżeństw z cudzoziemcami systematycznie rośnie, a to odzwierciedlanie tylko samą integrację cudzoziemców z polskim społeczeństwem (Frey 2015; *Demograf: coraz więcej małżeństw polsko-ukraińskich* 2018). Proces ten dokonuje zmiany struktury społecznej w Polsce, przez co stajemy się państwem wielonarodowym (Górczyńska 2020). Fakt ten uwidacznia również brak barier w relacjach międzyludzkich, rosnąca liczba małżeństw mieszanych, zwłaszcza polsko-ukraińskich wnosi istotne zmiany. Małżeństwa osób z różnych środowisk zmniejszają ostrość podziałów i osłabiają dystans, zwłaszcza w małych wspólnotach. W roku 2021 zawarto 1839 małżeństw między Polakami a obywatelkami Ukrainy, co stanowiło wzrost o ponad 30% w porównaniu z rokiem 2020. W tym samym roku Polki zawarły 349 małżeństw z obywatelami Ukrainy. Nowo narodzone dzieci z związków mieszanych mogą w przyszłości określać tendencje narracji politycznej, utrwalającej kanon współpracy międzynarodowej (Ditrich 2023).

W obliczu narastającej polaryzacji społecznej oraz braku stabilnego modelu państwa odpowiadającego na wyzwania migracyjne można przypuszczać, że wraz z trwającym konfliktem zbrojnym w Ukrainie będą otwierały się kolejne obszary napięć polsko-ukraińskich, takie jak edukacja, polityka pamięci czy wpływ kapitału społecznego i miejsce migrantów w strukturze społecznej.

Czy akcesja Ukrainy do Unii Europejskiej może stanowić remedium na występujące trudności integracyjne? Zapewne ów proces będzie przebiegał szybciej w wymiarze prawnym niż kulturowym, na który nadal wpływa wiele czynników, w tym również kontekst historyczny i nade wszystko ekonomiczny (Kaca 2024).

Obok zagadnień ogólnopolitycznych w obrębie relacji polsko-ukraińskich występują również cechy mentalne obu narodów, rozumiane jako elementy wspólne i różniące. Kolejne badania opinii społecznej pokazują, że nadal oba społeczeństwa silnie chronią swoją tożsamość, chcąc ją utrwalać mimo istniejących cech wspólnych, sprzyjających koegzystencji (Hordiichuk 2019). I chociaż polskie społeczeństwo w przeciągu dwudziestu lat od wstąpienia do Unii Europejskiej dokonało wielopłaszczyznowych zmian, zarówno w ujęciu społecznym, jak i ekonomicznym, instytucjonalnym, to nadal w relacjach polsko-ukraińskich wykazuje również postawę emocjonalną. Ukraina przez fakt wojny znajduje się w głębokim kryzysie, przez co jest jednym z najbardziej

zagrożonych krajów Europy, mimo to nadal prowadzi bardzo stanowczą politykę względem Polski, co jest uwidocznione w sporach dotyczących m.in. importu zboża do UE i wszelkich negocjacji handlowych. (*Ukraine and Poland Are Moving toward Resolution of the Trade Dispute* 2024). Naturalnym jest więc, że oba społeczeństwa poddawane są licznym naciskom informacyjnym pozytywnym i negatywnym. To, że oba narody wywierają na siebie wpływ, nie jest zjawiskiem nowym. Kwestią zasadniczą pozostaje zagadnienie, jak w obliczu rosnącej ukraińskiej społeczności w Polsce stworzą się nowe pola relacji w obrębie kultury, edukacji, narracji historycznej czy akceptacji nowych ruchów narodowych, biznesowych i politycznych. Bowiem otwarcie granic i państwa dla obywateli Ukrainy stało się dla całej Europy symbolem integracji, w której to Polska jest bezpośrednim kreatorem i promotorem (Piskorska 2019: 9–39). I chociaż obecność we wspólnocie jest okupiona wewnętrznymi sporami, to jej trwałość w kontekście geopolitycznym stanowi wyzwanie zarówno dla Polaków, jak i Ukraińców.

Bibliografia

- „Białoruś zakazuje wydawania Kart Polaka 2021”. Kresy24. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://kresy24.pl/bialorus-zakazuje-wydawania-karty-polaka/>.
- „Demograf: coraz więcej małżeństw polsko-ukraińskich”. 2018. WIG. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://wig.waw.pl/demograf-coraz-wiecej-malzenstw-polsko-ukrainskich/>.
- Ditrich Radosław. 2023. „Liczba dzieci w Polsce z niepolskim pochodzeniem rośnie. Coraz więcej rodzą Ukrainki”. Obserwator Gospodarczy. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://obserwatorgospodarczy.pl/2023/05/22/liczba-dzieci-w-polsce-z-niepolskim-pochodzeniem-rośnie-coraz-wiecej-rodza-ukrainki/>.
- Długosz Piotr. 2018. „Integracja ukraińskich studentów podejmujących naukę w Polsce”. *Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny* 2 (168): 67–92.
- Długosz Piotr. 2024. „Dlaczego młode polki nie lubią Ukraińców?”. Wszystko Co Najważniejsze. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://wszystkoconajwazniejsze.pl/prof-piotr-dlugosz-dlaczego-mlode-polki-nie-lubia-ukraincow/>.
- „Emerytura dla obywateli Ukrainy”. 2017. ZUS. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.zus.pl/-/emerytura-dla-obywateli-ukrainy-w-oparciu-o-umowe-polska-ukraina>.
- Frey Danuta. 2015. „Papierowe małżeństwa”. Rzeczpospolita. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.rp.pl/prawo-rodzinne/art11881331-papierowe-malzenstwa-dla-obejscia-przepisow-o-uzyskaniu-zezwolecia-na-pobyt-w-polsce>.
- Gońda Marcin, Magdalena Lesińska. 2022. *Ewolucja Karty Polaka jako instrumentu polityki państwa*. CMR Working Papers 129/187. Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.migracje.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2022/05/CMR-WP-Gonda-Lesinska-2022.pdf>.
- Górczyńska Marta. 2020. *Polska jako kraj imigracji – kto w jakim celu przyjeżdża do Polski*. Warszawa: Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej. Dostęp 7 kwietnia 2025. https://globalna.ceo.org.pl/wp-content/uploads/sites/4/2021/10/polska_jako_kraj_imigracji.pdf.
- Hordiichuk Olha. 2019. „Mentalność ukraińska a polska: cechy wspólne i różniące”. *Філософські дослідження / Filosofs'ki doslidzhennya / Philosophical Studies* 16: 38–39.

- „Ilu uchodźców z Ukrainy wjeżdżało dziennie do Polski”. Konkret24. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://konkret24.tvn24.pl/polska/ilu-uchodzcow-z-ukrainy-wjezdzało-dziennie-do-polski-dane-od-poczatku-wojny-ra1100170-ls5791210>.
- Kaca Elżbieta. 2024. „Gospodarcze konsekwencje potencjalnego członkostwa Ukrainy dla UE”. PISM. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.pism.pl/publikacje/gospodarcze-konsekwencje-potencjalnego-czlonkostwa-ukrainy-dla-ue>.
- Kacprzak Izabela. 2024. „Za co może zostać odebrana Karta Polaka”. Rzeczpospolita. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.rp.pl/polityka/art41593191-za-co-moze-zostac-odebrana-karta-polaka-miedzy-innymi-za-uwlaczajace-zachowanie>.
- Levchuk Paweł. 2024. *Wielojęzyczność migrantów wojennych z Ukrainy w Polsce. Język na Pograniczach* 50. Warszawa: Instytut Slawistyki PAN.
- Малиновська, Олена А. 2018. *Сучасна міграція українців до Польщі та пов'язані з нею виклики* (Współczesna migracja Ukraińców do Polski i związane z nią wyzwania). Національний інститут стратегічних досліджень (Narodowy Instytut Studiów Strategicznych). Dostęp 7 kwietnia 2025. https://niss.gov.ua/sites/default/files/2018-02/migrats_Pol-fbd2a.pdf.
- „Mały ruch graniczny z Ukrainą”. Dostęp 7 kwietnia 2024. <https://www.gov.pl/web/ukraina/maly-ruch-graniczny-informacje-ogolne>.
- „Migracje międzynarodowe w Europie”. SGGW. Dostęp 7 kwietnia 2025. https://www.ieif.sggw.pl/wp-content/uploads/2020/03/KacperskaE-Migracje_.pdf.
- Narożniak Agata. 2017. „Karta Polaka w systemie instytucjonalnym prawa o cudzoziemcach”. *Studia Prawa Publicznego* 4 (20): 129–164.
- Olszyk Witold. 2023. „Niesprawne i niedofinansowane urzędy to największy problem polityki migracyjnej”. Klub Jagielloński. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://klubjagiellonski.pl/2023/10/21/niesprawne-i-niedofinansowane-urzed-y-to-najwiekszy-problem-polityki-migracyjnej/>.
- „Opublikowano raport „Studenci zagraniczni w Polsce 2023””. Perspektywy. Dostęp 7 kwietnia 2025. https://perspektywy.pl/portal/index.php?Itemid=119&catid=24&id=9187&option=com_content&view=article.
- Piskorska Beata. 2019. „Partnerstwo Wschodnie po 10 latach: sukces czy porażka, realizm czy iluzja?”. *Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej* 17 (2): 9–39.
- „Polacy zmieniają zdanie o Ukraińcach, co im się nie podoba”. 2023. Money.pl. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.money.pl/gospodarka/co-czwarty-polak-zmienil-nastawienie-do-ukraincow-na-gorsze-ekspert-wyjasnia-6938581228247680a.html>.
- „Polska i Polacy oczami Ukraińców 2022”. Fundacja im. Jerzego Giedroycia. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://mioroszewski.pl/wiedza/badania-opinii-publicznej/polska-i-polacy-oczami-ukraincow>.
- Potyrała Anna. 2012. „Ochrona uchodźców W Ustawodawstwie państw członkowskich Unii Europejskiej Z Europy środkowej I Wschodniej”. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne* 1: 211–44.
- Protsiuk Mariana. 2019. „Wpływ niepaństwowych aktorów dyplomacji publicznej na stosunki polsko-ukraińskie; regionalna specyfika”. Academia.edu. Dostęp 7 kwietnia 2025. https://www.academia.edu/39549412/Wp%C5%82yw_niepa%C5%84stwowych_aktor%C3%B3w_dyplomacji_publicznej_na_stosunki_polsko_ukrai%C5%84skie_regionalna_specyfika.
- „Rozwiązania w zakresie szkolnictwa wyższego i nauki zawarte w ustawie o pomocy obywatelom Ukrainy”. 2022. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.gov.pl/web/nauka/>

rozwiązania-w-zakresie-szkolnictwa-wyższego-i-nauki-zawarte-w-ustawie-o-pomo-
cy-obywatelom-ukrainy.

„Rząd rewiduje zasady przyznawania Karty Polaka”. Głos znad Niemna. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://glosznadniena.pl/67989/rzad-zrewiduje-zasady-przyznawania-karty-polaka-oraz-zakres-wsparcia-dla-jej-posiadaczy/>.

Sztabnicka-Gradowska Emilia. 2024. „Młodzi Ukraińcy o polskiej grzeczności”. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 31.

„Stypendia dla osób z Ukrainy”. 2024. Portal Samorządowy. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.portalsamorzadowy.pl/edukacja/stypendia-dla-osob-z-ukrainy-w-2025-roku-mozna-dostac-nawet-22-tysiacz-zlotych,589728.html>.

„Uchodźcy z Ukrainy w UE”. Rada Unii Europejskiej. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/ukraine-refugees-eu/>.

„Ukraińcy coraz chętniej zakładają firmy w Polsce”. Rzeczpospolita. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.rp.pl/biznes/art39740191-ukraincy-coraz-chetniej-zakladaja-firmy-w-polsce>.

„Ukraine and Poland Are Moving toward Resolution of the Trade Dispute”. UBN. Dostęp 26 marca 2024. <https://ubn.news/ukraine-and-poland-are-moving-toward-resolution-of-the-trade-dispute/>.

„Ukraińscy studenci z Przemyśla fotografowali się z flagą UPA”. Gazeta Wyborcza. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://wyborcza.pl/7,75398,16821228,ukrainscy-studenci-z-przemysla-fotografowali-sie-z-flaga-upa.html>.

„Urząd do Spraw Cudzoziemców, zestawienia roczne”. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.gov.pl/web/udsc/zestawienia-roczne>.

Wojakowski, Dariusz. 2015. „Naród ukraiński jako przedmiot powszechnego niezrozumienia”. *Kultura i Społeczeństwo* 59, nr 2.

„Wydłużenie okresu legalnego pobytu obywateli Ukrainy objętych ochroną czasową do 30.09.2025”. Mazowiecki Urząd Wojewódzki. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://migrant.wsc.mazowieckie.pl/pl/komunikaty/wydłużenie-okresu-legalnego-pobytu-obywateli-ukrainy-objetych-ochrona-czasowa-do-30-0>.

Wysocki Karol. 2022. „Praca cudzoziemca, trzeba wykazać przynajmniej minimalne wykształcenie”. Prawo.pl. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://www.prawo.pl/kadry/wynagrodzenie-cudzoziemca-po-zmianie-przepisow,512638.html>.

Brzozowski Jan. 2011. „Ekonomiczne teorie migracji międzynarodowych”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie* 855: 55-72. Dostęp 7 kwietnia 2025. <https://bazekon.uek.krakow.pl/zeszyty/171191845>.

Polish Society in the Face of Transformation: The Impact of Ukrainian Migration on Structural, Legal, and Social Changes in the Context of the War in Ukraine. Institutionalization of Rights for Holders of the Pole's Card and UKR Status

Abstract

After Poland's accession to the EU, Ukraine faced a political dilemma: whether to pursue integration with the European community or remain on its periphery. The choice made by Ukrainian society unfolded in stages, marked by political upheavals such as the Orange Revolution in 2004 and the Revolution of Dignity at the turn of 2013/2014, culminating in the armed conflict with Russia in 2022. Today, both Poland and the European Union are undergoing significant transformations that can no longer halt the will of the Ukrainian people. Migration to Europe

has become a reality, and its intensity shows no signs of diminishing. The legal frameworks adopted by Poland and the EU represent the response of key political decision-makers regarding the principles of European integration. This article offers a partial analysis of those legal solutions and their implementation stages.

Keywords: Ukrainian migration, legalization of residence, economic growth, war in Ukraine 2022, European integration of Ukraine

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 33 (2024)

ISSN 2081–3333

DOI 10.24917/20813333.33.7

Inna Boychuk*

Lwowski Uniwersytet Handlu i Ekonomii

ORCID: 0000-0001-9684-2517

Wpływ otoczenia biznesowego na przedsiębiorczość w Ukrainie w warunkach agresji militarnej w 2022 roku

Wprowadzenie

Trwająca od 24 lutego 2022 roku pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę znacznie osłabiła gospodarkę narodową tego kraju. Wojna wpłynęła na prawie każdy obszar biznesowy i spowodowała ogromne straty gospodarcze i społeczne dla państwa.

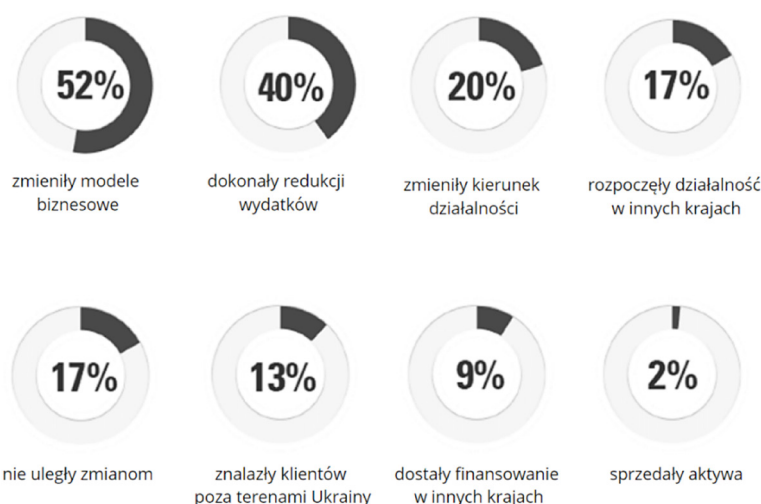
Ukraińskie przedsiębiorstwa borykają się z wieloma złożonymi problemami związanymi ze zniszczeniem zakładów i fabryk, sprzętu i transportu, placówek handlowych i obiektów infrastrukturalnych, a także niedoborem pracowników, brakiem surowców, niemożnością dostarczenia produktów do konsumentów oraz spadkiem popytu na towary i usługi. Doprowadziło to do dużych strat finansowych, które codziennie rosły. Tylko w pierwszym miesiącu wojny bezpośrednie straty małych i średnich przedsiębiorstw w Ukrainie wyniosły około 80 mld dolarów, a obecnie wzrosły dziesięciokrotnie (Моніторинг роботи митниці очима бізнесу 2022).

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie istoty i kierunków wsparcia ukraińskiej przedsiębiorczości przez otoczenie biznesowe, ze szczególnym uwzględnieniem warunków agresji militarnej rozpoczętej w 2022 roku.

Analiza sytuacji w 2022 roku

Raport Narodowego Banku Ukrainy pokazuje, jak ukraińskie przedsiębiorstwa poradziły sobie ze stratami finansowymi w czasie wojny, co wyraźnie widać na rys. 1.

* inna.boychuk604@gmail.com

Rys. 1. Kierunki zmian w działalności przedsiębiorstw ukraińskich w czasie wojny

Źródło: Щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни» [Електронний ресурс].
Режим доступу.

Ocena nastrojów przedsiębiorców oraz charakterystyka kluczowych elementów otoczenia biznesowego wpływających na działalność krajowych podmiotów gospodarczych wymaga analizy danych pochodzących z wiarygodnych badań, przeprowadzonych na próbie reprezentatywnej.

Ważnym obszarem badań jest ankieta „Ukraiński biznes w czasie wojny”, która jest systematycznie prowadzona przez organizację pozarządową Instytut Badań Ekonomicznych i Doradztwa Politycznego w ramach realizacji projektu „Za uczciwą i przejrzystą odprawę celną”. Projekt jest finansowany przez Unię Europejską i współfinansowany przez International Renaissance Foundation oraz ATLAS Network Charitable Foundation (USA) (Моніторинг роботи митниці очима бізнесу 2022).

W dziedzinie działalności przemysłowej w warunkach wojny ukształtował się niezwykle wysoki poziom niepewności, spowodowany takimi wyzwaniami jak: rosnące ceny, brak paliwa i trudności z transportem. Trudności stwarzała również niemożność wykorzystania tradycyjnych sposobów eksportu produktów przez przedsiębiorstwa, które prowadzą aktywną wymianę handlową na rynkach zagranicznych przez import i eksport towarów.

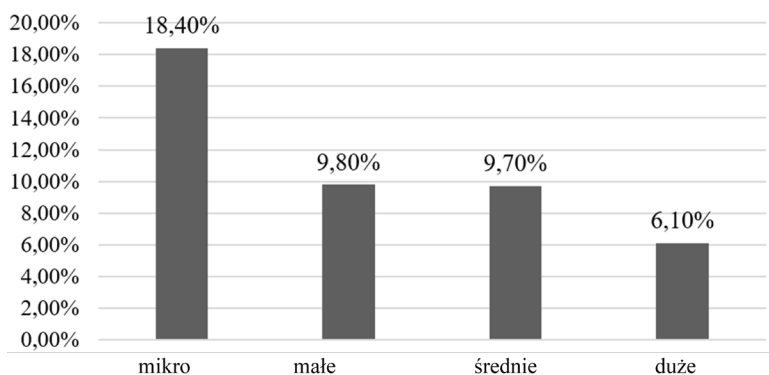
Niektóre obszary badań dotyczyły subiektywnych ocen kondycji finansowej i ekonomicznej firm, zgodnie z którymi prawie połowa przedstawicieli biznesu (47,4% respondentów) oceniła obecną sytuację przedsiębiorstwa jako złą; 44,4% określiło ją jako zadowalającą, a tylko 8,2% respondentów pozytywnie oceniło obecną sytuację w swojej firmie (Панухник 2022: 32–34).

Wyniki tych badań są całkiem naturalne, ponieważ nie ma ani jednego krajowego przedsiębiorstwa, które uniknęłoby destrukcyjnych wpływów militarnych, społecznych czy gospodarczych wynikających z rosyjskiej agresji.

Liczbę przedsiębiorstw, które zaprzestały działalności w porównaniu z okresem przedwojennym, przedstawiono odrębnie (rys. 2) w kontekście czterech kategorii działalności dotyczących ich wielkości. Biorąc pod uwagę specyfikę funkcjonowania mikrobiznesu, który charakteryzuje się niewielką liczbą pracowników, ograniczonymi zasobami finansowymi, brakiem zapasów surowców, materiałów i produktów, to właśnie w tej grupie ukraińskich przedsiębiorców nastąpił największy udział tych, którzy całkowicie zaprzestali działalności (18,4% spośród wszystkich odpowiedzi).

W czasie wojny przedsiębiorstwa zostały zmuszone do szybkiego dostosowania się do nowych realiów, a na poziomie legislacyjnym starano się je wspierać. W związku z tym Rada Najwyższa Ukrainy zatwierdziła ustawę o uproszczonym systemie podatkowym dla dużych przedsiębiorstw, zniósła akcyzę na paliwo, obniżyła podatek od wartości dodanej i zwolniła kategorię osób prowadzących jednoosobową działalność gospodarczą z płacenia jednorazowej składki na ubezpieczenie społeczne (Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство).

Należy zauważyć, że działania polegające na wsparciu biznesu przez państwo, które były realizowane za pomocą instrumentów podatkowych i polityki pieniężnej, były tylko częściowo skuteczne i dopiero w czerwcu 2022 roku zostały ponownie przywrócone (Війна докорінно змінила відносини бізнесу й держави).

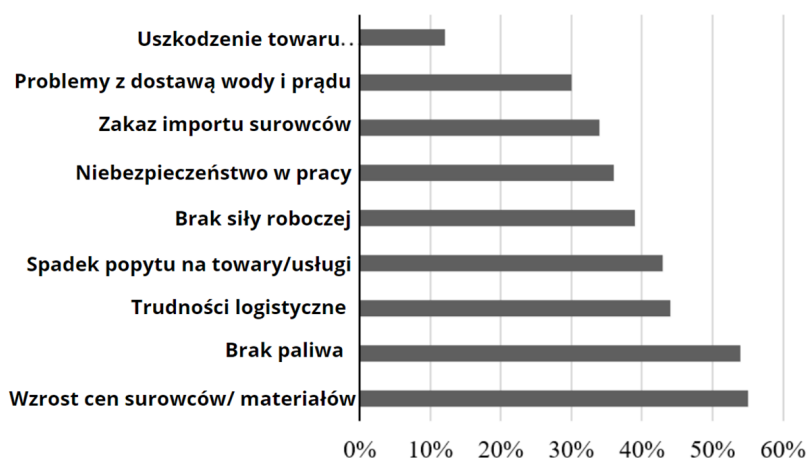
Rys. 2. Udział przedsiębiorstw, które zaprzestały działalności w czasie wojny

Źródło: Моніторинг роботи митниці очима бізнесу 2022 http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/_FTC_long_report_2022_FINAL.pdf [dostęp: 1.03.2024].

Niezwykle ważne w warunkach wojny jest utrzymanie wykonalności ekonomicznej i zdolności produkcyjnych, które pozwalają finansować potrzeby Sił Zbrojnych Ukrainy i kupować broń do walki z agresorem. Oczywiście jest to, że w stanie aktywnych działań wojennych sytuacja regionalna w dziedzinie biznesu jest bardzo zróżnicowana – istnieją realia, które wpływają na możliwości przedsiębiorcze w regionach. Z powodu wojny z Rosją Ukraina została odcięta od portów nad Morzem Czarnym i Azowskim. Oznacza to, że cały handel morski kraju został zablokowany. Eksport się zmniejszył, ale krajowy handel zagraniczny działa, ponieważ nadal istnieje znaczny popyt na dużą liczbę ukraińskich produktów.

Ocena zmian strukturalnych działalności przedsiębiorstw na poziomie regionalnym wykazała, że na początku wojny przedsiębiorstwa najbardziej ucierpiały w obwodzie czernihowskim (według badania 40% przedsiębiorstw w regionie całkowicie wstrzymało pracę), odeskim (32%) i mieście Kijów (22%) (Панухник 2022: 32–34). Jednocześnie wśród firm, które kontynuowały swoją działalność, 74% stwierdziło, że ich dochody zdecydowanie zmniejszyły się.

Te zmiany w środowisku biznesowym Ukrainy stały się niezwykle groźne dla istnienia poziomych i pionowych powiązań między przedsiębiorstwami, których dostosowanie się do zaistniałych warunków wymagało czasu i znacznych zasobów. Wśród najważniejszych problemów wskazywanych przez przedstawicieli przedsiębiorstw podczas badania, oprócz tradycyjnych trudności inflacyjnych i logistycznych, znalazł się niedobór siły roboczej, gdyż migracja, od lutego 2022 roku, była wymuszona i nie-zrównoważona (rys. 3).

Rys. 3. Podstawowe trudności w biznesie w czasie wojny

Źródło: Моніторинг роботи митниці очима бізнесу 2022 http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/_FTC_long_report_2022_FINAL.pdf [dostęp: 1.03.2024].

W związku z tym, wraz z kontynuacją wojny, zwiększyła się liczba istniejących i potencjalnych zagrożeń w otoczeniu przedsiębiorstw na rynku krajowym, których nie można było zrekompensować jedynie poprzez bezpośrednie finansowanie ze strony państwa. W tych warunkach przedsiębiorczość została zmuszona do reorganizacji, aby pokonać wroga i odbudować Ukrainę.

Zalecenia dla przedsiębiorstw ukraińskich podczas wojny

Oto kilka zaleceń, które pomagają przedsiębiorstwom krajowym funkcjonować w istniejącym środowisku biznesowym w czasie wojny:

1. Potwierdzenie niezawodności biznesu. Funkcjonowanie każdego przedsiębiorstwa w czasie wojny jest główną oznaką jego niezawodności. Jeśli firma będzie w stanie zorganizować produkcję swoich towarów i zapewnić wysokiej jakości usługi w tych warunkach, to nawet po zakończeniu wojny będzie w stanie poradzić sobie z tymi zadaniami. Ponadto dla wielu nowo powstałych firm praca w warunkach wojennych pozwala na zbudowanie dobrej reputacji wśród klientów.
2. Reorientacja działań i kształtowanie elastycznej polityki cenowej dla oferowanych towarów i usług.
3. Wsparcie i lojalność całego świata wobec ukraińskiego biznesu. Zrównoważona strategia marketingowa firmy umożliwia wejście na rynek światowy, czemu sprzyja lojalne podejście do naszych produktów, co wynika z trudnej sytuacji w Ukrainie i pomocy ze strony części największych gospodarek światowych (Воробйова 2022).

W warunkach agresji militarnej ważnym kierunkiem dostosowania biznesu do realiów otoczenia stało się efektywne wykorzystanie marketingu internetowego, którego celem jest uzyskanie maksymalnego efektu dzięki możliwościom własnej strony internetowej (portalu) poprzez przyciąganie jak największej liczby użytkowników. W czasie wojny marketing internetowy jest w stanie zwiększyć sprzedaż, osiągając efekt synergii (optymalizacja kosztów reklamy w celu przyciągnięcia potencjalnych klientów; zapewnienie wzrostu wiedzy na temat towarów i usług przedsiębiorstwa; przyczynianie się do utrzymania lojalności obecnych klientów, pozyskania nowych rynków, udzielanie wsparcia reklamowego i informacyjnego w zakresie wprowadzania innych produktów na rynek).

Aby dostosować biznes do warunków wojennych, konieczne jest zapewnienie wysokiej jakości komunikacji między kierownictwem a pracownikami. Praca zespołowa to przede wszystkim należyta dbałość o bezpieczeństwo zespołu. Dotyczy to dostępu do schronów przeciwbombowych w pobliżu zakładów pracy, dodatkowego schronu na terenie przedsiębiorstw, co zwiększa chęć powrotu pracowników do pracy (Промислова галузь під час війни: як збергти бізнес та команду).

Ponadto harmonogramy pracy powinny być dostosowane do godziny policyjnej i rozkładu jazdy transportu publicznego, do harmonogramów przerw w dostawie prądu. Potrzebującym pracownikom należy się rekompensata za koszty podróży, pomoc finansowa, dodatkowe świadczenia pieniężne itp.

Podczas agresji militarnej przedsiębiorstwa muszą stale utrzymywać komunikację ze swoimi zespołami, aby oszczędzać zasoby siły roboczej i nie tracić najlepszych pracowników. Na czacie korporacyjnym można ostrzegać ludzi przed niebezpieczeństwem, powiedzieć, jak muszą się zachowywać podczas ostrzału, groźby nalotów rakietowych i lotniczych, w warunkach ewakuacji, a także konsultować się i wspierać moralnie.

Dla pewnej części pracowników praca może być zorganizowana online. Zaleca się, aby nie zwalniać pracowników, ale jeśli konieczne jest zawieszenie stosunku pracy z częścią personelu, to należy wyjaśniać wszystkie kwestie z każdym z nich osobno. Dla pracowników i ich rodzin, którzy będą pracowali w przemieszczonym wydziale firmy, wskazane jest poszukiwanie opcji zakwaterowania w nowym miejscu. Należy tam zaplanować dodatkową rekrutację i szkolenia.

Wyniki ankiety przeprowadzonej wśród ukraińskich przedsiębiorców pokazują, że w czasie wojny wiele rodzimych firm zostało zmuszonych do częściowego lub całkowitego zaprzestania działalności lub przeniesienia się do bezpieczniejszych regionów. Jednocześnie biznesy nadal funkcjonowały, choć z istotnymi zmianami, które należy wziąć pod uwagę przy wyznaczaniu kierunków dalszych działań.

Do głównych problemów, które obecnie hamują ożywienie i aktywność rodzimego biznesu, należy niepewność w stosunku do dalszego rozwoju sytuacji, ograniczone zasoby, problemy z logistyką i wykwalifikowaną kadrą oraz spadek efektywnego popytu na rynku krajowym.

Wyjściem z sytuacji jest relokacja przedsiębiorstw do bezpieczniejszych regionów zachodniej części Ukrainy (np. Iwano-Frankiowsk, Lwów, Tarnopol, Chmielnicki, Zakarpacie, Czerniowce, Winnica, Wołyń i Równe), które w mniejszym lub większym stopniu dysponują odpowiednią infrastrukturą (Релокація бізнесу в Україні та ЄС).

Jednak dość powściągliwe decyzje biznesowe dotyczące relokacji można wyjaśnić trudnościami związanymi z transportem sprzętu, ograniczonymi funduszami, problemami z logistyką itp. Wreszcie, co nie mniej ważne, na decyzje biznesowe wpływa fakt, że regiony, do których przenoszone są firmy, nie są wystarczająco uprzemysłowione w porównaniu ze wschodnimi rejonami kraju. Infrastruktura przemysłowa dostępna w zachodniej części Ukrainy dość często nie odpowiada rodzimym przedsiębiorcom.

Jednym z narzędzi rozwiązania problemów infrastrukturalnych dla relokowanych przedsiębiorstw jest rozwój parków przemysłowych, których w Ukrainie zarejestrowanych jest ponad 50, ale większość z nich, niestety, istnieje tylko na papierze. Zwłaszcza przed wojną, takie parki nie miały żadnych bodźców do rozwoju. Teraz wprowadzono już rekompensaty za podłączenie do sieci, kredyty, inwestycje, dodatkowe ulgi podatkowe i celne dla takich parków. Rozwój regionalnej infrastruktury parków pozwoli szybciej uruchomić potencjał przemysłowy relokowanych przedsiębiorstw i stworzyć nowe miejsca pracy.

W związku z tym w obecnych warunkach strategie marketingowe i metody promocji biznesu powinny ulec zmianie, a chęć Ukraińców do wznowienia swoich biznesów pozostaje niezmienna. Wojna pokrzyżowała plany wielu przedsiębiorstwom, ale przykłady działań firm pokazują, że biznes stopniowo wraca do wcześniej zdefiniowanych priorytetów z odpowiadającym im dostosowaniem do warunków wojennych.

Poszczególne przedsiębiorstwa tworzą miejsca pracy, wspierają pracowników finansowo i psychologicznie, dbają o ich bezpieczeństwo. Nawet w obecnych warunkach wojennych większość biznesów aktywnie wspiera gospodarkę Ukrainy i jest gotowa z podniesionym czołem reprezentować ją na rynku międzynarodowym (Адаптується або помри. Як війна змінила український бізнес).

Zakończenie

Na podstawie wyżej wymienionych faktów dotyczących funkcjonowania krajowego biznesu podczas agresji militarnej można dokonać pewnych prognoz na przyszłość, które odnoszą się do ważnych aspektów. Po pierwsze: napływ międzynarodowych

firm do Ukrainy. Jeśli wcześniej biura firm z krajów Wspólnoty Niepodległych Państw znajdowały się głównie w Rosji, po zakończeniu wojny prawdopodobnie będą znajdowały się w Ukrainie.

Po drugie: świadomość tego, że bycie właścicielem ukraińskiej firmy to wielki zaszczyt. Wcześniej biznes krajowy wzorował się na Europie Zachodniej i Stanach Zjednoczonych. Dziś Ukraina sama stała się wzorem dla innych krajów. Wytwarzanie ukraińskich produktów jest wartością samowystarczalną, dlatego wiele firm zasadniczo chce pracować tylko na tutejszym rynku, a to z kolei znacząco zmienia marketing przemysłowy.

Po trzecie: utwierdzenie zdrowej konkurencji na rynku. Mowa o metodach i podejściach w przedsiębiorczości potwierdzonych międzynarodowymi doświadczeniami, które pozwalają uczciwie konkurować na różnych płaszczyznach oraz rozsądnie i rozważnie wchodzić na nowe rynki.

W czasie wojny ukraiński biznes doświadczył trudności: zniszczenie wielu przedsiębiorstw; istotne zakłócenia w procesach produkcyjnych, kanałach dostaw i dystrybucji; niszczenia przedsiębiorstw i magazynów logistycznych; wzrost cen wszystkich rodzajów nośników energii; wzrost kosztów produkcji i spadek krajowego popytu na produkty w związku z migracją i spadkiem dochodów ludności. Negatywny wpływ rosyjskiej agresji militarnej na środowisko biznesowe spowodował bardzo istotne ograniczenia produkcji. Część firm znalazła się na terenach czasowo okupowanych i nie ma możliwości dostępu do nich, co zmusiło przedsiębiorców do poszukiwania nowych dystrybutorów.

W tych warunkach niezwykle ważne jest znalezienie takiego formatu funkcjonowania przedsiębiorstw, który zapewni zachowanie ich zdolności i dostępnych zasobów, a także utworzy obszary pracy. Dlatego uwagę należy skupić na określeniu kierunków aktywizacji działalności przedsiębiorstw, uwzględniając możliwości obecnego otoczenia, w celu trafnego dostosowania biznesu i zapewnienia jego stopniowego rozwoju nawet przy istniejących trudnościach wynikających z toczącej się wojny.

Zaostrzenie sytuacji militarnej w kraju doprowadziło do reorientacji biznesu w przedsiębiorstwach, ponieważ zmienił się popyt, siła nabywcza i koszt produktów. Z tego powodu konieczne jest uwzględnienie nowych potrzeb klientów i szukanie sposobów, aby przedsiębiorstwa podejmowały skuteczne decyzje biznesowe.

Bibliografia

- Ващук Роман. Війна докорінно змінила відносини бізнесу й держави. Dostęp 4 lipca 2023. <http://surl.li/djuua>.
- Воробйова Софія. 2022. Особливості функціонування комерційних підприємств України в умовах сучасного бізнес-середовища. *Економіка та суспільство*, (40). Dostęp 4 lipca 2023. <http://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1515/1457>.
- Кузьменко Артем. Бізнес у воєнний час: як змінилося законодавство. Dostęp 4 lipca 2023. <https://epravda.com.ua/columns/2022/03/28/684801/>.

- Панухник Олена. Війнатабізнес в Україні. 2022 р. Dostę 4 lipca 2023. http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/38479/2/FMZKPNES_2022_Panukhnyk_O-War_and_ukrainian_business_32-34.pdf/.
- Промислова галузь під час війни: як зберегти бізнес та команду. Dostę 4 lipca 2023. <https://budni.rabota.ua/ua/news/promislova-galuz-pid-chas-viyni-yak-zberegti-biznes-ta-komandu>.
- ерещук Андрій. Релокація бізнесу в Україні та ЄС. Dostę 4 lipca 2023. <https://cutt.ly/aBdCtYq>.
- Швець Алекса. Адаптуйся або помри. Як війна змінила український бізнес. Dostę 1 lipca 2023. <https://www.dsnews.ua/ukr/economics/adaptuysya-abo-pomri-yak-viyna-zminila-ukrajinskiy-biznes-19082022-464659>.
- Моніторинг роботи митниці очима бізнесу 2022. Dostę 1 lipca 2023. http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/_FTC_long_report_2022_FINAL.pdf.

The Impact of the Business Environment on Entrepreneurship in Ukraine under Conditions of Military Aggression in 2022

Abstract

The article analyzes the negative impact of Russia's military aggression on the business conditions affecting the operation of enterprises in the Ukrainian market, with the aim of identifying new directions of activity – crucial for preserving capacities and resources. Entrepreneurial sentiment and indicators of the economic environment influencing business activity were assessed based on official analytical studies. The article also examines the specific features of state support for businesses, implemented through tax and monetary policy instruments, although these measures have proven only partially effective. Regional disparities in how hostilities have altered the business environment for domestic enterprises are highlighted, particularly the negative effects on horizontal and vertical linkages between industries. The article identifies the key challenges faced by Ukrainian enterprises during wartime and offers recommendations to support Ukrainian business under current economic conditions.

Keywords: business, environment, entrepreneurship, business entities, market

Dawid Szopa*

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-6468-1173

Smartfon na wojnie – wojna w kieszeni. Wojeryzm wojenny w pracy korespondenta wojennego w mediach tradycyjnych i społecznościowych podczas inwazji w Ukrainie

Wprowadzenie

Korespondent wojenny, którego relacje odbiorcy oglądają z miejsc, w których żadne z nich najprawdopodobniej nigdy nie chciałoby się znaleźć, dostarcza wiadomości o wydarzeniach, których był świadkiem. Wysiłek tego specjalnego wysłannika jest umotywowany wiarą, że *news*, z którym wiąże się ryzyko utraty zdrowia czy życia, przyczyni się w rezultacie do zakończenia konfliktu. Mazen Dana, kamerzysta agencji informacyjnej Reuters, na forum Komitetu Ochrony Dziennikarzy mówił: „My jesteśmy tutaj, tylko żeby pomóc zakończyć konflikt, może właśnie za pomocą obrazów” (Dana 2001). Dziennikarze, zwłaszcza korespondenci wojenni, dźwigają brzemie niesienia przesłania w postaci prawdy. To jak ją przedstawia, jest o tyle trudne do przyjęcia, że nie istnieje sposób jej weryfikacji lub falsyfikacji.

Zainteresowanie opinii publicznej całego świata w momencie wystąpienia globalnego kryzysu zwrócone jest na to właśnie miejsce. Społeczeństwo oczekuje informacji, a najbardziej wartościowe otrzymują od osób, które znajdują się w centrum wydarzeń. Są nimi właśnie korespondenci wojenni. Tak właśnie stało się w momencie rozpoczęcia inwazji Rosji na Ukrainę, nazywanej oficjalnie w Rosji „wojskowej operacji specjalnej”, w dniu 24 lutego 2022 roku. Obywatele Polski odczuli w momencie rozpoczęcia wojny realny strach i troskę o bezpieczeństwo własnego kraju, gdyż w sąsiednim państwie rozpoczęła się regularna wojna, której świat nie widział od dekad.

Sensem pracy korespondenta wojennego jest relacjonowanie wojny, natomiast bezsens jest wykorzystywanie tragedii innych do promocji własnego wizerunku. W obecnej erze cyfrowej media społecznościowe odgrywają kluczową rolę

* dawid.szopa@doktorant.up.krakow.pl

w przekazywaniu informacji i wpływaniu na percepcję wydarzeń. Korespondenci wojenni, będąc źródłem informacji z konfliktów, aktywnie uczestniczą w tworzeniu narracji wojennych. Jednocześnie rozwój mediów społecznościowych otworzył nowe możliwości, pozwalając im bezpośrednio komunikować się z publicznością i kształtować interakcje.

Celem artykułu jest porównanie relacji wybranego korespondenta wojennego w mediach tradycyjnych i społecznościowych w kontekście kształtowania podglądu i wpływu na tendencje wojerystyczne. Badanie zostało przeprowadzone poprzez analizę zawartości relacji korespondenta na wybranej platformie mediów społecznościowych (Twitter, obecnie X) oraz porównanie ich treści z relacjami w mediach tradycyjnych, którym będą wybrane serwisy internetowe, w których teksty zamieszczają korespondenci wojenni.

Warto na wstępie zaznaczyć, że termin „wojeryzm”, użyty w tytule, odnosi się do zjawiska obserwacji wydarzeń lub sytuacji wywołujących ciekawość i emocje, często o intymnym lub dramatycznym charakterze. W kontekście tego artykułu dotyczy on sposobu konsumpcji obrazów i narracji wojennych, które angażują odbiorców poprzez intensywne i dramatyczne przedstawienia rzeczywistości. Szersza analiza terminu oraz jego odniesienia do mediów znajduje się w dalszej części tekstu.

Konflikt w Ukrainie jest pierwszym, który – za sprawą zaplanowanej polityki informacyjnej prowadzonej przez stronę ukraińską (władze i samych obywateli) i z wykorzystaniem sieci społecznościowych – świat może oglądać online w czasie rzeczywistym. Jedno z pytań badawczych, które należy zatem postawić jest następujące: czy wciąż potrzebujemy korespondentów wojennych? Wszak nie wydają się oni tak bardzo potrzebni, żeby opinia publiczna zobaczyła, co się dzieje w Ukrainie, gdyż widzimy to w mediach społecznościowych.

W momencie wybuchu konfliktu na terenie napadniętego państwa znajdował się szereg polskich korespondentów wojennych wymienionych w poniższej tabeli (Tab. 1.). Oprócz nich znajdowali się również i ci, którzy nie są aktywnymi uczestnikami X: Janusz Haszczyński, szef działu zagranicznego „Rzeczpospolitej”, a także stali korespondenci polskich redakcji: IAR (Paweł Buszko), PAP (Natalia Dziurdzińska), TVP (Tomasz Jędruchów), „Gazeta Wyborcza” (Konrad Fałęcki), Outriders (Piotr Andrusieczko), Media Wnet (Paweł Bobołowicz) i Marcin Mamoń, korespondent wojenny reprezentujący Polska Press. Z tego właśnie względu ramy badania zostają ograniczone do pierwszego kwartału trwania regularnego konfliktu, kiedy

Tab. 1. Polscy korespondenci wojenni aktywni na X (poprzednio Twitter)

Korespondent wojenny	Medium	Liczba obserwujących w serwisie x.com
Wojciech Bojanowski	TVN	79,1 tys.
Patryk Michalski	Wirtualna Polska	38,8 tys.
Marcin Wyrwał	Onet	62,3 tys.
Mateusz Chłystun	RMF FM	4722

Źródło: opracowanie własne, stan na 25.08.2023 r.

natężenie publikacji dotyczących wojny było największe. W wyniku analizy liczbowej przedstawionej w poniższej tabeli wybrano do dalszej analizy wybrano postać Wojciecha Bojanowskiego, który posiada największą liczbę odbiorców na X, reprezentuje czołowe polskie opiniotwórcze medium oraz jest aktywnym uczestnikiem social mediów

Ogromna konkurencja na rynku mediów sprawia, że dziennikarze podejmują coraz większe ryzyko, działając w pośpiechu. Chwilowe opóźnienie satelity wystarczy, by nakręcony materiał stracił aktualność. Tym właśnie jest współczesna „pogoń za newsem”. W dzisiejszych czasach, w których informacja bardzo szybko się dewaluje, tak istotne jest wykorzystanie w dziennikarstwie mediów społecznościowych. Ich potencjał wzrasta w momencie, w którym ich posiadacze znajdują się w centrum wydarzeń. X wraz z jego nieodłącznym newsowym charakterem stał się nieodzownym atrybutem działalności dziennikarza. W artykule podjęto szeroką dyskusję na bazie konkretnych korespondentów wojennych w Ukrainie dotyczącą sposobów i strategii jego wykorzystania.

Metodologia badań

Praca swe metodologiczne podłoże opiera na badaniach społecznych na czele z techniką obserwacyjną. Zgodnie z ujęciem S. Nowaka, zewnętrzna obserwacja w perspektywie badań społecznych pozwala zarejestrować fizyczne lub biologiczne aspekty ludzkich zachowań, a także służy do uwypuklenia przemian zbiorowości (Nowak 1985: 65). Metoda ta jest najbardziej naturalną techniką pozyskiwania informacji przez człowieka, jednak do niej, jak i do każdej innej techniki badawczej w obrębie różnorodnych metod, należy przystępować w oparciu na rozeznaniu własnej tożsamości metodologicznej. Kluczowe staje się dokonanie podstawy teoretycznej oraz metateoretycznej przed przystąpieniem do analizy empirycznej, gdyż jak określa R. Bukowiecki: „»czyste« postrzeganie zjawisk nie może generować rezultatów naukowych” (Szymańska, Lisowska-Magdziarz, Hess 2018: 157). Artykuł został przygotowany w oparciu na podejściu strukturalistycznym, stosowanym w ramach obserwacji uczestniczącej, zgodnie z którym obserwowana codzienność zbiorowości rozgrywa się przede wszystkim we współistnieniu z obecnymi strukturami społecznymi. Struktury te, których przykładem może być rzeczywistość wojenna, determinują lub znacząco wpływają na zachowania zbiorowości. Medioznawcze myślenie świadczące o tym, że jakaś większa całość istnieje i jest w pierwszej kolejności obowiązująca, koreluje z poglądami M. McLuhana oraz D. Marshalla i deterministyczną orientacją w studiach nad historią społeczną mediów.

Gromadzenie danych w użycie etnograficznej obserwacji uczestniczącej opiera się na życiu techniki obserwacji mediów społecznościowych oraz tradycyjnych, którego przykładem jest platforma X oraz analizy jej archiwów (Szymańska, Lisowska-Magdziarz, Hess 2018). Zgodnie z ideą obserwacji uczestniczącej pozwoliło to na ujęcie nie tyle jednostkowych faktów, lecz ich ujęcie we wzajemnych związkach oraz zależnościach (Apanowicz 2002).

W niniejszym artykule formułuję następujące hipotezy:

H1: Zawartość wojerystyczna jest bardziej widoczna w relacjach korespondentów w mediach społecznościowych w porównaniu do mediów tradycyjnych.

Przewiduję, że korespondenci mogą być bardziej skłonni do propagowania wojerystycznych treści na platformach społecznościowych, gdzie kontrola nad przekazem jest bardziej bezpośrednia i gdzie bardziej emocjonalne, kontrowersyjne treści mogą przyciągać większą uwagę publiczności.

H2: Relacje korespondentów w mediach społecznościowych wpływają na rozwijające się tendencje wojerystyczne w większym stopniu niż relacje w mediach tradycyjnych. Założenie to opiera się na założeniu, że media społecznościowe, dzięki swojej szybkości i globalnemu zasięgowi, mogą przyspieszyć proces kształtowania i ewolucji tendencji wojerystycznych w społeczeństwie.

Komunikowanie o wojnie

Pierwsi wielcy wodzowie starożytności – Aleksander Wielki, Cezar, Hannibal – opracowali zaawansowane sposoby przekazu wieści z frontu, które były zorganizowane tak, aby właściwi posłańcy transportowali przesyłki między posterunkami. Wiele razy podkreślano, że to właśnie wojna jest motorem napędowym większości technologicznych wynalazków. Dzięki wojskowości znacznie szybciej rozwinęła się technologia komunikacyjna, czego przykładami są: radio, które zyskało popularność w czasie I wojny światowej, a internet w latach 60. XX wieku. Proces komunikacji ze społeczeństwem stał się kluczowy na przełomie XX i XXI wieku, kiedy to powstawały kolejne koncepcje propagandy, kampanii informacyjnych oraz dyplomacji politycznej (Apanowicz 2002).

W relacjach z wojen dokonywanych przez media w perspektywie historycznej zwraca się uwagę na rozwój technologiczny, jaki dokonał się w ostatnim stuleciu. Dawno minęły czasy, kiedy korespondent pisał teksty, które następnie wysyłał do redakcji, by w rezultacie po kilku dniach lub tygodniach zostały one opublikowane. E. Louw opisuje sposób obecnego relacjonowania o wojnie, w którym dominuje technologia, która umożliwiła strategicznie zaplanowane i ustrukturuwane działania wizerunkowe grup skonfliktowanych, z jednoczesną możliwością szerokiego wykorzystania materiałów w sieci przez wszystkich, którzy nie są stronami konfliktu (Louw 2005: 210).

Dyskusja między wzajemnymi zależnościami tkwiącymi między mediami a wojną zmieniła się w momencie, w którym coraz większą rolę odgrywać zaczął internet. Zmiana ta nie oznaczała jedynie pojawienie się nowego medium, doszło bowiem do dynamicznej mediatyzacji i medializacji procesów komunikowania o wojnie. G. Mazzoleni oraz W. Schluz podkreślają, że wymienione pojęcia nie są synonimami (Mazzoleni 1999). Medializacja to proces, w którym media są postrzegane jako najważniejsze narzędzie służące do poszukiwania newsów, a z drugiej strony są również narzędziem komunikacji. W tej sytuacji społeczeństwo czerpie wiedzę z mediów, szukając wiadomości o wojnie w szerokim tego słowa znaczeniu, a wskutek tego informacje o wojnie mogą być postrzegane jako zapośredniczone, bowiem środki masowego

przekazu stanowią główne kanały, dzięki którym informacje o wojnie są przekazywane. W rezultacie sposób prezentowania wojny za pośrednictwem środków masowego przekazu wywiera oddziaływanie na to, jak odbiorcy tę rzeczywistość postrzegają. Medietyzacja natomiast określa to, że mamy do czynienia ze wzrastającym poziomem związków pomiędzy obszarem kultury i społeczeństwem a mediami oraz ich logiką, zwracając uwagę jednocześnie, że media zyskują miano na wpół odrębnych i niezależnych instytucji społecznych, a równocześnie stają się nieodzownym elementem życia społecznego (Hjarvard 2013: 153).

Masowe wykorzystanie internetu oraz wojna z terroryzmem po wydarzeniach z 11 września 2001 roku sprawiły, że, według A. Hoskinsa i B. O'Loughlina, wykształcił się paradygmat wojny rozproszonej, w której zarówno prowadzący wojnę, jak i główne media dotychczas posiadające monopol w sprawozdawczości o wojnie odczuły występowanie znacznego chaosu oraz płynności. Przekazy wojenne pojawiały się znikąd. W późniejszym okresie profesjonalne media oraz wojskowe instytucje ujarzmiły dawniej chaotyczną dynamikę social mediów oraz rozpoczęły ich używanie w sposób skuteczny do własnych celów medialnych. Właściciele mediów zdawali sobie sprawę, że odbiorcy są w stanie znaleźć na YouTube atrakcyjne nagrania wojenne, które nie są w żaden sposób przetworzone. Korespondenci wojenni zaczęli odczuwać poczucie, że w wyniku silnej konkurencji z momentalnie generowanymi komunikatami przez użytkowników mediów społecznościowych staną wyłącznie kolejnymi blogerami (Idzik, Klepka 2020: 3–6).

Okiem podglądacza – zjawisko wojeryzmu

W wyniku rozwoju techniki i nauki zredefiniowano podejście do prywatności, a jego główne aspekty opisuje wojeryzm, zwany niekiedy podglądactwem. Pojęcie to wciąż w polskiej literaturze jest traktowane marginalnie, a szczególnie w zakresie polityki. Masowy rozwój internetu sprawił, że coraz częściej zwykli ludzie stają się autorami przekazu. Kreują w przestrzeni internetowej również swoje własne wizerunki, przesuwając tym samym granice intymności. Dzięki temu metodą spędzania czasu wolnego jest oglądanie innych za ich przyzwoleniem. Czy opisany sposób komunikacji stanowi zagrożenie oraz gdzie i czy jeszcze istnieje granica przyzwoitości? Szerzej również można postawić pytanie: czy zjawisko wojeryzmu pojawia się w polskich mediach, a jeśli tak, to w których gatunkach da się zaobserwować jego przejawy?

Problem podglądactwa podejmuje w swojej działalności niewielu badaczy, dlatego aby go właściwie zdefiniować należy poznać jego pierwotne znaczenie. Pod kątem psychoanalitycznym uznaje się, że podglądactwo jest niestandardowym przejawem zaspokajania seksualnych potrzeb, nierzadko jest też zaburzeniem, polegającym na obserwowaniu z ukrycia nagich osób lub przyglądaniu się aktom pćciowym niezdaćych sobie z tego sprawy osób (Ogonowska 2006: 26). Pojęcia to w literaturze nacechowane jest najczęściej pejoratywnie.

W swoich badaniach wątek podglądactwa często podejmował Z. Freud, który stawiał hipotezę, że pragnienie to jest przyrodzonym dążeniem człowieka, które ma ujście

w jego rozwoju psychoseksualnym. W znacznej części dzięki temu kształtowana jest ludzka osobowość oraz rozwijają się różne zdolności artystyczne oraz edukacyjne. Do szkody może doprowadzić fakt, gdy podglądanie przyjmie formę perwersyjną, która rodzi lęki, fobie, nerwice oraz skłonności sadomasochistyczne (Wieczorek 2004: 101–102).

Z ciekawą koncepcją wojeryzmu w mediach można spotkać się w *Encyklopedii kina*: „(...) teoretycy filmowej szkoły psychoanalitycznej rozpoznają podstawowy mechanizm percepcji filmowej, jako voyeurystyczny, nadający tym samym erotyczny charakter przyjemnościom płynącym z oglądania filmu. Widz filmowy – voyeur jest anonimową postacią, ukrytą w ciemności i może być bezkarnym obserwatorem wszystkiego, co oferuje mu ekran” (Lubelski 2010: 1030). Można zatem stwierdzić, że wojeryzm utożsamiany jest z przyjemnością wynikającą z patrzenia, bowiem widz w kinie staje się podglądaczem obserwującym za pomocą ekranu prywatne aspekty życia obcych ludzi. C. Calvert opisuje całą kulturę podglądactwa (*voyeurist culture*), która przejawia się w pragnieniu oglądania siebie w oczach innych osób oraz w potrzebie obserwowania prywatnych aspektów życia innych osób. Zauważa, że fundamentem tego zjawiska jest odstępstwo od respektowania własnej prywatności, co pociąga za sobą obniżenie granic w postrzeganiu tego samego aspektu życia w życiu innych osób (Calvert 2000).

Wojeryzm medialny dzieli się na kilka typów: prasowy, radiowy, internetowy oraz telewizyjny. Ideę ostatniego z nich A. Ogonowska charakteryzuje jako stworzenie widzowi warunków do ustawicznej obserwacji rzeczywistości podporządkowanej sygnifikacji telewizyjnej oraz wzbudzenie w nim poczucia iluzji nadzoru nad zdarzeniami w wyniku bycia na bieżąco (Ogonowska 2006: 37–38). Wojeryzm medialny różni się od podglądactwa rozumianego w myśl psychoanalizy tym, że dochodzi do inwigilacji świadomych tego osób, którymi są osoby publiczne: politycy, aktorzy, prezenterzy czy politycy (Białek-Szwed 2012: 30).

Opinia środowiska akademickiego na temat wojeryzmu medialnego jest podzielona, bowiem część badaczy sądzi, że oglądanie osób, które z własnej i nieprzymuszonej woli obnażają się w mediach, traci miano wojeryzmu. Ich zdaniem ma on miejsce jedynie wtedy, gdy obserwowane osoby nie zdają sobie z tego sprawy. R. Sulima określa to mianem oglądactwa, a rzeczywisty wojeryzm ma miejsce wtedy, gdy coś ma w sobie pewną dozę tajemnicy: „Podglądać można było przez dziurkę od klucza, a nie przez otwarte drzwi (...)” (Sulima 2001: 19).

Odrębna część medioznawców uważa natomiast, że oglądanie świadomych tego użytkowników wciąż zalicza się do wojeryzmu, gdyż zaspokaja naturalną ludzką potrzebę poznania rzeczywistości, a opisywane pojęcie stanowi po prostu jego ewolucję. M. Szpunar opisuje rozwój kultury narcyzmu, w której swe fundamenty może mieć wojeryzm telewizyjny. Media bowiem posiłkując się wybujałym ego narcystycznych jednostek, żerują na najniższych łaknieniach publiczności chcącej się obnażyć (Szpunar 2016). B. McNair natomiast określa współczesną sferę publiczną mianem kultury obnażania, która przesiąknięta jest przekazami przynależącymi do sfery prywatnej, a zatem powinny być intymne oraz osobiste. McNair wychodzi poza sferę obnażania się cielesnego, a chodzi w jego pojmowaniu rzeczywistości o ekshibicjonizm emocjonalny, który zakłada odarcie z prywatności (McNair 2004).

Tendencje wojerystyczne podczas konfliktów wojennych

Współczesne programy paradokumentalne („Dlaczego ja?”, „Trudne sprawy”) choć są od początku do końca wyreżyserowane, pozwalają zachować wrażenie realności, sięgając jednocześnie wyżyn w słupkach oglądalności. Fabularyzowany dokument o nazwie „Policjantki i policjanci”, który nie jest nadawany w prime timie, gromadził średnio 1,71 mln widzów, stanowiąc rekord oglądalności stacji TV4 (Business Insider 2017). Wyniki te jednoznacznie podtrzymują tezę, że ludzi ciekawi tragedia innych osób oraz ich problemy. To jednocześnie zaspokaja ich wrodzoną potrzebę podglądactwa. Czy podobnie jest, kiedy wybucha konflikt wojenny? Jaką rolę w nim pełnią rolę dziennikarze oraz wojskowi?

Od zarania masowej prasy rodzący się konflikt zbrojny wzbudzał żywe zainteresowanie opinii publicznej. Odpowiadając na to zapotrzebowanie, wysyłano w rozmaite zakątki świata korespondentów wojennych, dzięki którym można było obejrzeć we własnym bezpiecznym domu relacje z toczącej się wojny. Działo się to z większym lub mniejszym opóźnieniem, które stopniowo jednak się zmniejszało wraz z rozwojem technologii oraz mediów społecznościowych. Oczywistym jest, że od samego początku doniesienia medialne były wykorzystywane do działań propagandowych, wzniecając jednocześnie określone emocje wśród odbiorców.

W ostatnim wieku mieliśmy do czynienia z ewolucją zachowań rządzących w aspekcie ich otwartości na dostęp dziennikarzy do toczącego się konfliktu. Pierwszy z modeli zakłada pełną otwartość na dziennikarzy, a przykładem wojny, która doczekała się szerokiej oprawy medialnej, był konflikt w Wietnamie. Nie można go jeszcze nazwać mianem „wojny telewizyjnej”, ale to wtedy sposób współpracy z dziennikarzami, zapewnienie im szerokiego dostępu przez USIA (Agencja Informacyjna Stanów Zjednoczonych), by ukonstytuować własną opinie względem konfliktu wietnamskiego, stanowiło nową jakość (Kunczik, Zipfel 2000: 265–282). Była to także pierwsza wojna, w czasie której nie obowiązywała cenzura wojskowa. Akredytowani korespondenci wojenni mieli możliwość poruszania się na własną rękę i pisania, o czym chcieli, choć środki transportu na terenie Wietnamu znajdowały się we władaniu armii amerykańskiej, co jednocześnie tę wolność znacznie ograniczało (Ryżewski 2009: 46).

Kolejny model zakłada sytuację całkowicie przeciwną poprzez absolutną kontrolę nad przepływem informacji w wyniku uniemożliwienia dostępu dziennikarzy do toczącego się konfliktu. Przykładem może być wojna o Falklandy-Malwiny w 1982 roku, tocząca się między Imperium Brytyjskim a Argentyną. Korespondenci wojenni znaleźli miejsce na okrętach marynarki wojennej, a ich system współpracy z wojskowymi wyglądał tak, że na każdym pokładzie znajdował się też cywilny specjalista ds. public relations, który wydawał koordynaty dla dziennikarzy względem zasad, na bazie których mogą relacjonować konflikt. Trzeci model – mieszany – zakłada dostęp do pola walki dla dziennikarzy, jednak jest on poddawany restrykcjom i limitom. Przykładem takiego konfliktu jest interwencja USA w Iraku w 1991 roku, która została nazwana pierwszą „wojną telewizyjną”, relacjonowaną na żywo. Było to jednak złudne wrażenie, bowiem dziennikarze połączeni w zespoły byli przyporządkowani do różnych jednostek bojowych, więc umożliwiało im zostało poruszanie się jedynie

w ich eskorcie, a zgromadzony przez nich materiał prasowy przechodził weryfikację oficerów prasowych. Dla osób, które chciały dokonywać relacji na własną rękę, wyznaczono 100-kilometrową strefę, w której zabronione było przebywanie i korzystanie z urządzeń satelitarnych. Dzięki takim zabiegom narodziło się pojęcie „dziennikarstwa skoszarowanego” (*embedded journalism*) (Szurmiński 2011).

Podczas wojny w Afganistanie (2001 rok) system koszarowania reporterów sprawił, że media posiadały dostęp do pierwszej linii działań wojennych w stopniu dotąd nieznanym względem wszystkich dotychczasowych konfliktów amerykańskich od czasu wojny wietnamskiej. Podczas konfliktu w Iraku około 3000 dziennikarzy znalazło się w rejonie walk, z czego sześciuset z nich zostało skoszarowanych w jednostkach wojskowych, otrzymując niezrównane szanse oraz możliwości w relacjonowaniu działań. Materiały te często jednak były oskarżane o stronniczość, prezentowanie walki w wąski sposób w wyniku znalezienia się w określonym kontekście wydarzeń, w których korespondenci brali udział (Idzik, Klepka 2020).

Wojeryzm wojenny podczas konfliktu w Ukrainie

Tocząca się począwszy od 2022 roku pełnoskalowa wojna w Ukrainie pokazuje znaczne odejście od wcześniej opisanych praktyk. Strona ukraińska nie stosuje podejścia, w którym korespondenci, działając pod eskortą wojskową, relacjonują pole walki z pierwszej linii działań. Fundamentalne pytanie, które należy wyartykułować, dotyczy tego, czy reporterzy powinni dążyć za wszelką cenę do odrębności oraz niezależności wynikającej z warsztatu dziennikarskiego oraz kodeksu etycznego? Czy też powinno się uznać, że korespondent każdorazowo angażuje się emocjonalnie podczas wojny adekwatnie do strony swojego narodu? (Idzik, Klepka 2020) Dla szerszego obrazu należy stwierdzić, że całkowicie inną strategię stosuje strona rosyjska, która w czasie wojny oczyściła media z niekontrolowanych informacji oraz ustawicznie blokuje względnie dotychczas nieinwigilowany Telegram, natomiast media donoszą o umowach między korespondentami wojennymi oraz Ministerstwem Obrony Narodowej Rosji („Generał Łapin przywozi zakupy babci, czyli jak Kreml wojuje ze złymi wiadomościami z frontu” 2022).

O znaczeniu i wadze względem pracy polskich korespondentów wojennych może zaświadczyć fakt uhonorowania dziennikarzy TVP (Tomasz Jędruchow), PAP-u (Jarosław Junko), TVN-u (Bianka Zalewska), Radia Wnet (Paweł Bobołowicz) oraz *Ukraińskiego Żurnalu* (Piotr Andrusieczko) odznaczeniami państwowymi przez prezydenta Ukrainy Wołodymyra Zełenskiego w listopadzie 2022 roku. W dekrete, który został wydany przez stronę ukraińską, można przeczytać, że orderzy zostały nadane: „za znaczący wkład osobisty w umocnienie współpracy międzynarodowej, wspieranie suwerenności państwowej i integralności terytorialnej Ukrainy oraz popularyzację państwa ukraińskiego na świecie” (Wirtualnemediia 2022).

Władze w Kijowie nie zamierzają zatem oczekiwać na koniec konfliktu, lecz już w trakcie jego trwania, kilka miesięcy po jego wybuchu, praca dziennikarzy zostaje nobilitowana i uhonorowana bez zbędnego oczekiwania na podsumowanie ich

działań. Fakt nadania odznaczeń oraz ciągłego przebywania w obszarze zagrożenia budzi respekt odbiorców komunikatów. W internecie można odnaleźć szereg wywiadów, w których dziennikarze opisują obecne realia pracy w kraju ogarniętym wojną, budując tym samym swoją własną markę osobistą. Mamy zatem do czynienia z faktem wykorzystywania mediów społecznościowych przez korespondentów wojennych do promocji swojej osoby, niekoniecznie medium, z którego się wywodzą.

Rys. 1. Tweet – Tomasz Jędruchów

Źródło: X (Twitter), @tdjedruchow.

Kluczową zmianą, która nastąpiła w całym paradygmacie pojmowania pracy korespondenta wojennego, jest znaczące wejście w rytm pracy dziennikarzy mediów społecznościowych. W wyniku oddziaływania zjawiska wojeryzmu wojennego, czyli swoistej chęci podglądactwa, można wysunąć tezę, że praca dziennikarzy zostaje okrojona do dostarczania surowych faktów na temat życia w ogarniętej wojną społeczności. Oczywiście wciąż niezachwiana jest istota działalności korespondenta wojennego polegająca na tworzeniu reportaży, które znajdują ujście w reprezentowanych mediach, zawierających narrację opisującą strategię działań, ruchy wojsk, sytuacje wojenną, jednak zjawisko wojeryzmu miało znaczący wpływ na sposób ich pracy. Szczególnie zjawisko to widoczne jest w mediach społecznościowych korespondentów wojennych, których przykłady podano dalej w tekście.

Wojciech Bojanowski

Wojciech Bojanowski jest korespondentem wojennym z największą liczbą obserwujących w serwisie X spośród dziennikarzy wymienionych w początkowym fragmencie, którzy przebywali w ogarniętej wojną Ukrainie.

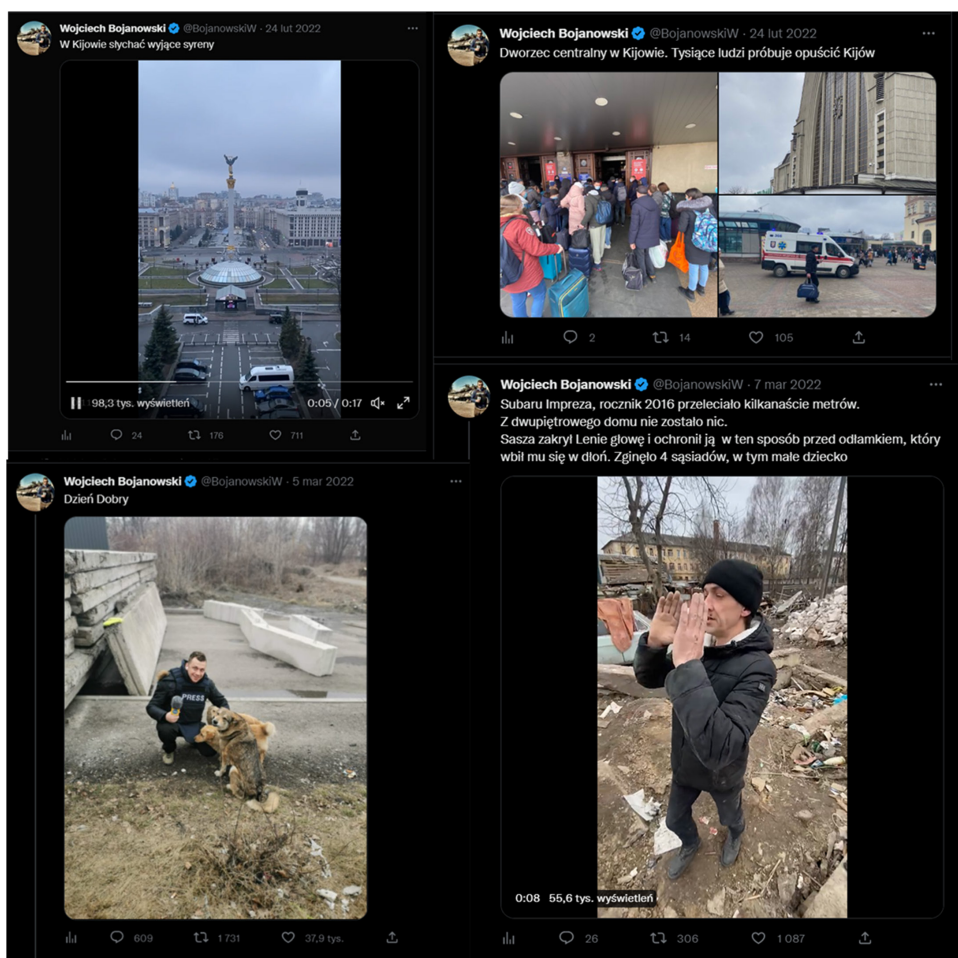
Social media. Pierwsze tweety Bojanowskiego po rozpoczęciu wojny pokazywały, jak wygląda rzeczywistość w kraju ogarniętym konfliktem, a główną domeną była od samego początku lakoniczność komunikatu werbalnego oraz zwrócenie uwagi na kluczowy przekaz wizualny. Dziennikarz wrócił do Polski 12 marca 2022 roku, przebywając w Ukrainie i przygotowując materiały dla telewizji TVN przez ponad 3 tygodnie (była to pierwsza z kilku delegacji). Niemal od razu po powrocie udzielił obszernego wywiadu w podcaście Wojewódzki&Kędzierski, w którym stwierdził: „Byłem pewien, że my z tego Kijowa się nie wydostaniemy. Ale nagle okazało się, że ta wielka rosyjska kolumna utknęła w błocie. Trzeba pamiętać, że z obu stron działa propaganda, a weryfikacja czegokolwiek jest ogromnie trudna. Tam na każdym rogu powinien stać dziennikarz” (Podcast Wojewódzki&Kędzierski 2022). Bojanowski miał okazję w przeszłości relacjonować wojenną rzeczywistość z Afryki Północnej lub Syrii.

„Zawartości telefonów to jest prawdziwy obraz tej wojny. To nie jest tak, jak 50 lat temu, że jest jeden dziennikarz z kamerą na taśmę i te kilka ujęć, które udało mu się zrobić on prześle. Prawdziwe i najbardziej przejmujące ujęcia tej wojny są w telefonach tych ludzi” (Onet 2022) – w ten sposób Bojanowski, po powrocie z Ukrainy, klarownie opisuje zjawisko mediatyzacji wojny. Najbardziej druzgocące ujęcia tworzone przez zwykłych obywateli Ukrainy przedstawiające rzeczywistość wojny stawały się – i wciąż niestety stają się – viralami w mediach społecznościowych takich jak TikTok. Odbiorca social mediów jest poszukiwaczem nieobrobionej prawdy, surowej rzeczywistości, w której przyszło przebywać Ukraińcom, a nie reporterskich relacji podpartych zweryfikowanymi newsami (rys. 2).

Dziennikarz w żaden sposób nie narzuca swojego pojmowania wojny poprzez swój komentarz, lecz ją „przybliża” odbiorcy. Powyższe przykłady stanowią jedynie wycinek szerszej działalności na X, która z oczywistych względów związanych z objętością tekstu nie może być tutaj zaprezentowana, lecz uwydatniają, że rola dziennikarza polega w głównej mierze na unaocznianiu wojny takiej, jaka ona jest w rzeczywistości, bez dodatkowej narracji i komentarza.

Media tradycyjne. Dziennikarz od 2007 roku tworzy dla stacji TVN24 zaangażowane społecznie reportaże i filmy dokumentalne. Współpracuje z redakcjami „Faktów” i „Superwizjera”¹. Po trzech tygodniach relacjonowania konfliktu zbrojnego w Ukrainie wrócił do Polski, a swą pracę na froncie dla portalu wirtualnemediapl podsumował następująco: „Czuję bezsilność, żal i złość. Wielki szacunek i współczucie.

¹ *Dziennikarz śledczy TVN przeżył rodzinny dramat, kim jest Wojciech Bojanowski?*, <https://viva.pl/ludzie/newsy/dziennikarz-sledczy-tvn-przezyl-rodzinny-dramat-kim-jest-wojciech-bojanowski-wiek-zona-dzieci-rodzina-ukraina-wojna-138193-r1/> [dostęp: 20 sierpnia 2023 r.].

Rys. 2. Tweety – Wojciech Bojanowski

Źródło: X (Twitter), @BojanowskiW.

Obiecuję, że Was nie zostawimy”². Pracował z operatorem Kamilem Struzikiem i producentem Marcinem Piankowskim. Pokazywał zarówno życie codzienne Ukraińców, jak i bezpośrednie ataki oraz skutki bombardowań.

Treści i narracje. W mediach tradycyjnych Bojanowski dostarczał materiały wideo z wydarzeń w Ukrainie. Jego relacje często zawierały opisy bitew, wywiady z żołnierzami oraz analizy sytuacji politycznej. W relacjach wizualnych często przedstawiał sceny walk i zniszczeń. Kładł również nacisk na tło polityczne i konsekwencje wojny.

² Wojciech Bojanowski, *TVN24 relacje wojna w Ukrainie, koniec czuje bezsilność, żal i wielki szacunek i współczucie*, <https://www.wirtualnemedial.pl/arttykul/wojciech-bojanowski-tvn24-relacje-wojna-w-ukrainie-koniec-czuje-bezsilnosc-zal-i-zlosc-wielki-szacunek-i-wspolczucie> [dostęp: 20 sierpnia 2023 r.].

Rys. 3. Media tradycyjne – Wojciech Bojanowski

Źródło: *Wojciech Bojanowski z TVN24 pokazał wzruszające video z Ukrainy*, <https://cozatydzien.tvn.pl/gwiazdy/wojciech-bojanowski-z-tvn24-pokazal-wzruszajace-wideo-z-ukrainy-st5623937> [dostęp: 20.08.2023].

Medialne źródła społecznościowe. Na zamieszczonych wcześniej tweetach dużo bardziej uwydatniona jest postać samego Bojanowskiego. Przykład stanowić może zdjęcie z psami opatrzone podpisem „dzień dobry”. Natomiast w materiałach telewizyjnych serwisu TVN przygotowanych przez korespondenta częściej spotykamy się z obrazem wojny opatrzonym komentarzem Bojanowskiego w postaci wideo. Wyznacznikiem mediów społecznościowych jest oczywiście większa możliwość promocji własnej marki osobistej, czego opisany przypadek stanowi przykład. Treści postów były bardziej bezpośrednie i osobiste, co pozwalało na bliższe połączenie z widzami.

Wpływ na opinię publiczną:

Medialne źródła tradycyjne: Relacje Wojciecha Bojanowskiego miały duży wpływ na kształtowanie opinii publicznej zarówno w Polsce, jak i na całym świecie. TVN był jednym z głównych źródeł informacji o konflikcie rosyjsko-ukraińskim, a relacje Bojanowskiego mogły wpływać na postrzeganie tego konfliktu przez widzów. Jego materiały dostarczały widzom autentycznych i emocjonalnych obrazów z pola walki, co mogło silnie wpływać na emocje i opinie.

Medialne źródła społecznościowe: Platformy społecznościowe pozwoliły Wojciechowi Bojanowskiemu na interakcję z publicznością w czasie rzeczywistym. Jego krótkie relacje na platformie X czy zdjęcia na Instagramie mogły szybko zdobywać zasięg i wywoływać reakcje widzów, a także zachęcać do dialogu na temat konfliktu. Media społecznościowe umożliwiły dziennikarzowi wyrażanie bardziej osobistych spostrzeżeń i emocji, co pozwoliło na jeszcze głębsze zaangażowanie widzów.

Zakończenie

Wcześniejsze wojny toczące się na przełomie ostatnich dekad XX i XXI wieku ukazywały rolę korespondenta wojennego jako tego, którego zadaniem jest streszczenie wojny, nadanie odpowiedniego komentarza oraz przybliżenie jej tematu. Sama definicja słowa „korespondent” według Słownika Języka Polskiego zakłada, że osoba na tym stanowisku prowadzi z kimś korespondencję. Należy jednak zauważyć, że w przypadku korespondenta wojennego nastąpiła znacząca ewolucja w jego warsztacie pracy, która związana jest z rozwojem zjawiska wojeryzmu wojennego oraz wzrostem znaczenia mediów społecznościowych.

Poniższa tabela prezentuje kluczowe różnice między mediami tradycyjnymi a społecznościowymi podczas pracy korespondenta wojennego. Współczesne media społecznościowe otwierają nowe możliwości interakcji, szybkiego przekazywania informacji oraz oddziaływania na publiczność w sposób bardziej bezpośredni i dynamiczny niż tradycyjne media.

Tab. 2. Wykorzystanie mediów tradycyjnych i społecznościowych

Aspekt	Media tradycyjne	Media społecznościowe
Rozpowszechnianie treści	Unikatowe relacje przez wideo, tekst i zdjęcia emitowane w określonych godzinach na antenach telewizyjnych lub w drukowanych wydaniach gazet.	Aktualizacje w czasie rzeczywistym; zdjęcia i filmy publikowane niemal natychmiast po zdarzeniach na różnych platformach.
Interakcja z publicznością	Brak bezpośredniej interakcji z widzami, czytelnikami podczas emisji lub publikacji.	Możliwość natychmiastowej interakcji za pomocą komentarzy, udostępnień, lajków i wiadomości prywatnych.
Zasięg i szybkość	Zasięg ograniczony do regionu nadawania lub dystrybucji wydania gazety. Publikacja czasami opóźniona w stosunku do wydarzeń.	Globalny zasięg w czasie rzeczywistym, umożliwia natychmiastową komunikację i aktualizacje.
Autentyczność i emocje	Relacje często są bardziej spójne, poświęcone analizie i faktom. Mniej miejsca na osobiste refleksje i emocje.	Możliwość wyrażenia emocji, opowiedzenia osobistych doświadczeń i oddania dramatyzmu sytuacji.
Dwukierunkowa komunikacja	Brak możliwości natychmiastowej dwukierunkowej komunikacji z odbiorcami.	Aktywna interakcja, komunikacja i dyskusje z widzami na temat relacji i wydarzeń.
Kontrola nad narracją	Redaktorzy mogą mieć większą kontrolę nad tym, co jest publikowane i w jakim kontekście.	Większa autonomia korespondenta nad tym, co jest publikowane i jakie aspekty wydarzeń są akcentowane.
Wpływ na opinię publiczną	Wpływ relacji jest widoczny, ale bardziej kontrolowany i ograniczony.	Wpływ jest bardziej dynamiczny, wrażliwy na interakcje i szybkość reakcji publiczności.
Techniczne umiejętności	Potrzeba umiejętności dziennikarskich, edycyjnych i narracyjnych.	Umiejętności tworzenia atrakcyjnych treści wideo i wizualnych oraz skutecznej komunikacji online.

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując analizę wątku dotyczącego wojeryzmu wojennego w pracy korespondenta wojennego w mediach tradycyjnych i społecznościowych podczas inwazji w Ukrainie, możemy dostrzec istotne różnice oraz podobieństwa w sposobie przekazywania informacji i kształtowania narracji.

W mediach tradycyjnych korespondenci wojenni często skupiają się na dostarczaniu spójnych i dobrze przemyślanych relacji, które analizują faktory polityczne, strategiczne i społeczne. Charakteryzują się one większą kontrolą narracji ze strony redakcji, co może prowadzić do bardziej umiarkowanej prezentacji zdarzeń. Jednakże, ograniczony zasięg czasowy emisji lub publikacji oraz brak bezpośredniej interakcji z odbiorcami może skutkować mniej emocjonalnym oddziaływaniem na widzów czy czytelników.

W przeciwnym kierunku podążają media społecznościowe, które otwierają nowe możliwości komunikacji i interakcji z publicznością. Korespondenci wojenni korzystając z platform takich jak X, Facebook czy Instagram, mogą natychmiastowo przekazywać aktualizacje, relacje wideo i zdjęcia, umożliwiając odbiorcom śledzenie wydarzeń w czasie rzeczywistym. Ta natychmiastowość pozwala na szybkie oddziaływanie na emocje i opinie publiczne, jednak równocześnie może wpłynąć na wrażenie autentyczności relacji, gdy korespondenci starają się oddać dramatyzm sytuacji w krótkich, często emocjonalnych postach.

Wojeryzm wojenny w mediach tradycyjnych i społecznościowych w trakcie inwazji w Ukrainie ukazuje, jak ważną rolę odgrywają różne platformy medialne w kształtowaniu opinii publicznej i kreowaniu obrazu konfliktów zbrojnych. Zarówno tradycyjne media, które kładą nacisk na analizę i spójność relacji, jak i media społecznościowe, które umożliwiają szybką interakcję i wyraziste emocje, pełnią istotne funkcje w procesie przekazywania informacji wojennych. Istotne jest jednak zachowanie równowagi między dostarczaniem faktów a oddziaływaniem emocjonalnym, aby zrozumienie konfliktu było jak najbardziej kompleksowe i obiektywne.

Dziennikarstwo skoszarowane, cenzura wojenna, poruszanie się zgodnie z ruchami wojsk występujące jeszcze podczas wojny w Afganistanie czy Iraku zderzone z pracą dziennikarzy podczas trwającego konfliktu w Ukrainie pokazują znaczną zmianę podejścia do relacji wojennej. „Smartfon na wojnie” – każda osoba posiadająca to urządzenie posiada „wojnę w kieszeni”, co można rozumieć jako możliwość stałego podglądania konfliktu w dowolnym momencie bez zbędnego oczekiwania na fachową relację dziennikarską. *Modus operandi* korespondentów wojennych podczas konfliktu ukraińsko-rosyjskiego jest zatem unaocznianie wojny. I na tym ta rola się kończy.

Bibliografia

Literatura

- Apanowicz Jolanta. 2002. *Metodologia ogólna*. Gdynia: Wydawnictwo „Bernardium”.
- Białek-Szwed Olga. 2012. *Voyeuryzm medialny w kontekście współczesnej prasy w Polsce*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

- Bukowski Michał. 2018. *Obserwacja uczestnicząca. W Metodologia badań medioznawczych i ich zastosowanie*, Agnieszka Szymańska, Małgorzata Lisowska-Magdziarz, Agnieszka Hess (red.), 167–192. Kraków: IDMiKS UJ.
- Calvert Clay. 2000. *Voyeur nation: media, privacy, and peering in modern culture*. Boulder: Westview Press.
- Godzic Wojciech. 2004. *Telewizja i jej gatunki po Wielkim Bracie*. W *Okiem podglądacza, czyli zjawisko wojeryzm*, Janusz Wieczorek (red.), s. 101–102. Kraków.
- Hjarvard Stig. 2013. *The Mediatization of Culture and Society*. London–New York: Routledge.
- Hoskins Andrew. 2020. „Śmierć pojedynczego medium”. *Media, War & Conflict*, t. 6, nr 1. Za: Jakub Idzik, Rafał Klepka (red.). *Medialne relacje wojenne, Od wojny w Wietnamie do czasów współczesnych*. Kraków: Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner.
- Idzik Jakub, Rafał Klepka (red.). 2019. *Medialne obrazy świata. Tom 2. Polityka i bezpieczeństwo w relacjach medialnych*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Jagielska Grażyna. 2014. *Korespondent*. Warszawa: Wydawnictwo: W.A.B.
- Jarecka Urszula. 2009. *Nikczemny wojownik na słusznej wojnie. Wybrane aspekty obrazu wojny w mediach wizualnych*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Kunczik Michael., Zipfel Astrid. 2000. *Wprowadzenie do nauki o dziennikarstwie i komunikowaniu*, Jerzy Łoziński, Wojciech Łukowski (przekł.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Louw Eric P. 2005. *The Media and Political Process*. London: Sage Publications.
- Lubelski Tadeusz. 2010. *Encyklopedia kina*. Kraków: Biały Kruk.
- Mazzoleni Gianpietro, Wolfgang Schulz. 1999. „Mediatization” of Politics: A Challenge for Democracy? London: Political Communication (Taylor & Francis Group).
- McNair Brian. 2004. *Seks, demokratyzacja pożądania i media, czyli kultura obnażania*. Warszawa: MUZA.
- Mortensen Mette. 2013. *War*. W *The Handbook of Communication History*, Peter Simonson, Janice Peck, Robert Craig, Jackson Jackson Jr. (red.), s. 331–346. New York–London: Routledge.
- Nowak Stefan. 1985. *Metodologia badań społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo PWN.
- Ogonowska Agnieszka. 2006. *Voyeuryzm telewizyjny. Między ontologią telewizji a rzeczywistością telewidza*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Piątkowska-Stepaniak Wiesława, Barbara Nierenberg (red.). 2007. *Wojna w mediach*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Ryżewski Leszek. 2009. „Obraz komunistycznej ofensywy w amerykańskich mediach”. *Studia Medioznawcze* 1 (36): 45–68.
- Szpunar Mariusz. 2016. *Kultura cyfrowego narcyzmu*. Kraków: Wydawnictwo AGH.
- Szurmiński Łukasz. 2010. *Media na wojnie – modele relacji wojsko – dziennikarze na przykładzie konfliktów zbrojnych w XX i XXI wieku*. Warszawa: Instytut Dziennikarstwa Uniwersytet Warszawski.

Artykuły ze strony internetowych

- „Amatorzy zamiast aktorów i lektor wyjaśniający fabułę. Jak paradokumenty opanowały ramówki telewizyjne”. Business Insider. Dostęp 22 grudnia 2022. <https://businessinsider.com.pl/biznes/media/serie-paradokumentalne-w-polskiej-telewizji/469j8vs>.

- „Generał Łapin przywozi zakupy babci, czyli jak Kreml wojuje ze złymi wiadomościami z frontu”. Onet. Dostęp 22 grudnia 2022. <https://wiadomosci.onet.pl/swiat/jak-rosja-prowadzi-wojne-w-mediach-ze-zlymi-wiadomosciami-z-ukrainy/4xj75ff>.
- „Polscy dziennikarze i politycy odznaczeni przez prezydenta Ukrainy”. Wirtualne Media. Dostęp 22 grudnia 2022. <https://www.wirtualnemedial.pl/artykul/polscy-dziennikarze-politycy-odznaczenie-prezydent-ukraina>.
- „W kamizelce i garnku. Rzecz o polskich korespondentach w Ukrainie”. Press. Dostęp 22 grudnia 2022. https://www.press.pl/tresc/70796,w-kamizelce-i-garnku_-rzecz-o-polskich-korespondentach-w-ukrainie.
- Dana Mike. 2001. Committee to Protect Journalists. Dostęp 22 grudnia 2022. <http://www.cpj.org/awards01/dana.html>.
- Wojewódzki Jakub, Piotr Kędziński. 2025. „Wojciech Bojanowski: ‘Te materiały powstają w takich bólach... Ja nie chcę później do nich wracać’”. Onet. Dostęp 9 kwietnia 2025. <https://www.youtube.com/watch?v=EbJP4n1UXO4>.
- Wyrwał Marcin. 2022. „300 dni wojny. Złe obrazy w mojej głowie [KOMENTARZ]”. Onet. Dostęp 22 grudnia 2022. <https://wiadomosci.onet.pl/tylko-w-onecie/wyrwal-znajomy-oficer-powiedzial-mi-ze-to-jeszcze-wroci-komentarz/j956c6n>.

Artykuły w czasopismach

Sulima Ryszard. 2001. „Telegladiatorzy”. *Gazeta Wyborcza*.

Smartphone at War – War in Your Pocket. War Voyeurism in the Work of War Correspondents in Traditional and Social Media during the Invasion of Ukraine

Abstract

This study explores the evolving role of war correspondents in the digital age, with a particular focus on the Ukrainian conflict. It examines the impact of social media – especially X (formerly Twitter) – on war reporting, emphasizing the contrast between the unfiltered, real-time content available on such platforms and the more controlled narratives presented by traditional media. Through an analysis of the work of Polish war correspondent Wojciech Bojanowski, the research highlights how the immediacy and perceived authenticity of social media are reshaping public perception. It argues that these developments call for a reevaluation of the traditional role of war correspondents in today's fast-paced, hyperconnected information landscape.

Keywords: social media, war correspondent, Ukraine-Russia war, war voyeurism

Piotr Lewandowski*

Akademia Sztuki Wojennej

Sieć Badawcza Łukasiewicz – ITECH Instytut Innowacji i Technologii

ORCID: 0000-0002-3664-4815

Od innowacji do konfrontacji. Rywalizacja technologiczna jako aspekt nowego wymiaru zmagania geopolitycznych (geotechnopolitycznych)

Wprowadzenie

Pojawiające się materiały badawcze, artykuły, analizy oraz prace popularnonaukowe z zakresu rywalizacji technologicznej między Stanami Zjednoczonymi a Chinami spowodowały wzrost zainteresowania problematyką rywalizacji technologicznej (Inkster 2022; Miller 2023). Jednocześnie samo zjawisko wydaje się nie tyle nowe, co niezdefiniowane w zakresie teoretycznych odniesień. W związku z tym warto przyrzeć się aspektom naukowym związanym z rywalizacją technologiczną jako zjawiskiem z obszaru nauk społecznych, zwłaszcza nauk o polityce i nauk o bezpieczeństwie.

Rywalizacja technologiczna jako przedmiot poznania stanowi wyzwanie z uwagi na szeroki kontekst: prawny, ekonomiczny, bezpieczeństwa, polityki itd. W związku z tym celem niniejszej pracy jest określenie definicyjne rywalizacji technologicznej w odniesieniu do paradygmatu geopolitycznego. Cel ten ma charakter poznawczy poprzez budowę teoretycznych ram badawczych i definicyjnych pojęcia z założeniem wyjaśnienia obecnych i przyszłych zjawisk wpisujących się w te konteksty znaczeniowe. Przez aktywne i twórcze wykorzystanie istniejącej wiedzy cel prowadzi do wprowadzenia i określenia pojęcia w obszar nauk społecznych (Nowosielski 2016). Problemem badawczym jest próba odpowiedzi na pytanie: jak model rywalizacji technologicznej odpowiada na współczesne wyzwania analityczne w zakresie nauk społecznych? Odpowiedź na to pytanie – poprzez wykreowanie propozycji pojęcia oraz odniesienie go do szerszego kontekstu analitycznego – pozwoli wskazać

* p.lewandowski@akademia.mil.pl, piotr.lewandowski@itech.lukasiewicz.gov.pl, piotrlew15@gmail.com

adekwatność tej kategorii do badań geopolitycznych, politologicznych czy stosunków międzynarodowych.

Kolejnym działaniem metodycznym został podporządkowany układ artykułu. Składa się on z części teoretycznej i egzemplifikacyjnej. Przyjętym paradygmatem badań jest tu geopolityka krytyczna, gdyż skupia się na mechanizmach dominacji w przestrzeni materialnej i niematerialnej (Pawłuszko 2021).

Artykuł posiada charakter pracy badawczo-przeglądowej, gdyż odnosi się do aspektów badań teoretycznych. W związku z tym metodami badawczymi zastosowanymi w tej pracy będzie analiza, która posłuży do wyodrębnienia cech rywalizacji technologicznej jako badanego zjawiska (głównie analiza elementarna, zakładająca defragmentację przedmiotu badania na desygnaty poznawcze i analiza logiczna do wyciągnięcia wniosków i budowy relacji między poszczególnymi elementami zjawiska i jego samego w kontekstach badawczych) (Helnarska 2009).

Metodą badawczą użytą w niniejszym badaniu jest *desk research*, analiza treści pozwalająca na wyodrębnienie z dyskursu naukowego egzemplifikacji pojęcia rywalizacja technologiczna w celu poddania ich analizie (Nowak, Kaniewski 2016). Zgodnie z celem przypisania pojęcia rywalizacji technologicznej do nauk społecznych zostanie wykorzystana metoda klasyfikacji poprzez wyodrębnienie i wskazanie typowych dla nauk o bezpieczeństwie aspektów badawczych (Ciesielski 2023).

Do budowy wniosków i konstrukcji konceptualizacji teoretycznej użyto metody syntezy, polegającej w tym przypadku na łączeniu wyodrębnionych w analizie elementów (Helnarska 2009). Przy pomocy selekcji, abstrahowania i uogólnień zbudowane zostaną predykaty pojęciowe rywalizacji technologicznej na analizowanych w tekście egzemplifikacjach teoretycznych.

Przechodząc do analizy rywalizacji technologicznej jako zjawiska z zakresu bezpieczeństwa międzynarodowego, można wskazać, że realizuje się ono głównie w paradygmacie realistycznym. Rywalizacja technologiczna jest postrzegana jako narzędzie władzy i wpływu w obszarze bezpieczeństwa międzynarodowego. Mocarstwa i państwa starają się zdobyć przewagę technologiczną, aby wzmocnić swoją pozycję w systemie międzynarodowym i zabezpieczyć swoje interesy.

Jednak z racji odniesienia się szczególnie do narzędzi ekonomicznych, rywalizacja technologiczna winna być analizowana również przez paradygmat liberalny. Tu prezentowana jest jako działania na rzecz rozwoju innowacji, gospodarki i poprawy dobrobytu społecznego. Większy nacisk kładzie się tu na wolnorynkową konkurencję między podmiotami prywatnymi, ich roli w kształtowaniu przewagi, migracji kapitału. Ten paradygmat prezentuje głównie pozytywne aspekty, odnoszące się do korzyści oraz zwiększenia efektywności i jakości technologii.

Tu pojawia się miejsce na trzeci paradygmat – konstruktywistyczny, który akcentuje znaczenie relacji międzynarodowych. Wskazuje się tu głównie na współpracę oraz budowę odpowiednich dyskursywnych odniesień zarówno dla rywalizacji jako zjawiska politycznego, jak i określonych technologii z nadaniem im wartościowania. Normy i wartości stają się przedmiotem rywalizacji, poprzez które nadaje się znaczenie określonym technologiom czy ich pochodzeniu (Bauer et al. 2023).

Wzrastająca rola rywalizacji technologicznej we współczesnych realiach międzynarodowych

Wiedza naukowo-technologiczna jest atutem państw w procesie industrializacji i elementem uzyskiwania przewag konkurencyjnych w światowej gospodarce. Modernizacja znacząco zmieniła reguły dotychczasowej rywalizacji mocarstw, premiując zasoby technologiczne i naukowe. Aktualnie kapitał ludzki i wiedza naukowo-techniczna stanowią istotny czynnik wzrostu gospodarczego państw (Wojciuk 2016).

Rywalizację technologiczną można, a nawet wypadałoby analizować w paradygmatach geopolityki, a dokładniej geoekonomii oraz imperializmu kapitalistycznego. W tym drugim przypadku zwraca się szczególną uwagę na ekonomiczne aspekty dążenia do władzy czy zarządzania procesami produkcji, wiedzy i systemami wartości (łańcuchem wartości) (Ilkowski 2015). Rywalizacja technologiczna jest istotnym czynnikiem rozwojowym państw, podkreślającym rolę kapitału intelektualnego i zasobów produkcyjnych jako szczególnych obszarów uzyskiwania przewag. Postęp technologiczny wymusza transformację rynków, czego skutkiem jest np. przenoszenie produkcji do najbardziej efektywnych środowisk. Ważne jest, by państwa potrafiły podejmować strategiczne decyzje w stosunku do zarządzania z minimalizowaniem zakresu ryzyka. Obecnie następuje zrozumienie, że zmiany technologiczne nie eliminują wagi i roli przemysłu, ale wymagają nowej organizacji łańcuchów wartości opartych na wiedzy (Durlík 2005).

Istnieje kilka ujęć odnoszących się do zjawiska, które w niniejszej pracy określone jest mianem rywalizacji technologicznej. W literaturze naukowej krajowej i zagranicznej pojawiają się takie pojęcia jak: wojna technologiczna (Leon 2015), wyścig technologiczny (Rugge November 2019), nowa zimna wojna (Goodman 2023) czy inne – walka o przewagę technologiczną, wyścig o technologiczną dominację, zmagania w dziedzinie technologii, konfrontacja technologiczna (Grochmalski et al. 2020). Warto to wskazać, że istniejące koncepcje i teorie związane z szeroko rozumianą rywalizacją potęg w obecnym porządku międzynarodowym obejmują:

- a) koncentrację na czynnikach technologicznych i ich oddziaływaniu na stosunki międzynarodowe (polityczne, gospodarcze, ekonomiczne),
- b) rolę państw jako podmiotów dążących do uzyskania przewag,
- c) różne obszary technologiczne (sztuczna inteligencja, robotyka, biotechnologia, cyberbezpieczeństwo i wiele innych),
- d) suwerenność technologiczna jako istotny czynnik bezpieczeństwa państwa,
- e) strategie stosowane przez państwa i organizacje w celu zdobycia przewag (inwestycje, ochrona własności intelektualnej, kontrola transferu technologii itp.),
- f) znaczenie współpracy międzynarodowej w dziedzinie technologii i innowacji w celu wypracowania wspólnych planów i rozwiązania globalnych problemów.

Szeroko rozumiane ujęcie rywalizacyjne wydaje się odpowiednim rozwiązaniem dla takiego ujęcia. Przede wszystkim rywalizacja technologiczna rozszerza

dotychczasowe pojęcia i konstrukty teoretyczne, z drugiej zaś zawęży obszar analizy do aspektów technologicznych. W strukturze międzynarodowej jest bardziej skoncentrowana na aspektach konfrontacyjnych, co wpisuje się zakres badań nad bezpieczeństwem, niż zwykła konkurencja (Mazarr 2022). Z drugiej strony nie jest to ani walka, ani wojna, które posiadają odmienny charakter działań i środków, i częściej wiążą się ze sporami terytorialnymi i pozycyjnymi. Jednocześnie rywalizacja technologiczna spełnia wymogi działań na rzecz osiągnięcia supremacji systemowej, posiada potencjał konfliktowy, podkreśla różnice w celach i dążeniach rywalizujących aktorów, odnosi się do hegemonii, kontroli i stanowi potencjał zagrożenia (Mazarr 2022).

Rywalizacja i konfrontacja to dwa osobne pojęcia w kontekście bezpieczeństwa międzynarodowego. Rywalizacja technologiczna jest adekwatniejszym pojęciem, gdyż odnosi się do konkurencyjnej interakcji między państwami i podmiotami międzynarodowymi, które dążą do osiągnięcia przewagi. Rywalizacja jest również długoterminowa i może obejmować takie działania, jak dążenie do dominacji w systemie np. łańcuchu dostaw czy wartości (Mazarr 2022). Stąd konfrontacyjne pojęcia takie jak walka, wojna, konflikt, sugerujące rozwiązania siłowe, nie sprawdzają się przy opisie analizowanych zjawisk.

Zupełnie odmiennym ujęciem będą konflikty technologiczne jako koncepcja teoretyczna zaproponowana przez Krzysztof Michalskiego i Marcin Jurgilewicz. W ich ujęciu konflikty technologiczne to sytuacje, w których różne grupy społeczne lub interesariusze mają sprzeczne poglądy, wartości lub cele związane z technologią lub innowacjami technologicznymi. Mogą one dotyczyć różnych aspektów, takich jak wpływ technologii na społeczeństwo, środowisko, gospodarkę czy bezpieczeństwo. Pojęcie „konflikty technologiczne” odnosi się do konfliktów społecznych wynikających z różnic w innowacjach i technologiach, podczas gdy analizowana tu rywalizacja technologiczna ujmuje ogólną walkę o przewagę technologiczną między różnymi podmiotami (głównie, acz nie tylko państwowym) (Michalski, Jurgilewicz 2021).

Geopolityczny kontekst rozważań

Obecnie w systemie międzynarodowym następuje rekonwersja ładu międzynarodowego (Lewandowski 2023), w którym ważne miejsce stanowi ewolucja geopolityczna pod względem technologii. Jest to proces zmian w stosunkach międzynarodowych, których przyczyną są postępy technologiczne. Wraz z rozwojem nowych technologii, zmieniają się sposoby, w jakie państwa konkurują i współpracują ze sobą, a także kształtują się nowe formy wpływu i zależności między nimi. Ewolucja geopolityczna pod tym względem obejmuje wiele różnych aspektów, takich jak rozwój sztucznej inteligencji, analizy danych, robotyki czy też technologii związanych z cyberbezpieczeństwem (Burrows et al. 2022).

Głównymi geopolitycznymi zagrożeniami wynikającymi z rywalizacji technologicznej są podatność na zależność technologiczną i podatność na ingerencję. Szczególnie państwa Unii Europejskiej zwracają na te problemy uwagę, przyjmując założenia związane z koniecznością strategicznej autonomii. Dążenie do niej, jak również do

uzyskania przewag technologicznych, powodowane jest z jednej strony paradoksem bezpieczeństwa, z drugiej zaś obietnicą korzyści ekonomicznych. Istnieją jednak obawy, że pewne mechanizmy wsparcia przekształcą się w symptomy protekcjonizmu, a nawet technonacjonalizmu (Franke, Torreblanca 2021). Nie ulega wątpliwości, że już obecnie dominacja niektórych państw w dziedzinie nowych technologii umożliwia wywieranie presji na inne kraje, kształtując ich politykę wewnętrzną, a nie rzadko i zagraniczną. Państwa zmuszane są do dostosowywania się. Kampanię tego typu polityki można było zaobserwować w Europie Środkowo-Wschodniej po wizycie Donalda Trumpa na szczycie państw Trójmorza. Problem ten był już analizowany w literaturze (Grochmalski et al. 2020). Należy wskazać, że głównymi obszarami rywalizacji między Chinami a USA w Europie Środkowo-Wschodniej są technologie AI, IOT, sektor ICT, półprzewodniki (sektora półprzewodników), technologie kwantowe i technologie cyberbezpieczeństwa.

Podatność na ingerencję zewnętrzną niejako wiąże się z powyżej wskazanym problemem. Współczesne technologie, zwłaszcza z obszaru komunikacji, takie jak 5G, stanowią ważny element infrastruktury krytycznej państwa. Ich zabezpieczenie wiąże się bezpośrednio z bezpieczeństwem wewnętrznym i narodowym. Tu pojawiają się kwestie związane z zaufaniem państwa do dostawców i systemów bezpieczeństwa, przy jednoczesnym eliminowaniu zagrożeń, takich jak cyberataki czy szpiegostwo (Franke, Torreblanca 2021).

Odnosząc się do prerogatyw geopolitycznych rywalizacji technologicznej można wskazać, że będą to głównie:

- a) bezpieczeństwo danych i cyberbezpieczeństwo – przykładem jest konflikt między USA a Chinami w kwestii bezpieczeństwa danych czy USA i Rosją (szereg oskarżeń o szpiegostwo cybernetyczne);
- b) kontrola nad zaawansowanymi technologiami: uzyskanie przewag w obszarach technologii uznanych za strategiczne, takich jak sztuczna inteligencja, przemysł 4.0 czy półprzewodniki;
- c) ochrona własności intelektualnej przed nieuczciwymi praktykami innych państw;
- d) kontrola nad infrastrukturą telekomunikacyjną, w tym rozwój sieci 5G, np. Chiny a USA i koncern Huawei;
- e) surowce i dostęp do technologicznych materiałów wraz z zapewnieniem łańcucha dostaw oraz panowaniem nad strategicznymi zasobami (Luo, van Assche 2023).

Obecna rywalizacja między USA a Chinami pozwala wskazać, że nie tylko powyższe mechanizmy i narzędzia stanowią oręż w konflikcie między mocarstwami. Jej skutki geopolityczne mogą objawiać się poprzez naciski na inne kraje, aby wykluczyły handel z konkurentem, a także poprzez wpływ na preferencyjne porozumienia handlowe, takie jak RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership) czy CPTPP (Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership) (Wolff 2023). Innym przykładem geopolitycznej rywalizacji technologicznej jest polityka „Made in China 2025”, której celem jest przyspieszenie rozwoju przemysłu zaawansowanych technologii oraz osiągnięcie dominacji w takich sektorach jak AI, robotyka

i półprzewodniki. Odpowiedzią na nią są działania USA w postaci ograniczeń w zakresie transferu technologii, rozwój programów inwestycyjnych, oskarżenia o szpiegostwo i ograniczanie dostępu do amerykańskiego rynku technologii dla chińskich przedsiębiorstw (Luo, van Assche 2023). USA wprowadziły sankcje wobec chińskich firm technologicznych, takich jak Huawei; oskarżają Chiny o kradzież własności intelektualnej. Chiny umacniają się w technologiach takich jak AI czy samochody elektryczne. Oba państwa stosują zakazy handlowe i sankcje wobec firm technologicznych (Tung et al. 2023).

Zdaje się jednak, że mocniejsze narzędzia o bardziej międzynarodowych reperkusjach mogą się nie sprawdzić w realiach XXI wieku. Z geoeconomicznego punktu widzenia i liberalnego paradygmatu do konfliktów można wywnioskować, że w długim okresie to siły rynkowe będą kształtować przepływy handlowe. Dążenie do efektywności gospodarczej i wzmocnienia suwerenności technologicznej staną się motorem w międzynarodowym handlu i budowie geoeconomicznego ładu. Geopolityka nie będzie w stanie przekształcić aż tak znacząco pewnych rynkowych mechanizmów współpracy (Wolff 2023), dopóki nie stanie się otwartym polem konfliktu.

Słusznie zauważa Janusz Golinowski, że „technologie cyfrowe, będąc przekrojowe dla całej współczesnej przestrzeni gospodarczej i społeczno-politycznej, stają się głównym polem nowej rywalizacji”. Trafnie też określa rywalizację USA i Chin w obszarze AI nowym frontem intensywnej konkurencji strategicznej (Golinowski 2022).

Świat obecnie analizuje rywalizację technologiczną między USA a Chinami w obszarach m. in. AI, IoT, 5G. Unia Europejska nie jest podmiotem rywalizacji, a obszarem ścierania się interesów. Peryferyzacja UE powoduje, że jej przyszłość ekonomiczna i polityczna może zależeć od światowego mocarstwa. Upodmiotowienie rozwoju naukowego jako narzędzia walki bądź rywalizacji wskazuje, że rozwój innowacji i cały sektor B+R stanowi obszar krzyżowania się złożonych zjawisk politycznych, ekonomicznych i społecznych. Wzrastające inwestycje na badania i rozwój w USA i Chinach mają za zadanie wypracować tym państwom przewagi gospodarcze, podnieść ich konkurencyjność oraz zdobyć status mocarstwa światowego (Jaffrelot, Louédin 2022).

W tych okolicznościach państwa europejskie nie mogą dalej biernie obserwować rywalizacji technologicznej, co oznacza konieczność wypracowania przez nie strategii uwzględniających kontekst geopolityczny oraz własne przewagi technologiczne z hierarchizacją celów rozwojowych.

Suwerenność technologiczna jako strategia rywalizacji technologicznej UE

Politycy europejscy otwarcie wskazują na konieczność ochrony konkurencyjności technologii UE. Podkreślają, że rozwój nowych technologii staje się coraz bardziej kwestią polityki zagranicznej i bezpieczeństwa narodowego, a nie tylko ekonomii i handlu. To nowe technologie wprowadzają wiele nieoczekiwanych niepewności w stosunkach międzynarodowych i mogą prowadzić do powstania nowych form współpracy i rywalizacji między państwami. Tym samym stwarzają wiele wyzwań dla polityki zagranicznej. Współczesne rozważania nad rywalizacją technologiczną

w Europie odbywają się z silnym akcentowaniem suwerenności technologicznej, która jako koncept polityki wewnętrznej państwa powinna skupiać się na nowych technologiach poprzez odpowiednie strategie, tak aby wykorzystać ich potencjał, jednocześnie minimalizując wynikające z nich ryzyko i negatywne skutki społeczno-polityczne (Burrows et al. 2022). Ważna jest w tym aspekcie sekurytyzacja jako aktywna działalność ochrony technologii i gospodarki państwa, a przynajmniej strategicznych jej obszarów (Lewandowski 2022).

Suwerenność technologiczna odnosi się do dążenia do uzyskania i utrzymania niezależności i autonomii w zakresie strategicznych technologii. Działania na rzecz jej wzmocnienia obejmują przede wszystkim rozwój własnych zdolności badawczo-rozwojowych, produkcji i regulacji technologicznych, tak aby zwiększyć kontrolę nad technologiami strategicznymi oraz zminimalizować zależność od innych krajów (Kelly 2020).

Uwzględniając możliwości i narzędzia działań w zakresie rywalizacji technologicznej w kontekście zmagania geopolitycznych, warto zwrócić uwagę na suwerenność technologiczną jako ofensywną politykę działań w obszarze geoeconomii. Suwerenność technologiczna jako polityka wzmacniania bezpieczeństwa technologicznego, w tym bezpieczeństwa państwa poprzez sekurytyzację technologii strategicznych, posługuje się następującymi narzędziami:

- a) rozwojem i wzmacnianiem krajowych zdolności badawczych i innowacyjnych,
- b) utrzymaniem produkcji w strategicznych obszarach technologicznych,
- c) kontrolą nad strategicznymi technologiami (takimi jak szósta generacja technologii bezprzewodowych, technologie kwantowe czy produkcja podzespołów technologicznych, np. procesory czy baterie),
- d) minimalizacją zależności od innych krajów i korporacji w zakresie łańcuchów dostaw i wartości,
- e) ochroną regionalnych (np. europejskich) bądź krajowych wartości kulturowych w zakresie realizacji produkcji, jej etyczności czy wpływu na środowisko,
- f) ochroną praw własności, danych i prywatności obywateli,
- g) zapewnieniem bezpieczeństwa strukturalnego i systemowego przez państwa dla strategicznych firm i przedsiębiorstw krajowych,
- h) zapewnieniem cyberbezpieczeństwa,
- i) wzmacnianiem konkurencyjności krajowych firm i sektorów poprzez inwestycje, programy rozwojowe i innowacyjne, rozwój nowych technologii,
- j) społeczną kontrolą nad danymi, technologiami i biznesem (Kelly 2020).

Suwerenność technologiczna odgrywa szczególną rolę w rywalizacji technologicznej, umożliwiając państwom kontrolowanie swojego rozwoju technologicznego i ochronę swoich interesów technologicznych przed zagranicznymi wpływami, co ma istotne znaczenie dla ich pozycji w globalnej hierarchii. Rywalizacja technologiczna stanowi istotny element współczesnych stosunków międzynarodowych, wpływając na kształtowanie nowej geopolityki opartej na technologicznej infrastrukturze i wysiłku w rozwoju nowoczesnych technologii.

Geotechnopolityka w badaniu rywalizacji technologicznej

Technologia stała się narzędziem hegemonii, a obecnie stanowi pole rywalizacji i wyścigu o prymat w świecie, co dobitnie świadczy o potrzebie badań geotechnopolitycznych w obszarze bezpieczeństwa (Lakomy 2022). Każdorazowo technologia zmieniała koncepcje geopolityczne, czego przykładem może być nawalizm¹ (Eberhardt 2013) czy koncepcja potęgi powietrznej² (Eberhardt 2015). Uzasadnionym zatem jest propagowanie paradygmatu badań geotechnopolitycznych ze szczególnym uwzględnieniem technologii i jej roli w kształtowaniu ładu międzynarodowego.

Zatem: dotychczasowe koncepcje geopolityczne ewoluują lub tracą na znaczeniu w procesach zmian technologicznych. Pozostają ogólne założenia odnoszące się do właściwości poszczególnych regionów. Wymiar ten nakazuje przyrzeć się kontekstom geostrategicznym i współczesnym wymiarom rywalizacji technologicznej w celu zobrazowania pewnych ogólnych zależności.

Rywalizacja technologiczna między mocarstwami może wpłynąć na geopolitykę i gospodarkę światową na kilka sposobów. Może prowadzić do: trwałych konfliktów geopolitycznych, co z reguły ogranicza handel, wzrost gospodarczy i innowacje; zmian w globalnych łańcuchach dostaw; może obniżyć konkurencyjność państw i regionów. Rywalizacja technologiczna mocarstw wymusza *bandwagoning* państw i prowadzi do powstawania bloków technologicznych, co z kolei przekłada się na *decoupling*, czyli niemal całkowite oddzielenie sektorów technologicznych dwóch bloków. Z innej strony rywalizacja technologiczna ma korzystne działanie, gdyż pobudza powstawanie nowych innowacji i technologii. Należy pamiętać, że przekładają się one na globalną równowagę sił i tym samym kształtują ład międzynarodowy (Goes, Bekkers 2023).

Współczesna rywalizacja technologiczna, zwłaszcza między USA i Chinami, ma ogromny wpływ na geopolitykę i kondycję demokracji³. W zakresie geopolityki kształtuje nowe formy współpracy oraz antagonizmy między państwami oparte na

¹ Nawalizm – doktryna geopolityczna A. Mahana, która zakłada, że kontrola nad morzami i oceanami, możliwa dzięki potędze floty wojennej oraz rozwojowi technologii morskich, stanowi fundament dominacji globalnej państwa. Przewagi w zakresie innowacji morskich (nowoczesne okręty, infrastruktura portowa i szlaki morskie) decydują o sile politycznej, gospodarczej i militarnej w rywalizacji mocarstw.

² Koncepcja potęgi powietrznej według Aleksandra Severskiego zakłada, że dominacja w przestrzeni powietrznej decyduje o przewadze strategicznej państwa. Wskazywał, że rozwój lotnictwa bojowego umożliwia skuteczne projekcje siły, poprzez wpływ na konflikty zbrojne oraz zabezpieczenie interesów geopolitycznych.

³ Rywalizacja technologiczna wpływa na demokrację poprzez wprowadzenie nowych wartości i wyzwań dla wolności obywatelskich i prywatności. Nowe technologie, jak AI i IoT, mają potencjał do monitorowania i kontrolowania obywateli, co stanowi zagrożenie dla demokratycznych systemów (Zuboff). Dezinformacja, będąca efektem rywalizacji technologicznej, prowadzi do podważania zaufania do instytucji państwowych i wzrostu sympatii dla sił populistycznych. W państwach autorytarnych technologie cyfrowe są wykorzystywane do wzmocnienia kontroli nad obywatelami, podczas gdy w państwach liberalnych korporacje, dążące do zaspokojenia ekonomii uwagi, mogą wzmacniać polaryzację społeczną i podważać zaufanie do instytucji (Franke, Torreblanca 2021). Rywalizacja technologiczna może także

sprzecznościach interesów, ale również wrogości wobec rozwoju określonej gałęzi technologii. Prowadzi to do budowy sojuszy nowego rodzaju, opartych na współpracy technologicznej i zbieżności lub rozbieżności interesów (Burrows et al. 2022). Oba mocarstwa konkurują ze sobą, aby stać się liderem technologii AI i 5G, by uzyskać przewagę nad innymi krajami. Uznaje się, że wprowadzenie technologii 5G ma ogromne znaczenie dla rozwoju gospodarczego i militarnego, a także dla bezpieczeństwa narodowego (Tomaszewska 2022).

Nie ulega wątpliwości, że rywalizacja technologiczna jest istotnym elementem współczesnej geopolityki. W istotny sposób kształtuje relacje międzynarodowe, politykę handlową, inwestycje zagraniczne, bezpieczeństwo państw na arenie międzynarodowej w tym równowagę sił. Odnosząc się do geopolitycznego kontekstu rywalizacji technologicznej, można wskazać jego następujące elementy:

- a) walka o dominację gospodarczą i strategiczną poprzez dążenie do osiągnięcia przewag ekonomicznych,
- b) kontrola nad strategicznymi, krytycznymi sektorami gospodarki,
- c) wzmacnianie bezpieczeństwa narodowego poprzez sekurytyzację technologii krytycznych i zwiększenie synergii między technologiami cywilnymi i militarnymi dla zwiększenia zdolności operacyjnych,
- d) unikanie zależności technologicznych zwłaszcza w obszarze technologii infrastruktury krytycznej i uznanych za strategiczne,
- e) bezpośrednie konflikty handlowe i dyplomatyczne,
- f) dążenie do przemodelowania równowagi sił.

Rywalizacja technologiczna jest jednym z czynników współczesnej geopolityki, odpowiada za jakość relacji międzynarodowych, decyzji politycznych aż po krajobraz ładu międzynarodowego (Fägersten et al. 2023).

W naukach społecznych funkcjonuje określenie technopolityki jako podejścia do analizy związków między technologią i polityką. Zakłada się w niej przegląd wykorzystania technologii w procesach politycznych. Technopolityka bada wpływ technologii na struktury władzy, procesy decyzyjne, komunikację polityczną oraz partycypację społeczną (Kurban et al. 2017). W kontekście rywalizacji technologicznej analizy technopolityczne powinny zostać poszerzone o paradygmat geopolityczny wskazany powyżej, odnoszący się do oddziaływania relacji w obszarze technologii na cały ład międzynarodowy. Zatem można mówić o potrzebie analiz geotechnopolitycznych dla badania relacji międzynarodowych w szerokich systemach rozwoju technologii w obszarze bezpieczeństwa (Franke, Torreblanca 2021).

Do powyższych czynników dochodzą jeszcze sojusze oparte na technologicznym rozwoju. To dostęp do określonych grup technologii będzie decydował o pozycji danego kraju w regionalnej i globalnej hierarchii. Nie tylko kapitał czy potęga militarna będą decydować o statusie mocarstwa, ale również technologia i poziom innowacyjności gospodarki (Malik 2012). Technologia realizuje szeroką gamę celów

prowadzić do innowacji, mobilizacji społecznej i zwiększonej partycypacji obywatelskiej. Niektóre jej wymiary mogą wzmocnić procesy demokratyczne i umożliwić lepsze korzystanie z praw obywatelskich.

geopolitycznych – od budowania przewagi militarnej po kwestie wizerunku i prestiżu. Państwa z zaawansowaną technologią mają moc narzucania norm i standardów w polityce międzynarodowej (Malik 2012). Należy jednak pamiętać, że stabilność mocarstwa oparta na technologii nie jest nigdy całkowicie zapewniona.

Można wskazać, że w powyższym wymiarze geotechnopolityka to interdyscyplinarne podejście badawcze, które zajmuje się analizą, projektowaniem, implementacją i oceną technologicznych rozwiązań w kontekście geopolityki. Jako paradygmat ujmuje wpływ technologii na relacje władzy, asymetrię regionalną oraz kontynuację struktur kolonialnych i peryferyjnych w dziedzinie technologii (Jack, Avle 2021).

Geotechnopolityka nie kwestionuje podejścia geopolitycznego, ale je uzupełnia o technopolityczne ramy analizy rozwoju zwłaszcza w kontekście rozumienia, jak projekty polityczne w obszarze rywalizacji technologicznej wpływają na realizację celów strategicznych, politycznych a nawet szerokie konteksty społeczno-kulturowe. Weryfikuje efektywność działań politycznych zwłaszcza w odniesieniu do geostrategii i bezpieczeństwa międzynarodowego państw. Geotechnopolityka odnosi się do analizy zrozumienia, wykorzystania i kontrolowania technologicznych narzędzi w kontekście relacji międzynarodowych, konfliktów geopolitycznych oraz ewolucji globalnych systemów politycznych i gospodarczych (Qobo, Mzyece 2023).

Istota i definicja rywalizacji technologicznej

Polska literatura naukowa w zakresie pojęcia rywalizacji technologicznej wygląda dość skromnie. Warto przyrzeć się rozumieniu tego pojęcia i wyznacznikom, które je definiują. W przedstawionym przez Tomasza Gajewskiego badaniu rywalizacja technologiczna polega na konkurowaniu o przewagę w dziedzinie technologii, innowacji i badań naukowych. Rywalizacja ta ma na celu zdobycie przewagi konkurencyjnej w dziedzinie gospodarki, bezpieczeństwa narodowego i wpływu międzynarodowego (Gajewski 2023).

W podobnym tonie o rywalizacji technologicznej w kontekście AI wypowiada się Piotr Grochmalski, dla którego to konkurencja między państwami lub przedsiębiorstwami o przewagę w dziedzinie technologii, w tym w szczególności w dziedzinie sztucznej inteligencji (AI) (Grochmalski 2020).

Wyznacznikami analitycznymi w kontekście paradygmatu geopolitycznego są zatem:

- a) dążenia do uzyskania strategicznej przewagi w wybranym obszarze technologii (np. AI, drony, technologie militarne),
- b) dążenie do uzyskania strategicznej autonomii i suwerenności technologicznej (Lewandowski 2024),
- c) uznanie wybranego obszaru i jego desygnatów jako strategicznych dla uzyskania dominacji w globalnej rywalizacji,
- d) globalne oddziaływanie rywalizacji,
- e) nakłady finansowe na działania zmierzające do osiągnięcia dominacji lub suwerenności technologicznej,

- f) deterytorializacja przestrzeni konfliktu (Grochmalski 2020),
- g) walka o dominację w strategicznych sektorach gospodarki (telekomunikacja, przemysł, IoT, medycyna, bankowość, transport, energia),
- h) penetracja infrastruktury krytycznej (Gajewski 2023),
- i) budowanie sieci współpracy technologicznej (sojuszy technologicznych).

Powyższe kategorie nie stanowią jednak elementu budowy pojęcia rywalizacja technologiczna w odniesieniu do geotechnologii jako paradygmatu. Są to bardziej przejawy, wyznaczniki, zmienne potrzebne do analizy tego zjawiska. Dlatego propozycja definiowania kategorii analitycznej rywalizacji technologicznej zakłada konieczność stosowania uogólnień dających się zoperacjonalizować na potrzeby badania.

Wykres 1. Istota rywalizacji technologicznej

Źródło: Opracowanie własne.

Jako rywalizację technologiczną w paradygmacie geopolitycznym rozumie się proces konkurowania między państwami, organizacjami i przedsiębiorstwami w celu osiągnięcia strategicznych przewag w obszarach technologicznych. W ramach rywalizacji technologicznej podmioty stosują różnorodne strategie, takie jak np.: inwestycje w badania i rozwój, ochrona własności intelektualnej, kontrola transferu technologii oraz współpraca międzynarodowa, aby zwiększyć swój wpływ na arenie międzynarodowej. Powyższa propozycja powstała na podstawie przeprowadzonych wcześniej analiz; spełnia podstawowe wymogi definicyjne i stanowi pole wyjścia do dalszych rozważań.

Należy przyjrzeć się również zagranicznym kontekstom i dyskursowi naukowemu w tym obszarze, by potwierdzić słuszność zastosowanych uogólnień. Pojęcie to odnosi się do zmagania między państwami o dominację w dziedzinie nowoczesnych technologii, zwłaszcza w obszarach takich jak sztuczna inteligencja, cyberbezpieczeństwo, przemysł 4.0 czy produkcja półprzewodników. Przejawami tej rywalizacji są m.in. inwestycje w badania i rozwój, tworzenie nowych regulacji dotyczących eksportu i inwestycji, a także rosnące napięcia w obszarze ochrony własności intelektualnej (Luo, van Assche 2023).

Mechanizmy rywalizacji technologicznej odnoszą się do geoeconomii i geopolityki. Głównymi polami rywalizacji są:

- a) konkurencja o innowacje dające przewagi gospodarcze, wojskowe, strukturalne (walka o status mocarstwa sektorowego),

- b) konkurencja o zasoby w postaci kontroli surowców, materiałów niezbędnych do produkcji nowych technologii, a także łańcuchów wartości w tym szlaków dostaw,
- c) konkurencja o talenty zwłaszcza inżynierów, naukowców i specjalistów, jak również międzynarodowe inwestycje i biznes,
- d) konkurencja o wpływ na standardy i regulacje w dziedzinie technologii, które dają przewagę ich produktom i usługom (np. ESG) (Malik 2012).

Wykres 2. Pola rywalizacji technologicznej w geopolityce

Źródło: Na podstawie: Malik, Mohan (2012).

Powyższe pola rywalizacji prowadzą do napięć między krajami. Kształtują tym samym nową architekturę relacji międzynarodowych, ale jednocześnie przerzucają ciężar orientacji geopolityki na nową zimną wojnę (Gajewski 2023). Powyższe obszary konkurencji stanowią kategorie analityczne dla geotechnologii jako podejścia do badania rywalizacji technologicznej.

Kontekst rozwojowy rywalizacji technologicznej

Oprócz aspektów związanych z wyzwaniami i ryzykiem rywalizacji technologicznej istnieją również te pozytywne, odnoszące się do korzyści i szans. Konstruktywny aspekt wojen i konfliktów zbrojnych określił w swej koncepcji dromologii Paul Virilio (Virilio 2008). Konkurowanie społeczeństw i państw w obszarze wojen sprzyjało rozwojowi innowacji. Wyróżnia się sześć sposobów transferu innowacji spowodowanych wojną: uczenie się od przeciwnika, uczenie się od sojusznika, uczenie się od zwycięzcy, uczenie się od pokonanego, rabunek (w tym uprowadzanie jeńców) oraz wymuszona wojną emigracja do krajów trzecich. Wszystkie te aspekty sprzyjają transferowi innowacji (Szul 2020).

Współcześnie działania zmierzające do minimalizowania zagrożeń wynikających z realizowanej już rywalizacji technologicznej między mocarstwami powinny skupić się na aspektach prawnej ochrony. W szczególności rozwój technologii związanych z cyberbezpieczeństwem może być pomocny w zapobieganiu atakom cybernetycznym i ochronie danych (Burrows et al. 2022). Rywalizacja technologiczna sprzyja takim działaniom rozwojowym jak:

- a) inwestycje w badania, innowacyjność i rozwój w dziedzinie nowych technologii,
- b) wsparcie krajowego przemysłu i produkcji,
- c) wzrost współpracy międzynarodowej w obszarze technologii w celu uniknięcia państwowych działań zmierzających do protekcjonalizmu,
- d) ochrona infrastruktury krytycznej i łańcuchów dostaw,
- e) zapewnienie etycznych standardów rozwoju innowacji i technologii i narzucenie tego rodzaju rozwiązań zewnętrznym dostawcom,
- f) wzrost nakładów na edukację.

Powyższe działania wskazują, że rywalizacja technologiczna posiada szereg aspektów sprzyjających rozwojowi państw i regionów. Ważne jest zwrócenie przy tym uwagi na działania zmierzające do zwiększenia społecznej akceptacji i walki z działaniami dezinformacyjnymi, kreującymi niepożądane konflikty technologiczne w państwie (Franke, Torreblanca 2021). Całość działań zmierzających do zwiększenia poziomu suwerenności technologicznej państwa bądź regionu, jak w przypadku UE, prowadzi do zwiększenia inwestycji w innowacje i rozwój (Burrows et al. 2022), (Kelly 2020).

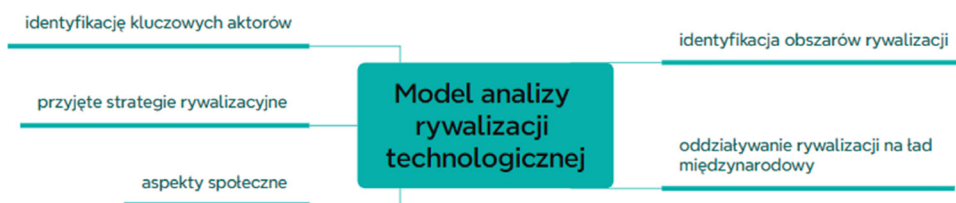
Jednym z elementów koniecznych do rozwoju państw w sytuacji rywalizacji technologicznej jest stały monitoring i prognozowanie trwałych skutków, wyzwań, szans i korzyści wynikających z konfliktów geopolitycznych w obszarze handlu i trendów w światowej gospodarce. Pozwoli to eliminować niepewności i ryzyka oraz wykorzystywać szanse nadarzające się na rozwój sektorów krajowych gospodarek (Goes, Bekkers 2023).

Paradygmat geotechnopolityczny – jako podejście do analizy współczesnych uwarunkowań międzynarodowych – w szczególności dotyczy rywalizacji między USA, Chinami, UE i Rosją. Podejście to obejmuje więc takie elementy jak: kontrola nad infrastrukturą krytyczną i surowcami, rozwój zdolności badawczo-rozwojowych w sektorach strategicznych, ograniczanie globalizacji technologicznej poprzez bariery handlowe, regulacyjne i kontrolę przepływu danych, a także agresywną politykę konkurencyjności w obszarze zaawansowanych technologii (Luo, van Assche 2023).

Wnioski i rekomendacje

Rywalizację technologiczną warto analizować w paradygmacie geopolitycznym w postaci geotechnopolityki dla jej zrozumienia w kontekstach globalnych. Rywalizacja technologiczna między państwami, zwłaszcza pomiędzy USA a Chinami, ukazuje, że rozwój nowych technologii stał się czynnikiem determinującym ich pozycję w globalnej gospodarce. Inwestycje w badania i rozwój mają na celu zdobycie przewagi gospodarczej oraz podniesienie konkurencyjności i statusu mocarstwa światowego.

Państwa europejskie muszą aktywnie opracować strategie uwzględniające kontekst geopolityczny i swoje przewagi technologiczne, czemu służyć ma polityka suwerenności technologicznej. Staje się ona istotna dla państw i regionów poprzez podniesienie konkurencyjności i działań na rzecz wzmocnienia innowacyjności.

Wykres 3. Model analizy rywalizacji technologicznej

Źródło: Opracowanie własne.

Model rywalizacji technologicznej może stanowić istotne narzędzie badawcze w analizie bezpieczeństwa międzynarodowego i geopolityki. Z całości analizy przeprowadzonej w niniejszym tekście pojawia się propozycja modelu użytecznego w obszarze interdyscyplinarnych badań społecznych (bezpieczeństwa, stosunków międzynarodowych, politologii, ekonomii). Geotechnologia jako podejście badawcze pozwala na analizę rywalizacji technologicznej poprzez:

- a) identyfikację kluczowych aktorów (podmioty zaangażowane: państwa, organizacje międzynarodowe, koncerny czy instytucje badawcze i naukowe),
- b) obszary rywalizacji (strategiczne technologie, badanie ich konkurencyjności, trendów, innowacyjności z uwzględnieniem potencjalnych przewag i zagrożeń),
- c) przyjęte strategie rywalizacyjne (np.: inwestycje, współpraca międzynarodowa, sankcje) wraz z oceną ich skuteczności,
- d) oddziaływanie rywalizacji na ład międzynarodowy (badanie konsekwencji w zakresie bezpieczeństwa, handlu, współpracy czy porządku międzynarodowego),
- e) aspekty społeczne (tj.: dostęp do nowych technologii, dezinformacja, akceptacja społeczna, ochrona danych osobowych).

Powyższe elementy powinny stanowić punkt wyjścia dla dalszych rozważań w zakresie rywalizacji technologicznej. Interdyscyplinarne podejście pozwoli na integrację różnych elementów analizy w celu kompleksowego podejścia do zagadnienia, co przyczyni się do identyfikacji potencjalnych szans i ryzyka.

Tak ujęta rywalizacja technologiczna jawi się jako element współczesnych stosunków międzynarodowych i geopolityki. Wymaga kompleksowego podejścia oraz aktywnego zaangażowania państw i społeczeństw w budowę bezpiecznej i innowacyjnej przyszłości.

Uwzględniając rolę rywalizacji technologicznej we współczesnym ładzie międzynarodowym, warto wskazać, że państwa powinny aktywnie rozwijać strategię suwerenności technologicznej, które uwzględniają zarówno aspekty gospodarcze, jak i bezpieczeństwa narodowego. Współpraca międzynarodowa w dziedzinie technologii oraz budowanie społecznej akceptacji dla innowacji są niezbędne dla zapewnienia stabilności i rozwoju. Konieczne jest ciągłe monitorowanie zmian technologicznych i dostosowywanie polityk publicznych do zmieniających się warunków rywalizacji.

W kontekście rywalizacji technologicznej Polska powinna skoncentrować się na rozwijaniu własnych zdolności badawczo-rozwojowych oraz zwiększaniu poziomu innowacyjności, a tym samym konkurencyjności na arenie międzynarodowej. Wspieranie sektorów strategicznych, promowanie współpracy między sektorem publicznym, prywatnym i naukowym mogą przyczynić się do budowy silnej pozycji Polski w globalnym łańcuchu wartości technologicznych.

Bibliografia

- Bauer Matthias, Zilli Renata, Pandya Dyuti. 2023. *The Imperative of International Cooperation for EU Competitiveness and Resilience in Technology – Driven Industries*. European Centre for International Political Economy (ECIPE).
- Burrows Mathew, Mueller-Kaler Julian, Oksanen Kaisa, Piironen Ossi. 2022. *Unpacking the Geopolitics of Technology. How Second- and Third-Order Implications of Emerging Tech are Changing the World*. New York: Atlantic Council. Geotech Center.
- Ciesielski Mieszko. 2023. „Klasyfikacja, typologizacja, umiejscowienie teoretyczne. O trzech sposobach systematyzacji dyscyplin naukowych”. *Przegląd Filozoficzny. Nowa Seria*, Jg. 31 (3).
- Durlik Ireneusz. 2005. *Postęp technologiczny a ekonomia wiedzy i rola kapitału intelektualnego*. W: Godziszewski Bogdan, Haffer Mirosław, Stankiewicz Marek Jacek (red). *Wiedza jako czynnik międzynarodowej konkurencyjności w gospodarce*. Toruń.
- Eberhardt Piotr. 2013. „Alfred Thayer Mahan’s Navalism concept”. *Przegląd Geograficzny*, Jg. 85 (4), 629–654.
- Eberhardt Piotr. 2015. „Alexander de Seversky’s concept of »air power«”. *Przegląd Geograficzny*, Jg. 87 (4), 705–722.
- Fägersten Björn, Lovcalic Ulla, Regnér Anna Lundborg, Vashishtha Swapnil. 2023. *Controlling critical technology in an age of geoeconomics: Actors, tools, and scenarios*. Stockholm.
- Franke Ulrike, Torreblanca José Ignacio. 2021. *Geo-tech politics: Why technology shapes european power*. The European Council on Foreign Relations (ECFR).
- Gajewski Tomasz. 2023. „European Union at the dawn of technological cold war”. *Torun International Studies*, Jg. 1 (18), 83–101.
- Goes Carlos, Bekkers Eddy. 2023. *The Impact of Geopolitical Conflicts on Trade, Growth, and Innovation*. W: World Trade Organization.
- Golinowski Janusz. 2022. „Realistyczna utopia. W stronę cyfrowej rywalizacji mocarstw”. *Transformacje* (112), 62–88.
- Goodman Annie. 2023. *The Conceptual „New Cold War”: A Comparative Analysis of Great Power Competition*. University of Nebraska – Lincoln.
- Grochmalski Piotr. 2020. „US-China rivalry for strategic domination in the area of artificial intelligence and the new AI geopolitics”. *Kwartalnik „Bellona”*, Jg. 701 (2), 5–25.
- Grochmalski Piotr, Lewandowski Piotr, Paszak Paweł. 2020. „US-China Technological Rivalry and its Implications for the Three Seas Initiative (3SI)”. *European Research Studies Journal* (2).
- Helnarska Karolina Julia. 2009. „Podstawowe metody badawcze w politologicznych pracach doktorskich”. *Zeszyty Naukowe AON*, Jg. 76 (3).

- Ilkowski Filip. 2015. *Imperializm kapitalistyczny we współczesnych ujęciach teoretycznych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Inkster Nigel. 2022. *Wielkie rozstanie. Rywalizacja Chin i Stanów Zjednoczonych Ameryki o dominację technologiczną*. Poznań: Colorful Media Books.
- Jack Margaret, Avle Seyram. 2021. „A Feminist Geopolitics of Technology”. *Global Perspectives*, Jg. 2 (1).
- Jaffrelot Christophe, Louédin Paul. 2022. *The geotechnological competition between us and China as a catalyst of the Indo-Pacific security*. Paryż: Paris School of International Affairs.
- Kelly Éanna. 2020. *What is 'tech sovereignty'?*. Brussels: Science Business Publishing Ltd.
- Kurban Can, Peña-López Ismael, Haberer Maria. 2017. „What is technopolitics? A conceptual schema for understanding politics in the digital age”. *Revista de Internet, Derecho y Política* (24).
- Lakomy Mirosław. 2022. „Suwerenność technologiczna państwa”. *Kwartalnik „Bellona”* (3).
- Leon Jason de. 2015. *The Land of Open Graves: Living and Dying on the Migrant Trail*. Berkeley.
- Lewandowski Piotr. 2022. „Poland as a periphery in Immanuel Wallerstein's theory”. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej*, Jg. 56 (3), 175–193.
- Lewandowski Piotr. 2023. „Ład międzynarodowy jako przedmiot poznania w naukach o bezpieczeństwie”. *Wiedza Obronna*, tom 284 nr 3.
- Lewandowski Piotr. 2024. „Suwerenność technologiczna – teoretyczna i analityczna konceptualizacja pojęcia w obszarze badań społecznych”. *Politeja*, nr (30), 215–236.
- Luo Yadong, van Assche Ari. 2023. „The rise of techno-geopolitical uncertainty: Implications of the United States CHIPS and Science Act”. *Journal of International Business Studies* (54).
- Malik Mohan. 2012. „Technopolitics: How Technology Shapes Relations Among Nations”. *The Interface of Science, Technology & Security* (12).
- Mazarr Michael J. 2022. “Understanding Competition: Great Power Rivalry in a Changing International Order – Concepts and Theories”. *RAND Corporation. Expert Insights*.
- Michalski Krzysztof, Jurgilewicz Marcin. 2021. *Konflikty technologiczne. Nowa architektura zagrożeń w epoce wielkich wyzwań*. Warszawa: Difin.
- Miller Chris. 2023. *Wielka wojna o chipy. Jak USA i Chiny walczą o technologiczną dominację nad światem*. Warszawa: Prześwity.
- Nowak Wojciech, Kaniewski Robert. 2016. „Analiza danych zastanych generowanych przez system symulacyjny JTLS”. *Zeszyty Naukowe AON* (3).
- Nowosielski Stanisław. 2016. „Cele w badaniach naukowych z zakresu zarządzania. Aspekty metodologiczne”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* (421).
- Pawłuszko Tomasz. 2021. „Geopolityka jako paradygmat stosunków międzynarodowych. Perspektywy rozwoju”. *Rocznik Bezpieczeństwa Międzynarodowego* (2).
- Qobo Mzukisi, Mzyece Mjumo. 2023. „Geopolitics, technologywars and global supply chains: Implications for Africa”. *South African Journal of International Affairs*, Jg. 30 (1), 29–46.
- Rugge Fabio (red.). 2019. *The global race for technological superiority*. Milan: ISPI; Ledizioni Ledi Publishing.
- Szul Roman. 2020. „Wojny i podboje jako mechanizmy transferu innowacji (od Sargona Wielkiego do Wehrnera von Brauna)”. *Przegląd Geopolityczny* (34), 16–35.

- Tomaszewska Paula. 2022. „Poland and the technological rivalry of great powers for leadership in 5G technology”. *Reality of Politics*, Jg. 2022 (21).
- Tung Rosalie L., Zander Ivo, Fang Tony. 2023. „The Tech Cold War, the multipolarization of the world economy, and IB research”. *International Business Review*, Jg. 32 (6), 102–195.
- Virilio Paul. 2008. *Prędkość i polityka*. Warszawa: Wydawnictwo Sic!
- Wojciuk Anna. 2016. *Imperia wiedzy. Edukacja i nauka jako czynnik siły państwa na arenie międzynarodowej*. Warszawa: Scholar.
- Wolff Alan (red.). 2023. *Discarding a Utopian Vision for a World Divided: The Effect of Geopolitical Rivalry on the World Trading System*.

From Innovation to Confrontation: Technological Rivalry as an Aspect of the New Dimension of Geopolitical (Geotechnopolitical) Struggles

Abstract

As technology plays an increasingly central role in today's world, technological rivalry is emerging as a key factor in contemporary international relations. This article presents and analyzes a conceptual model of technological rivalry, encompassing the identification of key actors, areas of competition, strategic approaches, impacts on international relations, and associated social dimensions. The proposed model seeks to enhance understanding of the dynamics of technological rivalry and to identify socio-political phenomena that exhibit its characteristics.

Keywords: technological rivalry, geopolitics, international security, technological sovereignty, geotechnopolitics

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Politologica 33 (2024)

ISSN 2081–3333

DOI 10.24917/20813333.33.10

Sabina Sanetra-Półgrabi*

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-9628-5327

Paweł Ostachowski**

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0002-9187-5982

Institutionalization of Cross-Border Cooperation in the Field of Ecological Safety and Flood Protection on the Bug River: The Example of the Activities of the Polish-Ukrainian Commission for Border Waters

Introduction

Border rivers play a special role in shaping cooperation and security in border areas (Kałuski 1988; Kałuski 1994: 67–85; Kałuski 2010: 69–77; Kitowski, Oskierko 2019: 70–71). Analyzing this issue more broadly, it is worth emphasizing that it is primarily about their cultural, social, economic, technical and, of course, ecological significance (Bernat 2010a: 169–170; Górny 2012: 27). They constitute a natural boundary between countries, lands and areas, and at the same time unite local communities around common problems and threats, which may be of a different nature, both natural and artificial. Their significance, as well as the study of borders, is associated with the evolution of the so-called trend, which emerged in the 1960s studies in which as many as eight aspects of interests and directions of border research were distinguished, including those that analyze borders as places of changes, disputes or the occurrence of specific threats requiring joint action (Minghi 1963: 407–428, za: Dołzbłasz, Raczyk 2011: 61).

One of these rivers, the fourth largest, is the Bug, which is a natural separation of Poland, Belarus and Ukraine. From the beginning, many connections between these countries were indicated, resulting from the location of the Bug River as a natural

* sabina.sanetra-polgrabi@uken.krakow.pl

** pawel.ostachowski@uken.krakow.pl

barrier, some of them concerned and still concern issues related to the management of border waters and their monitoring in connection with the risk of flooding or pollution. An important effect of cooperation is the Euroregion "Bug", established in the 1990s, which, in addition to the Polish and Ukrainian sides, was also joined by the Belarusian side (Furtak-Niczypouk, Jaszczuk 2016: 150–154; Studzieniecki 2015: 17). In its case, the need for cross-border cooperation resulted from solving problems in the field of spatial development, communication, transport, health care, culture, sports, improving the condition of the natural environment and making institutional and economic cooperation more flexible on both sides of the border (Osikowicz 2017: 241–242). The last aspect very well emphasizes the need to establish institutional bodies for border rivers. At the same time, it must be clearly stated that the deepening of institutionalization on the eastern border was influenced by formal issues, i.e. the Polish-Belarusian agreement, and especially the signing of the protocol on barter exchange in Chełm on May 8, 1992 or the Polish-Ukrainian document signed on June 30, 1992 on cross-border cooperation in various fields, the crowning achievement of the activities in the early 1990s was the establishment of the Regional Center for Cross-border Cooperation, which was focused on developing legal, organizational, scientific and technical solutions regarding bilateral activities (Borys, Panasiewicz 1996: 44; Przybyła 2014: 15–16; Gwizdała 2015: 452).

Therefore, in the study it was decided to focus on the role of cross-border cooperation in the ecological area through the prism of the functioning commissions for border rivers, with particular emphasis on the activities of the Polish and Ukrainian sides. Based on materials available on the websites of both bodies and other existing sources, the aim was to show the genesis of cooperation and analyze the current effects within the framework of the operating institutions.

General characteristics of the Bug River as a border river

The Bug is the fourth longest river in Poland (after the Vistula, Oder and Warta), with a length of 775 km, and at the same time it is a border river separating Poland from Belarus and Ukraine for a length of 399.08 km (Michalczyk, Sobolewski 2002: 111). The state border line on the Bug runs from the vicinity of the town of Gołęb, border marker no. 820 to border marker 1261 and the so-called channel between border markers 1261–1265 in the middle of the riverbed and is 333.98 km long. On the other hand, on the section of 65.1 km, i.e. from border marker no. 1265 to border marker 1346, the border line runs along the main stream of the Bug. The length of the border waters of the Bug on the Polish-Ukrainian border is 227.77 km, while on the Polish-Belarusian border it starts from the town of Orchówek and is 172.03 km. According to the border documentation, the water section of the border of Poland and Ukraine is 287.97 km in total and runs on the following rivers: Bug – 227.77 km, San – 59.21 km and Zawadówka Canal – 0.99 km. The Wiar, Wisznia, Szkło and Lubaczówka rivers, which cross the state border, also have a cross-border character („Polsko-Ukraińska Komisja ds. Wód Granicznych. Zasięg terytorialny współpracy; Rzeka Bug”). The river,

on the section of 207 km to the Zegrze Reservoir, runs only in the territory of the Republic of Poland. The sources of the Bug are located near the village of Werchobuż near Lviv, and in turn flows into the Narew (Kitowski, Oskierko 2019: 72). The average flow in the lower reaches is $154 \text{ m}^3/\text{s}$, which makes the Bug the fourth largest river in Poland. The San is a right-bank tributary of the Vistula, its sources are in Ukraine („Czysty Bug?”).

In the ancient and recent past, the Bug and its immediate surroundings played an important role in the history of both Poland and the neighboring areas. Analyzing the role of the Bug as a border river, it is worth noting that it was usually an internal river, previously it only played the role of a border river twice, in the years: 1795–1815 and 1939–1941. Apart from these short periods, its basin has always been located within the borders of one country: the Principality of Galicia-Volhynia, Poland, Russia (in the years 1815–1918) and Poland again. It was similar with the area of Zakarpattia, which belonged successively to: Hungary, Austria, Austria-Hungary and Czechoslovakia. It can therefore be stated that the Polish-Soviet border marked out in 1945 was a new phenomenon (Miszczuk 2007).

The name of the river is also an interesting issue. Linguists see sources related to Germanic tribes and relate it to the word „bougen” – an arc, a bend. In turn, historians indicate that over time this term replaced the older one, which probably sounded like „Nur” (proto-Slovak: „to immerse”, „to sink”, „to penetrate”). From the root „nur” come such words as „dive”, „diver”, „nora” or „nury” – a large group of water birds, which include ducks and grebes (Zwierzyńska, Szepielewicz 2014).

Threats in border areas

An important element of the functioning of borderlands is the study of their influence and role through the prism of cooperation, implementation of neighbourly relations, determination of directions and local government policy, including the degree and indicators of regional development, ongoing integration and revitalization processes. An important element, the field of shaping mutual relations, in addition to the economy and infrastructure, are security issues and counteracting existing threats (Czepil, Opiola 2013: 60). There are many phenomena on the borderlands that are important from the point of view of state security, especially research on border disputes, smuggling, international organized crime, which are processes that not only take place in the border area, but are also determined by the history, potential and structure of the regions and border areas (Wawrzusiszyn 2012: 134). As regards some of the threats indicated, smuggling is „illegal transportation and import of goods (especially drugs, weapons, cultural goods) prohibited to the territory of a given country or transportation of others across the border without paying customs duties, excise duties, and other dues to the state, and its profitability is directly proportional to the efficiency of the bodies combating smuggling” (Zarzycki 2020: 178; zob. Perkowska 2011: 200–202). In turn, international cross-border crime is an area of research and analysis of the Border Guard, it is a broader concept than migration and

it includes illegal migration issues, statistics, main initiatives in the field of counteracting and combating illegal migration, cooperation within the European Union and with neighboring countries. In addition to analyses related to illegal migration, you can also familiarize yourself with data on human trafficking („Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku”).

The above-mentioned list of threats related to border and cross-border areas is not complete, it is also worth mentioning threats of natural origin, and there is no shortage of such in the Bug River basin. Their sources are the elements: water, fire, earth, air, i.e. floods, fires, earthquakes, tectonic and tectonic movements, tsunamis, hurricanes, droughts, etc. Some of them are of a cross-border nature, an example of which is the flood of 1997 and 2010 (Ładysz, Ładysz 2010: 2013: 134–135). A special example of natural hazards are cross-border health hazards. They are all hazards of chemical, environmental or extraordinary origin in the field of public health with international scope (Nowicka, Kocik 2018: 108–113; Dąbrowska-Kłosińska 2016: 53).

The above-mentioned aspects can be expanded and studied in a more interdisciplinary, detailed way, sample analyses, case studies of individual borderlands include issues of the role of local and district governments in creating cross-border cooperation or the influence, the role of a given Euroregion in shaping the development of the borderland and other issues. In addition, the protection of the state border can be analyzed in three ways, in particular taking into account the political dimension, i.e. actions taken to maintain public order and order, then the economic aspect, covering all instruments hindering the local development of borderlands and the national development, as well as the ecological direction, which can be identified with taking actions to counteract the spread of threats (Klepner 2014: 100; Marczuk 2016: 102–103).

Ecological safety and the main challenges on the Bug River

In the indicated possibilities of studying borderlands, the issue of security appears, which can be treated as a state, process, feeling, perception, situation, ability, need related to ensuring the functioning, duration, action and development of a given entity (zob. Stańczyk 2009: 239–255; Majer 2012: 9; Grubicka, Matuska 2023: 19–22; Wawrzusiszyn 2016: 218–219; Zięba 2012: 8). Security is terminologically related to threats, which constitute the possibility of the appearance of negatively, perjoratively defined, perceived phenomena, objects, items, etc. (Zdrodowski 2014: 12, 15). In other words, it is „any phenomenon (process, event) undesirable from the point of view of the smooth operation of the system” (Sienkiewicz 2015: 9). Taking security and threats into account in the analysis is important from the point of view of understanding and specificity of the problems on the eastern border discussed in the article.

First of all, when analysing the role of security in influencing the analysed Polish-Ukrainian borderland, it can be viewed from the point of view of the ecological dimension of security, which can be defined as a long-term process aimed at maintaining the proper condition of the ecosystem and its individual elements, related to

the policy of protecting people and property (Makowska 2022: 23; Kożak-Siara, Majkowska 2018: 141–142). Ecological security, also known as environmental security, is related to other types, i.e. flood protection, treated as „a process in which the actions taken are intended to support the improvement and maintenance of the quality of life and sustainable socio-economic development, reducing threats resulting from natural disasters and crises in the natural environment and in the sphere of health” (Strzelecka 2014: 154). There is also the concept of eco-security, which can be defined as preventing, counteracting, limiting the destruction of environmental resources, including land, air, water, flora and fauna. We can also come across hydro-security, which involves the rational and effective use of water resources, reducing losses, and sustainable management of water supply systems, which are an important element of the country’s critical infrastructure (Gryz, Gromadzki 2023: 19). In addition to the concepts described above, it is worth mentioning that we are also dealing with biological, chemical, technical and technological, and epidemic safety. These types are included in ecological safety (Górska-Rożej 2013: 94–96).

An inherent feature of ecological safety are the occurring threats, when it comes to the Bug River valley, attention should certainly be paid to those dangers that affect its ecosystem and the catchment system (Kawałko 2011: 46).

As far as tributaries are concerned, the following are particularly important from the point of view of water management and protection against pollution: left-bank tributaries – Pełtew, Udal, Bukowa, Huczwa, Wełnianka, Sołokija, Uherka, Włodawka, Krzna, Toczna, Cetynia, Liwiec and Grabar, while the right-bank tributaries include: Ług, Muchawiec, Leśna, Nurzec and Brok (Marszał, Kruk, Tybulczuk, Pietraszewski, Tszydel et al. 2009: 87–99). Many projects aim to counteract pollution of these tributaries and protect them, mainly through monitoring and implementation of technical measures.

The next ecological threats are related to the diversity of nature. Namely, the Bug River area is distinguished by a significant diversity of habitats and species occurring in them. In the section from Gołębie to Terespol, the occurrence of about a thousand species of vascular plants has been found. The fauna is also diverse – it includes almost 100 species of diurnal butterflies (about 70% of all Polish species), 44 species of fish (57% respectively) and 158 species of breeding and probably breeding birds (69%). Part of the Bug River valley is under protection – this is 37.6% of the area lying in the mentioned area of municipalities, from Włodawa to Mircz (Marszał, Kruk, Tybulczuk, Pietraszewski, Tszydel et al. 2009: 100–113). Each of the countries located in the Bug River basin has its own national forms of nature protection. Nevertheless, the range of unique areas does not end with the state border. In order to effectively protect them, as well as to preserve the unique cultural heritage of the Bug River valley, the *Transboundary Biosphere Reserve West Polesie* was established in 2012. It was established on the Polish–Belarusian–Ukrainian border and consists of three national biosphere reserves: West Polesie in Poland, Bug River Polesie in Belarus and the Shatsk Biosphere Reserve in Ukraine. Actions are being taken within the framework of Poland’s ecological policy to protect river valleys, fauna and flora. Some of them are of a legal nature, while others require further institutionalization and activation.

Significant anthropogenic threats to the natural values of the border section of the Bug River valley are the processes of the disappearance of wetlands, recorded along the entire length, this is the type of environment most characteristic of the valleys of large rivers, of great ecological significance, of priority landscape rank. Additionally, there is fragmentation of floodplain forests. The second process is the increasingly intensive development and investment in areas close to border crossings, small in area, but in the long run, which may interrupt the continuity of the ecological corridor at several points. New threats may be caused by the expanding summer house estates and the related technical infrastructure, especially in the Podlasie section. The consequence of transformations is often the disharmony of the landscape and the fragmentation of valuable natural areas, disturbing its functioning and hindering the effective protection of biological and landscape diversity. Particularly dangerous for the values of the border section of the Bug valley is the development of the border crossing infrastructure, the inflow of cross-border pollution from Ukraine and Belarus, chaotic development and spontaneous disorderly development of tourist areas and uncontrolled development of agritourism. We should also not forget about the threat of excessive noise on the main communication routes, especially near border crossings (Bernat 2010b: 264).

Research conducted in 2005 on the border section of the Bug (363 km) showed that the water in that section of the river belonged entirely to the IV and V quality classes, i.e. poor (92%) and bad (8%). In 2009, an ecological disaster occurred on the Bug and Narew. 200 tons of dead fish were caught from these rivers. In 2010–2012, the quality of the Bug waters was assessed on the section from Kryłów (the first measurement point after the Bug flows in from Ukraine). Up to Dorohusk, the water showed a poor ecological status (class IV), up to Terespol – moderate status (class III), after which the water status deteriorated again to poor. As a result of the emerging problems, it was recommended to intensify cross-border cooperation within the commission for border waters (Bernat 2010b: 264).

Cooperation between Poland, Ukraine and Belarus on the Bug River

Within the framework of ecological security, many different undertakings are undertaken, some of them are of a formal, institutionalized nature and take place within the framework of intergovernmental bodies, such as commissions and councils for borders, regional, border or cross-border cooperation. Their role is to provide directions for cooperation across borders, set goals, monitor fundamental problems and ensure that cross-border activities are in line with the state's foreign policy. In general, the areas of interest of commissions and councils of a border or interregional nature, apart from issues related to ecological security, are matters related to transport, border crossings (with non-member states of the European Union), spatial planning issues, cooperation and mutual assistance during catastrophes and natural disasters or other serious accidents, the condition of Euroregions, economic and technical cooperation, health care, medical rescue, education and culture (Bartosiewicz 2008: I–IV, Kreft 2008: I–IV).

On the eastern border, the legal basis for cooperation is defined by the *Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of Ukraine on cooperation in the field of water management on border waters* of 10 October 1996 (Journal of Laws of 1999, No. 30, item 282). Based on Article 15, paragraph 2 of this *Agreement*, the Polish-Ukrainian Commission for Border Waters was established (Sko-czylas 2012: 68; Marczuk 2016: 96–101). The strategic goal of cooperation was to ensure the rational management of border waters and improve their quality, as well as to ensure the preservation of ecosystems. The conclusion of the *Agreement* was guided by the belief that the protection and use of border waters, protection against damage caused by border waters are important tasks, the effective solution of which can only be ensured by close cooperation in the field of water management (Mioduszewski, Szymczak, Kowalewski 2011: 180). It is also about monitoring the state of border waters, which means all watercourses, including rivers and other surface waters, through which the border runs, and surface and underground waters crossed by the state border. Polish-Ukrainian cooperation covers a significant part of the transboundary catchment area of the Bug and San rivers, rivers that are part of the international Vistula River Basin Area¹.

The institutional manifestation of cooperation is the aforementioned Polish-Ukrainian Commission for Border Waters, which consists of representatives of the Parties consisting of Government Plenipotentiaries, their Deputies, Secretaries, Members and Heads of Working Groups, who are elected from among the relevant water management bodies. The function of the Government Plenipotentiary for Cooperation with Ukraine is performed by a representative of the ministry responsible for water management (Ministry of Infrastructure), in the rank of deputy minister. The functions of Deputy Plenipotentiary and Secretary are also performed by representatives of the ministry responsible for water management. The members of the Polish Delegation are representatives of the State Water Management Polish Waters, including the Regional Water Management Boards in Lublin and Rzeszów, the Catchment Board in Przemyśl, the Institute of Meteorology and Water Management – State Research Institute, the Chief Inspectorate for Environmental Protection and the Border Guard Headquarters. The Plenipotentiary of the Council of Ministers of Ukraine for Cooperation with Poland is a representative of the State Agency for Water Resources of Ukraine in the rank of chairman or his deputy. The task of the Plenipotentiaries and their Deputies is to ensure the fulfillment of the obligations of the parties under the *Agreement*. They maintain direct contact, appoint experts and convene meetings if necessary. The secretaries are responsible for drawing up minutes and other cooperation documents. The Commission meets once a year to assess the work being done, listen to the reports of the working groups and approve work plans („Polsko-Ukraińska Komisja ds. Wód Granicznych. Struktura organizacyjna Polsko-Ukraińskiej Komisji ds. Wód Granicznych”).

The cooperation is divided into four areas and is carried out throughout the year within the Polish-Ukrainian working groups, which operate on the basis of the

¹ The area of cooperation results from the location of the Polish border in the east.

Commission's statute, mandates and regulations, as well as work plans approved during the Commission's meetings.

Thus, the Working Group for Hydrometeorology and Hydrogeology (hereinafter referred to as the HH Group) conducts research, observations and exchange of data in the field of hydrometeorology and hydrogeology of transboundary waters. On the Polish side, the Institute of Meteorology and Water Management – State Research Institute based in Warsaw is responsible for the tasks of the HH Group. The Hydrological and Meteorological Station in Lublin-Radawiec and the Polish Geological Institute – State Research Institute PIG-PIB Carpathian Branch also cooperate within the HH Group. On the Ukrainian side, the Ukrainian Hydrological and Meteorological Center is responsible for cooperation with the help of the Regional Hydrological and Meteorological Center in Lviv and the Regional Hydrological and Meteorological Center of the Volyn Oblast in Lutsk. As part of the work of the HH Group, there is a daily exchange of operational hydrological and meteorological data for the preparation of hydrological forecasts for the needs of water balances, they are exchanged in quarterly cycles. Forecasts for daily hydrological protection are also analyzed on an ongoing basis.

Another group – the Working Group for the Protection of Transboundary Waters from Pollution (hereinafter referred to as the OW Group) is responsible for monitoring the state of transboundary waters. Its tasks include monitoring the state of transboundary waters. On the Polish side, the Chief Inspectorate for Environmental Protection – Regional Departments of Environmental Monitoring in Lublin and Rzeszów are responsible for the group's tasks. The Central Research Laboratories of GIOŚ, branches in Lublin and Rzeszów are responsible for the analysis of samples. On the Ukrainian side, the Water Resources Management Board in Lviv, subordinate to the State Agency for Water Resources of Ukraine, the Regional Office of Water Resources of the Volyn Oblast, the Lviv Regional Center for Hydrometeorology and the Volyn Oblast Center for Hydrometeorology are responsible for cooperation.

The third working group – the Working Group for planning transboundary waters (hereinafter referred to as the PL Working Group) is responsible for planning the management of transboundary waters in terms of their use for utility purposes and implementing EU water regulations in the Bugui San river basins. On the Polish side, the State Water Management Polish Waters, in particular the Regional Water Management Boards in Rzeszów and Lublin, are responsible for the group's tasks. The Marshal's Office of the Lublin Voivodeship and the Regional Directorate for Environmental Protection in Lublin also cooperate. On the Ukrainian side, the Water Resources River Basin Board in Lviv, subordinate to the State Water Resources Agency of Ukraine, is responsible for cooperation. The newly established river basin boards also cooperate. In cooperation with the Ukrainian partner, it is important to know the political and economic situation of the parties. The role of the PL Group is to exchange information on the directions of water policy, planning and management of water resources, as well as to inform each other about changes in regulations and institutional structure. The fourth and last working group within the Polish-Ukrainian Commission for Border Waters deals with flood protection and is called the Working Group for Flood Protection, Regulation and Land Reclamation (hereinafter referred

to as the OP Group). Its role is to maintain the patency of watercourses and to secure border areas in order to protect against flooding. On the Polish side, the State Water Management Polish Waters is responsible for the group's tasks, in particular the Regional Water Management Boards in Lublin and Rzeszów. On the Ukrainian side, the River Basin Management Board for Water Resources in Lviv, subordinate to the State Water Resources Agency of Ukraine, is responsible for cooperation, and the newly established river basin management boards cooperate. The OP Group conducts detours of border waters, during which problems and necessary maintenance works within border waters and water facilities are located („Polsko-Ukraińska Komisja ds. Wód Granicznych. Polsko-ukraińskie Grupy Robocze”).

As for cooperation with Belarus, the legal basis for cooperation has only recently been created. The *Agreement between the two Parties on cooperation in the field of protection and rational use of transboundary waters* was signed on February 7, 2020 in Białowieża, after nearly 20 years of negotiation work (Koślicki 2020)². It is worth noting that this is an important agreement for Polish-Belarusian border relations, because more than half of the length of this border is made up of water sections (over 240 km out of 418.24 km). In addition, thanks to its conclusion, Poland will have regulated bilateral principles of cooperation in the field of border waters with all neighboring countries (these issues are already the subject of Poland's bilateral agreements with the Federal Republic of Germany, the Czech Republic, Slovakia, Ukraine, Lithuania and Russia) (Koślicki 2020).

The *Agreement* was aimed at making cooperation on the Bug and Svislach rivers more flexible, and also aimed at regulating planning, investment and maintenance activities in the field of water management, exchanging information on ecological safety and flood protection. For this purpose, increased emphasis is placed on establishing cooperation bodies – commissions and working groups. The aim is to improve catchment management. Thanks to mutual efforts, it will be possible in the future to attract tourists and improve the condition of transboundary waters and ecosystems (Bielak-Bielecki, Miazga, Michna, Parcheta, Skwarek et al. 2015: 9).

As part of Poland's cooperation with Ukraine and Belarus, many actions have been taken to ensure ecological safety and protection against floods. Although it is difficult to compare the scope and achievements developed within the framework of many years of Polish-Ukrainian cooperation with the effects of the struggles of the Polish and Belarusian sides that have only just emerged, it is worth pointing out the following key areas, which are joint hydrological and hydrogeological research and observations and the exchange of information in these areas, conducting water monitoring to determine their quality and quantity, drawing up water-economy balances and agreeing on water classification, protection against pollution and excessive

² The strategic objective and principles of the *Agreement* are consistent with the legal regulations on water management in the Republic of Poland and the European Union. The conclusion of the *Agreement* will also contribute to the implementation of the obligations arising for Poland and Belarus from the provisions of the *Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes*, signed in Helsinki on 17 March 1992 (Journal of Laws of 2003, item 702), to which both countries are Parties.

abstraction. The indicated directions of cooperation can be classified as ensuring ecological safety, and specifically combating pollution. Another group of projects is related to flood protection and drought prevention, and here we can indicate: preventing and eliminating technical obstacles, maintaining the natural course of border riverbeds, their monitoring, joint use of water facilities or implementation of cross-border projects aimed at the rational use of transboundary waters³.

It is worth noting that in connection with the outbreak of the conflict in the east, both sides – Poland and Ukraine – signed a *Memorandum between the State Water Management Company Polish Waters and the State Water Resources Agency of Ukraine* on cooperation in the field of European integration and water management. The purpose of the document was to provide the Ukrainian side with assistance in preparing for the implementation of EU law on the eastern border. Another issue was to improve the quality of ecosystems on both sides of the border. In the future, it was decided to undertake the reconstruction of water infrastructure. As reported by the Ukrainian side, as a result of military operations, hydrotechnical structures, often treated as barricades, suffered significant damage („Podsumowanie współpracy polsko-ukraińskiej w 2022 roku”).

Summary

The subject matter discussed in the study concerns the importance of institutionalizing cross-border cooperation and catchment management in the Bug River area and its impact on shaping ecological safety. As mentioned in the study, the institutional manifestation of cooperation is the aforementioned Polish-Ukrainian Commission for Border Waters, which consists of representatives of the Parties, who generally represent representatives of public administration related to the water management sector and other related departments. Four working groups operate within the Commission, whose activities focus on several basic areas: hydrometeorology and hydrogeology, protection against pollution, planning border waters, flood protection, and regulation and land improvement.

In addition to institutional cooperation, meetings and exchange of experiences, developing directions for counteracting floods, an important element of the Commission's activities is also formulating recommendations for the Parties to cooperation, which concerns the implementation of technologies and investments for effective catchment management. It is known that technical means, investments and organizational solutions also serve the water supply system in the event of long-term droughts (Molendowska, Ostrowska, Górski 2021: 131–132).

However, the most important objective of the Commission's activities is to support a strategic approach to flood protection, i.e. integrated actions, including periodically developed studies of conditions and directions of spatial development,

³ Prepared on the basis of materials collected within the framework of cooperation on border rivers.

which enable, among others: exclusion of green areas valuable for retention and infiltration of rainwater from development, protection of aquatic ecosystems and their buffer zone from development, ensuring spatial connectivity of green and blue infrastructure, designation of areas for development and/or definition of principles of such development (e.g. share of biologically active areas, necessity of water retention, limitation of the use of impermeable surfaces) (Wagner, Januchta-Szostak, Waack-Zajac 2014: 108–109). While the discussion of the role of technical solutions can be the subject of a separate publication, it is worth pointing out that in Poland, a number of planning solutions have been undertaken in the field of shaping solutions for flood protection. These include: flood risk management plans, preliminary flood risk assessment, flood hazard and risk maps, and plans for counteracting drought effects in river basin areas. Apart from them, we have many other organizational and planning solutions regarding the implementation of flood prevention monitoring in border areas.

Another group of activities that constitute the subject of cross-border cooperation on the Bug River are instruments classified as so-called forecasting and monitoring instruments, i.e. the development of forecasting measures, meteorological and hydrological warnings, organisation of protection and evacuation.

Soft initiatives are also important: information policy among residents, education on development and individual protection of buildings in flood areas. (Januchta-Szostak 2012: 93). In general, the activities carried out by the Commission in the field of ecological security on the eastern border include legal and institutional, economic and investment, social and technical solutions (Kledyński 2011: 244–245).

Bibliography

- Bartosiewicz, Stefan. 2008. „Współpraca na wodach granicznych Unii Europejskiej w dorzeczu Odry i Łaby”. *Gospodarka Wodna* 9.
- Bąk Tomasz. 2011. „Bezpieczeństwo transgraniczne Polski”. *Zeszyty Naukowe WSOWL* 3 (161): 88–96.
- Bernat Sebastian. 2010a. „Doliny rzeczne i ich percepcja”. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego* 13: 167–178.
- Bernat Sebastian. 2010b. „Walory, zagrożenia i ochrona krajobrazu przygranicznego od cinka doliny Bugu”. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, 26: 257–269.
- Borys Tadeusz, Zbigniew Panasiewicz. 1996. *Współpraca transgraniczna w Polsce – efekty i możliwości współpracy strony polskiej na przykładzie Euroregionu „Neisse – Nisa – Nysa”*. Jelenia Góra: Urząd Statystyczny w Jeleniej Górze.
- Chackiewicz Małgorzata. 2015. „Wybrane aspekty przestępczości transgranicznej na przykładzie przemytu narkotyków”. *Часопис Київського університету права* 1 (57): 234–239.
- Czepil Bartosz, Wojciech Opioła. 2013. „O znaczeniu kategorii pogranicza we współczesnej polskiej politologii”. *Pogranicze. Polish Border lands Studies* 1: 58–63.
- „Czysty Bug?”. Grasshopper nr 2, Wiosna '94. Dostęp 3 maja 2023 roku. http://www.zb.eco.pl/gh/2/czysty_p.htm.

- Dąbrowska-Kłosińska Patrycja. 2016. „Stosowanie unijnych przepisów o transgranicznych zagrożeniach dla zdrowia a ochrona danych osobowych w UE”. *Przegląd Prawa i Administracji* 107: 53–81.
- Dołzbłasz Sylwia, Andrzej Raczek. 2011. „Projekty współpracy transgranicznej na zewnętrznych i wewnętrznych granicach Unii Europejskiej – przykład Polski”. *Studia Regionalne i Lokalne* 3 (45): 59–80.
- Furtak-Niczyporuk Marzena, Jaszczyk Paulina. 2016. Kilka uwag na temat Euroregionu „Bug” jako formy współpracy transgranicznej. W *Wybrane aspekty współpracy transgranicznej polskich samorządów w kontekście przemian prawa Unii Europejskiej*, Małgorzata Ganczar, Iwona Wieczorek (red.), 145–154. Łódź: Wydawnictwo Naukowe Doctrina.
- Galicki Zdzisław. 2015. „Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – prawnomiędzynarodowe instrumenty zwalczania i zapobiegania”. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* 7 (12): 115–137.
- Grubicka Joanna, Ewa Matuska. 2023. *Bezpieczeństwo cyfrowe. Perspektywa organizacyjna*. Warszawa: Difin.
- Gryz Jarosław, Sławomir Gromadzki. 2023. *Lokalne partnerstwo na rzecz wody. Model ochrony zasobów wodnych w formule bezpieczeństwa Unii Europejskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Górny Konrad. 2012. „Na Bugu we Włodawie – o kulturowej przestrzeni rzeki”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego* 40: 27–32.
- Górska-Rożej Karina. 2013. „Bezpieczeństwo ekologiczne w ogólnym systemie bezpieczeństwa państwa”. *Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej* 4 (8): 85–100.
- Gwizdała Jerzy. 2015. „Euroregiony jako forma współpracy transgranicznej w Europie”. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Finanse. Rynki Finansowe. Ubezpieczenia* 74 (2): 449–458.
- Bielak-Bielecki Paweł, Joanna Miazga, Krystyna Michna, Dorota Parcheta, Małgorzata Skwarek, Margaryta Sobocińska, Grzegorz Uliński. 2015. „Raport o jakości wód rzeki Bug i jej dopływów w latach 2005–2014”. Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie. Dostęp 9 sierpnia 2023 roku. <http://www.wios.lublin.pl/wp-content/uploads/2015/12/Raport-o-jako%C5%9Bci-w%C3%B3d-rzeki-Bug-i-jej-dop%C5%82yw%C3%B3w-w-latach-2005-2014.pdf>.
- Januchta-Szostak Anna. 2012. „Usługi ekosystemów wodnych w miastach”. *Zrównoważony Rozwój – Zastosowania* 3: 92–110.
- Kałuski Stefan. 2010. „Rzeki a kształtowanie się transgranicznych więzi regionalnych”. *Prace i Studia Geograficzne* 44: 69–77.
- Kałuski Stefan. 1988. „Granice polityczne w problematyce geografii regionalnej”. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP w Krakowie. Prace Geograficzne* 124 (12): 123–129.
- Kałuski Stefan. 1994. Rzeki a granice polityczne. W *Rzeki. Kultura – cywilizacja – historia*, Jerzy Kułtuniak (red.), t. 3, 67–85. Katowice: Muzeum Śląskie.
- Kawałko Bogdan. 2011. „Wybrane problemy polsko-ukraińskiej współpracy transgranicznej”. *Barometr Regionalny* 2 (24): 35–60.
- Kitowski Ignacy, Marcin Oskierko. 2019. „Znaczenie Bugu dla bezpieczeństwa ekologicznego Polski – realizowane świadczenia ekosystemowe i ich zagrożenia”. *Przegląd Geopolityczny* 30: 70–83.

- Kledyński Zbigniew. 2011. Ochrona przed powodzią i jej infrastruktura w Polsce. W *Awarie budowlane: zapobieganie, diagnostyka, naprawy, rekonstrukcje, vol. I*, Maria Kaszyńska (red.), 243–254. Szczecin: Wydawnictwo Uczelniane Zachodniopomorskiego Uniwersytetu Technologicznego w Szczecinie.
- Klepner Tomasz. 2014. „Współpraca transgraniczna państw Grupy Wyszehradzkiej na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa granic”. *Poliarchia. Studenckie Zeszyty Naukowe Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego* 2 (3): 99–122.
- Konwencja o ochronie i użytkowaniu cieków transgranicznych i jezior międzynarodowych sporządzona w Helsinkach dnia 17 marca 1992 r. (Dz.U. z 2003 r., poz. 702).
- Koślicki Krzysztof. 2020. „Prezydent zgodził się na porozumienie z Białorusią w sprawie ochrony wód”. *Prawo.pl*, 20 sierpnia 2020 roku. Dostęp 8 sierpnia 2023 roku. <https://www.prawo.pl/samorzad/porozumienie-o-wspolpracy-w-dziedzinie-ochrony-i-racjonalnego,502534.html>.
- Kozak-Siara Tatiana, Joanna Majkowska. 2018. „Determinanty bezpieczeństwa ekonomicznego państwa”. *Współczesne Problemy Zarządzania* 1: 129–149.
- Kreft Stefan. 2008. „Współpraca na wodach transgranicznych. Dorzecze Odry”. *Gospodarka Wodna* 12: I–IV.
- Laskowska Katarzyna. 2011. „Przestępczość związana z nielegalną imigracją w kontekście przemian zjawiska i prawa”. *Białostockie Studia Prawnicze* 9: 242–260.
- Ładysz Jerzy, Iwona Ładysz. 2010. „Zarządzanie kryzysowe jako dziedzina współpracy transgranicznej”. *Zeszyty WSOWL* 3 (157): 126–137.
- Majer Piotr. 2012. *Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski w rozwoju dziejowym od X wieku do końca Polski Ludowej*. Szczepko: Wyższa Szkoła Policji.
- Makowska Agata. 2022. Wpływ zagrożeń dla bezpieczeństwa ekologicznego na przykładzie województwa podlaskiego. W *Bezpieczeństwo ekologiczne, zdrowotne i ochrona środowiska naturalnego w realiach XXI wieku*, Katarzyna Śmiełek, Wiesław Śmiełek (red.), 19–33. Poznań: FNCE.
- Marczuk Karina Paulina. 2016. „Współpraca transgraniczna Polski i RFN w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego”. *Krakowskie Studia Międzynarodowe* 2: 93–104.
- Marszał Lidia, Andrzej Kruk, Szymon Tybulczuk, Dariusz Pietraszewski, Mariusz Tsydel, Łukasz Kapusta, Wanda Galicka, Tadeusz Penczak. 2009. „Ichtyofauna lewobrzeżnych dopływów polsko-ukraińskiego odcinka Bugu”. *Roczniki Naukowe Polskiego Związku Wędkarskiego* 22: 87–117.
- Michalczyk Zdzisław, Wojciech Sobolewski. 2002. „Charakterystyka hydrologiczna dorzecza Bugu”. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio B, Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia* 57: 111–126.
- Minghi Julian. 1963. “Review article Boundary studies in political geography”. *Annals of the Association of American Geographers* 53 (3): 407–428.
- „Raport o stanie bezpieczeństwa w Polsce w 2015 roku”. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji. Dostęp 3 maja 2023 roku. <https://archiwumbip.mswia.gov.pl/download/4/29642/file.file>.
- Mioduszewski Waldemar, Tomasz Szymczak, Zbigniew Kowalewski. 2011. „Gospodarka wodna jako dyscyplina naukowa w służbie rolnictwa”. *Woda – Środowisko – Obszary Wiejskie* 11, 1(33): 179–202.
- Miszcuk Andrzej. 2007. Zewnętrzna granica Unii Europejskiej – Ukraina. Możliwości wykorzystania dla dynamizacji procesów rozwojowych. W *Ekspertyzy do Strategii*

rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020, 45–70. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego.

- Molendowska Magdalena, Martyna Ostrowska, Paweł Górski. 2021. *Infrastruktura krytyczna jako element bezpieczeństwa – wymiar europejski i krajowy*. Toruń: Adam Marszałek.
- Nowicka Paulina Maria, JanuszKocik. 2018. „Zewnętrzne zagrożenia bezpieczeństwa zdrowotnego Polski”. *Studia BAS* 4 (56): 103–121.
- Osikowicz Żanna. 2017. „Współpraca transgraniczna Ukrainy i Polski w strukturze stosunków międzynarodowych na przykładzie wybranych euroregionów (zarys i problematyka)”. *Zarządzanie w Kulturze* 18 (2): 237–249.
- „Podsumowanie współpracy polsko-ukraińskiej w 2022 roku”. Ministerstwo Infrastruktury. Dostęp 15 sierpnia 2023 roku. <https://www.gov.pl/web/infrastruktura/podsumowanie-wspolpracy-polsko-ukrainskiej-w-2022-r>.
- Perkowska Magdalena. 2011. Przestępczość graniczna w ujęciu fenomenologicznym. W *Bezpieczeństwo granic Rzeczypospolitej Polskiej*, Adrian Konopka, Grzegorz Sobolewski (red.), 191–209. Białystok: Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica.
- „Polsko-Ukraińska Komisja ds. Wód Granicznych. Polsko-ukraińskie Grupy Robocze”. Ministerstwo Infrastruktury. Dostęp 3 maja 2023 roku. <https://www.gov.pl/web/infrastruktura/wspolpraca-polsko---ukrainska>.
- „Polsko-Ukraińska Komisja ds. Wód Granicznych. Struktura organizacyjna Polsko- Ukraińskiej Komisji ds. Wód Granicznych”. Ministerstwo Infrastruktury. Dostęp 3 maja 2023 roku. <https://www.gov.pl/web/infrastruktura/wspolpraca-polsko---ukrainska>.
- „Polsko-Ukraińska Komisja ds. Wód Granicznych. Zasięg terytorialny współpracy”. Ministerstwo Infrastruktury. Dostęp 3 maja 2023. <https://www.gov.pl/web/infrastruktura/wspolpraca-polsko---ukrainska>.
- Przybyła Zbigniew. 2014. „Perspektywy euroregionalizacji polskiego pogranicza w świetle doświadczeń”. *Przegląd Zachodniopomorski* 3 (2): 13–22.
- „Rzeka Bug”. Dostęp 3 maja 2023 roku. <https://pl-ua-lakes.org/pl/rzeka-bug>.
- Sienkiewicz Piotr. 2015. „Ewaluacja ryzyka w zarządzaniu kryzysowym”. *Teka Komisji Politologii i Stosunków Międzynarodowych* 10 (1): 7–27.
- Skoczylas Łukasz. 2012. „Aktualna współpraca transgraniczna modelująca aktywność międzynarodową samorządów”. *Białostockie Studia Prawnicze* 12: 67–76.
- Stańczyk Jerzy. 2009. Złożoność kategorii bezpieczeństwa – zarys problematyki. W *Bezpieczeństwo człowieka a transdyscyplinowość: zbiór prac. T. 2, Aspekty edukacyjne i politologiczne*, Edward Jarmoch, Andrzej Wawrzyniec Świdorski, Izabela Aldona Trzpił (red.), 239–255. Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, Wydział Humanistyczny, Drohiczyńskie Towarzystwo Naukowe.
- Strzelecka Elżbieta. 2014. „Budowanie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego. Świadomość społeczna i możliwości zmian”. *Prace i Studia Geograficzne* 55: 151–161.
- Studzienicki Tomasz. 2015. „Strategie rozwoju polskich euroregionów”. *Przedsiębiorczość i Zarządzanie* 16 (4): 13–28.
- Wagner Iwona, Anna Januchta-Szostak, Anita Waack-Zajac. 2014. „Narzędzia planowania i zarządzania strategicznego wodą w przestrzeni miejskiej”. *Zrównoważony Rozwój – Zastosowania* 5: 17–29.
- Wawrzusiszyn Aleksander. 2012. Bezpieczeństwo pogranicza z Federacją Rosyjską. W *Bezpieczeństwo społeczności lokalnej*, Agata Lewkiewicz, Tomasz Majer (red.), 129–146.

Olsztyn: Katedra Teorii Bezpieczeństwa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.

- Wawrzusiszyn Andrzej. 2016. „Bezpieczeństwo wewnętrzne Polski wobec zagrożeń międzynarodowych”. *Journal of Modern Science* 1 (28): 217–232.
- Suduł Ryszard. 2016. Transgraniczne zagrożenia bezpieczeństwa w kontekście praktycznym na przykładzie wschodniej granicy Polski. W: *Bezpieczeństwo wschodniej granicy Unii Europejskiej w transgranicznym przepływie osób i towarów*, Anna Kosińska, Piotr Witkowski (red.), 266–298. Zamość: Wyższa Szkoła Zarządzania i Administracji.
- Wódka Mariusz. 2015. „Międzynarodowa przestępczość zorganizowana – typologia, charakterystyka i zwalczanie”. *De Securitate et Defensione. O Bezpieczeństwie i Obronności* 2 (1): 149–162.
- Zarzycki Przemysław. 2020. Poprawa bezpieczeństwa przepływu osób i towarów na wschodniej granicy Rzeczypospolitej Polskiej poprzez zmiany organizacyjne oraz formalno – prawne. W: *Administracja. Bezpieczeństwo. Społeczeństwo*. Małgorzata Szreniawska (red.), 178–218. Zamość: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna im. Jana Zamojskiego z siedzibą w Zamościu.
- Zięba Ryszard. 2012. „O tożsamości nauk o bezpieczeństwie”, *Zeszyty Naukowe AON* 1 (86): 7–22.
- Zdrodowski Bogdan. 2014. Ujęcie bezpieczeństwa. W *Grupy dyspozycyjne społeczeństwa w świetle potrzeb bezpieczeństwa państwa. T. 1: Teoretyczne aspekty przygotowania i funkcjonowania grup dyspozycyjnych państwa*, Piotr Bogdalski, Danuta Bukowiecka, Robert Częścik, Bogdan Zdrodowski (red.), 7–19. Szcztytno: Wyższa Szkoła Policji.
- Zwierzyńska Ewa, Irina Szepielewicz. 2014. „Bug pocałunek Wschodu i Zachodu”. *Kraina Bugu*. Dostęp 3 maja 2023 roku. <https://krainabugu.pl/bug-pocalunek-wschodu-i-zachodu/>.

Institutionalization of Cross-Border Cooperation in the Field of Ecological Safety and Flood Protection on the Bug River: The Example of the Activities of the Polish-Ukrainian Commission for Border Waters

Abstract

The article analyzes the role of the Bug as a border river in shaping security in border areas, in particular, theoretical issues related to the analyzed problem are presented and a catalog of threats related to the location is selected along state borders. However, the starting point is the characteristics of the Bug River; in particular its cultural, social, economic, technical and, of course, ecological importance. The text aims to present the institutional role of the river, which is a natural separation of Poland, Belarus and Ukraine. From the beginning, many connections between these countries were pointed out, resulting from the location of the Bug River as a natural barrier, some of them concerned and still concern matters related to the management of border waters and their monitoring in connection with the risk of flood or pollution. The last aspect very well emphasizes the need to establish institutional bodies for border rivers. Therefore, the study decided to focus on the role of cross-border cooperation in the ecological area through the prism of the functioning commissions for border rivers, with particular emphasis on the activities of the Polish and Ukrainian sides. Based on materials available on the websites of both bodies and other existing sources, the aim was to show the genesis of cooperation and analyze the current effects within the operating institutions.

Keywords: border river, Bug, institutionalization, cross-border cooperation, Polish-Ukrainian Commission for Border Waters

Krzysztof Kaczmarek*

Politechnika Koszalińska

ORCID: 0000-0001-8519-1667

Kształtowanie relacji państwo-Kościół w Królestwie Danii. Analiza modelu Kościoła ludowego i jego implikacje dla współczesnej polityki wyznaniowej

Wprowadzenie

Konstytucyjny status Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w Danii odzwierciedla unikalne połączenie tradycyjnych więzi kościelno-państwowych i współczesnych zasad wolności religijnej. Artykuł 4 duńskiej konstytucji (duń. Grundloven) ustanawia Kościół Ewangelicko-Luterański narodowym Kościołem Danii. Natomiast artykuł 6 wskazuje, że król z mocy prawa jest jego członkiem (Konstytucja Królestwa Danii z dnia 5 czerwca 1953 roku). Implikuje to szczególną pozycję wyznania w strukturze państwa. Zgodnie z interpretacją Prebena Espersena, władze państwowe, w tym parlament (Folketing) i minister właściwy do spraw kościelnych, mają obowiązek respektować teologiczno-normatywne podłoże Kościoła podczas przygotowywania i wdrażania przepisów prawnych jego dotyczących (Preben 2000: 34).

Konstytucja Danii uznaje autonomię Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w kwestiach doktrynalnych i wewnętrznych. Ma ona na celu zachowanie integralności teologicznej Kościoła, jednocześnie umożliwiając państwu regulowanie pewnych aspektów administracyjnych i strukturalnych instytucji. W praktyce oznacza to, że choć Folketing i Ministerstwo Spraw Kościelnych podejmują decyzje w imieniu Kościoła w zakresie legislacji kościelnej i autoryzacji liturgii, to nie mają prawa decydować o indywidualnych przekonaniach religijnych członków Kościoła. W przypadku Danii Kościół państwowy ewoluował do statusu Kościoła narodowego i ludowego („Folkekirken”). Należy zwrócić uwagę, że Kościół państwowy można zdefiniować jako taki, którego członkami są wszyscy obywatele danego państwa. Natomiast w literaturze przedmiotu pojęcia te są stosowane zamiennie w zależności od kontekstu i podejścia badawczego.

* puola1972@gmail.com

Zrozumienie istoty modelu Kościoła ludowego w Danii wymaga uwzględnienia głębokich związków historycznych, kulturowych i religijnych wszystkich państw nordyckich. Dania, Szwecja, Norwegia, Finlandia i Islandia mają długą historię współpracy i wzajemnych oddziaływań, które kształtowały ich społeczeństwa, państwa i instytucje religijne. W średniowieczu pozycja Regionu Nordyckiego jako jednostki kulturalnej, gospodarczej i politycznej została potwierdzona powstaniem Unii Kalmarskiej. W 1397 roku Dania, Norwegia i Szwecja połączyły się, tworząc jeden organizm państwowy („The history of the Nordic Region”). Jednocześnie zrozumienie modelu relacji państwo-Kościół w Królestwie Danii wymaga wzięcia pod uwagę wielu czynników kontekstowych, takich jak historia czy położenie geograficzne. Analiza pojęcia Kościoła ludowego w kontekście państw nordyckich wymaga uwzględnienia zarówno historycznych, społecznych, jak i religijnych aspektów regionu. Interesujący jest ich związek z państwem, który w Danii, Norwegii i Islandii objawia się integracją Kościoła z systemem państwowym.

Głównym celem niniejszego artykułu jest próba dokonania analizy wpływu modelu Kościoła ludowego na kształtowanie relacji państwo-Kościół i polityki wyznaniowej w Królestwie Danii. Główną wykorzystaną metodą badawczą jest analiza aktów prawnych uzupełniona podejściem historycznym i metodą porównawczą.

Kościół ludowy w państwach nordyckich

W państwach nordyckich, które rozwijały się pod wpływem luteranizmu, Kościoły narodowe uważane są za część ich historii, dziedzictwa kulturowego oraz czynnik kształtujący tożsamość narodową. Współczesne statusy Kościołów narodowych w tych państwach są różne, jednak można zauważyć pewne, będące skutkiem wspólnej historii regionu, podobieństwa. Przede wszystkim są to specjalne relacje Kościołów narodowych z państwem (Raczyński 2016: 50). W celu dokonania analizy relacji państwa z Kościołem w Danii niezbędne jest przedstawienie tych relacji w pozostałych państwach nordyckich.

Norwegia: Do 2012 roku Luterski Kościół Norwegii (Den norske kirke) miał status Kościoła państwowego. Obecnie jest uznawany za Kościół narodowy i, mimo formalnego rozdzielenia od państwa, zachowuje pewne specjalne relacje z państwem, a artykuł 4 tamtejszej konstytucji mówi o tym, że król musi wyznawać religię ewangelicko-luterską (Konstytucja Królestwa Norwegii z 17 maja 1814 roku z późniejszymi zmianami).

Szwecja: Kościół Szwecji (Svenska kyrkan) był Kościołem państwowym do 2000 roku. Obecnie jest niezależną organizacją religijną zachowującą jednak pewne specjalne relacje ze szwedzkim państwem, np. zarządza niektórymi publicznymi rejestrami, takimi jak rejestry urodzeń i zgonów. Jednocześnie artykuł 4 aktu o sukcesji wprost mówi o tym, że król musi należeć do Kościoła luterskiego w formie zatwierdzonej w Uppsali w 1593 roku (Akt o Sukcesji z 26 września 1810 roku).

Finlandia: Kościół Ewangelicko-Luterski Finlandii oraz autonomiczny Fiński Kościół Prawosławny mają specjalne statusy w fińskim prawie. Chociaż obecnie

Finlandia nie ma formalnego Kościoła państwowego, te dwa mają pewne przywileje, takie jak prawo do pobierania podatków kościelnych. Mimo że oba są jednak niezależne od państwa, mają status Kościołów narodowych (Siivonen 2001).

Islandia: Kościół Islandii (þjóðkirkjan) jest Kościołem narodowym i ma szczególny status w islandzkim ustawodawstwie. Islandia, podobnie jak pozostałe państwa nordyckie, praktykuje model wspierania religii, gdzie Kościół narodowy otrzymuje wsparcie rządowe (Sagan 2007: 66).

Cechą wspólną Kościołów ludowych we wszystkich państwach nordyckich jest to, że w przypadku Norwegii, Szwecji i Finlandii przestały być Kościołami państwowymi dopiero na przełomie XX i XXI wieku. Natomiast w przypadku Islandii i Danii wciąż mają status wyznania państwowego.

Władza królewska i Kościół w historii Danii: ewolucja relacji polityczno-religijnych od IX do XXI wieku

Historia Kościoła w Danii to skomplikowana mozaika ewolucji religijnej, społecznej i politycznej. Rozpoczynając od IX wieku, chrystianizacja regionu, choć powolna, nabrała tempa w X stuleciu pod wpływem misji Ottona z Bambergu i misjonarzy anglosaskich. Kluczowym momentem był rok 965, gdy król Harald Sinozęby formalnie przyjął chrześcijaństwo, co zapoczątkowało jego rozwój na szeroką skalę. W XI i XII wieku Kościół zyskał na znaczeniu dzięki bliskim związkom z monarchią, szczególnie za czasów panowania Knuta Wielkiego. Rozbudowa infrastruktury sakralnej, w tym budowa majestatycznych katedr w Roskilde i Lund, świadczyła o rosnącym wpływie Kościoła zarówno w sferze duchowej, jak i kulturowej („Den lutherske kulturarv i Danmark, ca. 1536–1708”).

XIII wiek w Danii charakteryzował się stabilnością kościelną, wyróżniając się na tle ówczesnych europejskich konfliktów o inwestyturę. Struktura organizacyjna i aurytety Kościoła znacząco przyczyniły się do rozwoju edukacji i kultury. Przełom XIV i XV wieku przyniósł wyzwania związane z urbanizacją i rozwijającym się handlem, wymuszając na Kościele adaptację do zmieniających się realiów społeczno-gospodarczych. Narastające krytyki dotyczące praktyk kościelnych, takich jak nepotyzm czy symonia, wskazywały na rosnące napięcia wewnątrz społeczeństwa. U progu reformacji, w pierwszej połowie XVI wieku, Kościół duński, mimo iż potężny, stanął przed wyzwaniami zarówno wewnętrznymi, jak i zewnętrznymi. Ruchy reformacyjne, zainicjowane przez Marcina Lutra, znalazły szeroki rezonans w Danii, co ostatecznie doprowadziło do reformacji duńskiej zapoczątkowanej przez króla Chrystiana III w 1536 roku. Ta przełomowa zmiana w duńskiej tożsamości religijnej i kościelnej była rezultatem długofalowych procesów i wpływów, co świadczy o złożoności i dynamice historii Kościoła w Danii przed reformacją („Den lutherske kulturarv i Danmark, ca. 1536–1708”).

Kluczową postacią reformacji w Danii był król Chrystian III, który po objęciu tronu w 1534 roku, zdecydowanie opowiedział się za wprowadzeniem luteranizmu. W 1536 roku, na sejmie w Kopenhadze, formalnie zainicjowano reformację. Chrystian III nakazał konfiskatę majątków kościelnych, co było zarówno aktem politycznym, jak i religijnym, mającym na celu wzmocnienie władzy królewskiej i ograniczenie

wpływów Kościoła katolickiego. W 1537 roku wprowadzono nowy urząd kościelny – biskupa luteranina oraz ustanowiono nowy porządek kościelny. Luteranizm stał się oficjalną religią państwową, co miało fundamentalne znaczenie dla dalszego rozwoju Danii. Reformacja przyniosła ze sobą zmiany w liturgii, wprowadzenie ksiąg kościelnych w języku duńskim oraz przekład Biblii, co było kluczowe dla rozwoju języka i kultury duńskiej. Proces reformacji nie był jednak jednolity i spotykał się z oporem, szczególnie w regionach o silnych tradycjach katolickich. Mimo to reformacja z czasem zyskała na sile, prowadząc do głębokich zmian w duńskim społeczeństwie („Den lutherskekulturarv i Danmark, ca. 1536–1708”).

Podczas reformacji w Danii w 1536 roku Kościół lutherański zastąpił katolicki, co spowodowało szereg natychmiastowych zmian. Kościół został poddany władzy królewskiej i utracił niezależność gospodarczą i polityczną. Status, podstawy teologiczne i organizacja nowego lutherańskiego Kościoła książęcego zostały określone w ordynacji kościelnej z 1539 roku. Nowa wiara lutherańska przyniosła również zmiany w przestrzeni kościelnej, która zachowała się do dziś w wielu starszych Kościołach duńskich. Opieka nad ubogimi, nauka i edukacja, zarządzane wcześniej przez Kościół katolicki, znalazły się pod jurysdykcją władz świeckich („Den lutherskekulturarv i Danmark, ca. 1536–1708”).

Kiedy Kościół został poddany władzy królewskiej, odpowiedzialność za wiele dziedzin życia społecznego, którymi zajmował się średniowieczny Kościół, przeszła na władzę królewską. Monarcha, między innymi, miał teraz udzielać pomocy ubogim, która początkowo była zorganizowana tak, aby godnie potrzebujący mogli zebrać. Zorganizowane żebractwo było normą aż do rozporządzenia o Betlerach w Danii z 1708 roku, które je zakazywało i wskazywało, że godni potrzebujący ubodzy powinni być wspierani lokalnie np. za pomocą dobrowolnych datków składanych na rzecz lokalnego Kościoła.

Po wprowadzeniu reformacji, Chrystian III stał się najwyższym przywódcą Kościoła. Majątek kościelny został oddany pod władzę królewską, a wszystkie prawa dotyczące Kościoła podpisywał sam król. Kolejni monarchowie umacniali swoją władzę nad Kościołem, a w ciągu następnych stuleci nasiliła się kontrola państwa nad nim (Nørhøj 2011).

Historyczny rozwój relacji między Kościołem a państwem doprowadził do dwoistości: Kościół Duński jest rządzony przez państwo poprzez ustawodawstwo i zarządzanie posługą kościelną, ale jednocześnie posiada pełną autonomię w swoim nauczaniu. W praktyce próbuje się odróżnić administrację Kościoła od jego spraw wewnętrznych. Jednak Kościół Danii nie ma biskupa prowadzącego (arcybiskupa) ani rady kościelnej, która mogłaby się nimi zajmować (Nørhøj 2011). Formalnie, od czasów reformacji, głową Kościoła Duńskiego jest król, obecnie wspólnie z ministrem właściwym ds. kościelnych.

Wsparcie państwowe dla Kościoła Danii: studium prawno-finansowe

Polityka wyznaniowa Danii jest regulowana przez dwa, z prawnego punktu widzenia różne, systemy aktów prawnych. Folkekirken ma status podmiotu publicznego

i organu administracji państwowej. Natomiast pozostałe wspólnoty wyznaniowe podlegają regulacjom prawa prywatnego jako stowarzyszenia, organizacje charytatywne lub przedsiębiorstwa prywatne czy instytucje (Christoffersen, Vinding 2012: 12). Jako podmiot publiczny Folkekirken jest objęty wsparciem państwa.

Wsparcie udzielane Kościołowi w Danii przez państwo ma długą tradycję i jest złożone. Podstawą jest system podatkowy, który obejmuje podatek kościelny (kirkeskat). Jest obowiązkowy dla członków Folkekirken i stanowi jego główne źródło finansowania. Zbieranie tego podatku jest administrowane przez państwo. Dodatkowo, państwo duńskie zapewnia finansowanie utrzymania budynków kościelnych i wynagrodzenia duchownych oraz ich kształcenia. Ma to kluczowe znaczenie dla zachowania dziedzictwa kulturowego i historycznego, jakim są Kościoły i inne budowle sakralne w Danii. Jednak wsparcie udzielane Kościołowi państwowemu ma również charakter pozafinansowy, taki jak np. wsparcie medialne. Obejmuje ono zarówno transmisje nabożeństw i ceremonii religijnych w mediach publicznych, jak i udzielanie platformy dla dyskusji i programów o tematyce religijnej. Państwo duńskie, poprzez swoje media publiczne, zapewnia Kościołowi widoczność i możliwość dotarcia do szerszej publiczności, co jest szczególnie istotne w kontekście utrzymywania kulturowej i religijnej tożsamości w społeczeństwie (Christoffersen, Vinding 2012: 97–121).

Prawo a wartości demokratyczne: dylematy uznawania wspólnot religijnych w Danii

Poza szczególną pozycją Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w Danii, konstytucja tego państwa, w artykułach od 67 do 70, gwarantuje wolność tworzenia wspólnot religijnych, z zastrzeżeniem, że ich praktyki religijne nie zagrażają porządkowi publicznemu i moralności (Konstytucja Królestwa Danii z dnia 5 czerwca 1953 roku). Natomiast funkcjonowanie innych wspólnot religijnych określa odpowiednia ustawa.

W obecnie obowiązującej duńskiej Ustawie o związkach wyznaniowych poza Kościołem Danii zawarte są między innymi szczegółowe przepisy dotyczące małżeństw, cmentarzy czy sprawozdań finansowych, do których sporządzania zobowiązane są wspólnoty religijne. Sprawozdania te muszą być zgodne z określonymi standardami i wymogami dotyczącymi przejrzystości finansowej oraz są publicznie dostępne na stronie Ministerstwa do spraw Kościoła. Według ustawy związki wyznaniowe, po uzyskaniu odpowiedniego uznania, mogą otrzymać uprawnienia do udzielania ślubów. Proces ten wymaga spełnienia określonych warunków, w tym dostarczenia odpowiedniego rytuału ślubnego zgodnego z duńskim prawem. Mogą również wnioskować o zezwolenie na zakładanie i zarządzanie własnymi cmentarzami. Proces ten obejmuje dostarczenie szczegółowych informacji dotyczących zarządzania i utrzymania cmentarza, jak również spełnienie określonych wymagań prawnych (Ustawa o wspólnotach wyznaniowych poza Kościołem Danii z dnia 19 grudnia 2017 roku).

Ponieważ nie istnieje prawny obowiązek rejestracji wspólnoty wyznaniowej, należy zauważyć, że lista zarejestrowanych w Danii wspólnot nie odzwierciedla

struktury wyznaniowej państwa. Wiadomo jedynie, że Folkekirken to największe wyznanie chrześcijańskie w Danii. Według stanu na 1 stycznia 2020 roku liczył 4 327 018 członków, co stanowiło 74,3% z 5 822 763 całkowitej liczby mieszkańców Danii (Nielsen, Christensen 2021: 2). Drugą pod względem liczebności grupą religijną w Danii są wyznawcy islamu. Ze względu na trudności metodologiczne można jedynie oszacować, że jest ich od 250 000 do 300 000 i są zrzeszeni w 28 oficjalnych wspólnotach religijnych (Nielsen, Christensen 2021: 3).

Kryteria uznawania wspólnot religijnych w Danii obejmują szereg wymogów. Wśród nich kluczowe są: wykazanie trwałej i stabilnej struktury organizacyjnej, posiadanie określonych zasad wiary i praktyk religijnych, a także konieczność przestrzegania duńskiego prawa i wartości demokratycznych. Ważne jest również, by wspólnoty te nie były uznawane za zagrożenie dla porządku publicznego (Jensen 2010). W przypadku niektórych wspólnot religijnych największym problemem wydaje się konieczność przestrzegania duńskiego systemu prawnego. Część duńskich badaczy i komentatorów zauważa, że ze względu na liczebność dotyczy to zwłaszcza niektórych grup muzułmańskich, szczególnie tych, które chcą zakazać jakiegokolwiek krytyki islamu i stawiają Koran ponad prawo krajowe (Sayegh 2020). Jednocześnie niechęć niektórych grup islamskich do przestrzegania norm krajowych powoduje, że w Danii bardzo silne stają się nastroje antyislamskie (Andersen, Reiermann 2019). Co za tym idzie, rośnie poparcie dla ugrupowań politycznych sprzeciwiających się przyjmowaniu obcych kulturowo uchodźców.

Intersekcja religii i tożsamości narodowej w Danii: wyzwania dla tolerancji w czasach współczesnych

Religia i społeczeństwo od zawsze wzajemnie na siebie oddziaływały. Religia jest częścią społecznego bytu, niezależnie od tego, czy jest to chrześcijaństwo, czy inny światopogląd. Mimo że oficjalnie do Kościoła Danii należy większość mieszkańców tego państwa, trudno jest określić rzeczywistą liczbę osób traktujących swoją przynależność do niego jako coś więcej niż tylko część tradycji i tożsamości narodowej. Kościoły często stanowią ramy dla historycznie ukształtowanych wspólnot, które podzielają i wzmacniają wspólnotę wartości. Dla większości ludzi członkostwo jest bardziej wyrazem emocjonalnej tożsamości niż potwierdzeniem doktryny. Jednocześnie wydaje się, że, podobnie jak wiele innych społeczeństw Europy Zachodniej, Duńczycy mogą stać się ofiarami paradoksu nietolerancji, według którego tolerancja dla nietolerancyjnych może spowodować, że społeczeństwo tolerancyjne stanie się nietolerancyjne na skutek zdominowania przez nietolerancyjnych (Zasztowt 2022: 74).

Ostatnio w Danii pojawiły się kontrowersje dotyczące nietolerancji religijnej, zwłaszcza w kontekście palenia świętych ksiąg. W odpowiedzi na serię publicznych profanacji Koranu przez antyislamskich aktywistów, rząd duński zaproponował ustawę, która penalizuje znieważanie jakiegokolwiek świętej księgi w Danii („Danish government to put forward law making burning Quran and other religious texts illegal”).

Jednak propozycja ta spotkała się z krytyką ze strony obrońców wolności religijnej, takich jak Komisja Stanów Zjednoczonych ds. Międzynarodowej Wolności Religijnej (USCIRF), która potępiła ją jako niezgodną z zasadami demokracji i prawa międzynarodowego. USCIRF uważa, że takie prawa o bluźnierstwie kolidują z prawami człowieka chroniącymi wolność słowa i wyrażania opinii. Komisja argumentowała, że kryminalizowanie działań uznanych za brak szacunku do religii pogarsza sytuację mniejszości religijnych i może prowadzić do szerzenia szkodliwych stereotypów („Denmark’s new blasphemy law draws ire of religious freedom advocates as it stifles human rights”). Z kolei Unia Europejska, komentując spalenie Koranu, podkreśliła, że manifestacje rasizmu, ksenofobii i nietolerancji nie mogą mieć miejsca w Europie (Donmez 2023).

Jednocześnie, podobnie jak w innych europejskich państwach, w Danii można zaobserwować wzrost liczby aktów nietolerancji wobec innych wyznań chrześcijańskich. Według raportu *Observatory on Intolerance and Discrimination against Christians in Europe* najczęściej spotykanymi formami są akty wandalizmu w kościołach, a także przestępstwa z nienawiści przeciwko poszczególnym osobom („Europa: »Höfliche Form« der Diskriminierung von Christen”). Tymczasem wydarzenia takie są najczęściej niezauważane przez media głównego nurtu. W przeciwieństwie, do nawet najmniejszej, krytyki islamu.

Podsumowanie

W niniejszym artykule przedstawiono kompleksową analizę unikalnego modelu Kościoła ludowego w Danii, biorąc pod uwagę jego historyczne, kulturowe i prawne aspekty. Wskazano na specjalną pozycję Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego w strukturze państwa duńskiego, która wynika zarówno z przepisów konstytucyjnych, jak i z głęboko zakorzenionej tradycji i tożsamości narodowej. Model ten, łączący tradycyjne więzi państwo-Kościół z nowoczesnymi zasadami wolności religijnej, jest nie tylko wyrazem historycznego dziedzictwa, ale również wpływa na współczesną politykę wyznaniową Danii.

W artykule poruszono również kwestie tolerancji religijnej i tożsamości narodowej w kontekście współczesnej Danii, co ukazuje zarówno wyzwania, jak i możliwości płynące z tego modelu. Zwrócono uwagę na fakt, że choć model Kościoła ludowego ma swoje korzenie w tradycji, to jednak we współczesnej Danii stoi przed wyzwaniami adaptacji do zmieniającej się demografii religijnej i społecznych nastrojów.

Podsumowując, analiza duńskiego modelu Kościoła ludowego pokazuje, w jaki sposób historyczne i kulturowe uwarunkowania kształtują politykę religijną państwa. W Danii, gdzie Kościół i państwo są ściśle powiązane, istnieje ciągła potrzeba znalezienia równowagi między utrzymaniem tradycji a zapewnieniem wolności religijnej i tolerancji w coraz bardziej zróżnicowanym społeczeństwie. Wnioski z tej analizy mogą być pomocne w zrozumieniu i ocenie modeli relacji państwo-Kościół w innych państwach nordyckich oraz, szerzej, na świecie.

Bibliografia

- „Danish government to put forward law making burning Quran and other religious texts illegal”. Euronews, 25 sierpnia 2023 roku. Dostęp 31 stycznia 2024 roku. <https://www.euronews.com/2023/08/25/danish-government-to-put-forward-law-making-burning-quran-and-other-religious-texts-illega>.
- „Den lutherskekulturarv i Danmark, ca. 1536–1708”. Dostęp 27 stycznia 2024 roku. <https://danmarkshistorien.dk/vis/materiale/den-lutherske-kulturarv-i-danmark-ca-1536-1708>.
- „Denmark’s new blasphemy law draws ire of religious freedom advocates as it stifles human rights”. Christianity Daily, 4 stycznia 2024 roku. Dostęp 31 stycznia 2024 roku. <https://www.christianitydaily.com/news/denmarks-new-blasphemy-law-draws-ire-of-religious-freedom.html>.
- „Europa: »Höfliche Form« der Diskriminierung von Christen”. Vatican News, 1 maja 2018 roku. Dostęp 31 stycznia 2024 roku. <https://www.vaticannews.va/de/welt/news/2018-05/europa-hoefliche-form-diskriminierung-christen-oidac.html>.
- „Folkekirken”. Folkekirken. Dostęp 28 stycznia 2024 roku. <https://www.folkekirken.dk/om-troen/reformation/i-dag/folkekirken>.
- „The history of the Nordic Region”. Nordic Co-operation. Dostęp 27 stycznia 2024 roku. <https://www.norden.org/en/information/history-nordic-region>.
- Andersen Torben, Reiermann Jens. „Mandag Morgen”, 21 października 2019 roku. Dostęp 29 stycznia 2024 roku. <https://www.mm.dk/artikel/hver-fjerde-dansker-muslimerskal-ud-af-danmark>.
- Christoffersen Lisbet, Niels-Valdemar Vinding. 2012. *Danish Regulation of Religion, State of Affairs and Qualitative Reflections*. København: Det Teologiske Fakultet.
- Donmez Beyza Binnur. „EU views ‚reckless‘ Quran burnings in Denmark, Sweden as ‚individual‘ provocations”. Anadolu Agency, 3 sierpnia 2023 roku. Dostęp 31 stycznia 2024 roku. <https://www.aa.com.tr/en/europe/eu-views-reckless-quran-burnings-in-denmark-sweden-as-individual-provocations/2960878>.
- Espersen Preben. 2000. *Kirkeretigrundtræk*, København: Nyt Juridisk Forlag.
- Jensen Tim. 2010. „Statsliggodkendelse af (fra)folkekirken) ‚afvigendetrossamfund‘”. Dostęp 28 stycznia 2024 roku. <https://samtdsreligion.au.dk/religion-i-danmark/rel-aarbog10/tj>.
- Nielsen Marie Vejrup, Christensen Henrik Reintoft. 2021. „Velkommentil Religion i Danmark 2020”. *Religion i Danmark 2020* 10(1): 1–5.
- Nørhøj Henning. 2011. „Overblik: Kirke og stat – et forhold i opbrud?”. Dostęp 28 stycznia 2024 roku. <https://www.kristendom.dk/indf%C3%B8ring/overblik-kirke-og-stat-et-forhold-i-opbrud>.
- Raczyński Rafał. 2016. „State–Church Relations in Iceland”. *European Journal of Science and Theology* 4: 49–62.
- Sagan Stanisław. 2007. „Kościół państwowy Islandii”. *Studia z Prawa Wyznaniowego* 10: 61–70.
- Sayegh Mustafa. 2020. „Jegforlodislam, fordi den forhindredemigi at bliveintegreret i Danmark”. Dostęp 29 stycznia 2024 roku. <https://www.information.dk/debat/2020/07/forlod-islam-fordi-forhindrede-integreret-danmark>.
- Siivonen Riku. 2001. „Onkooikein, että Suomessa on kaksivaltionuskontoa?”. Dostęp 28 stycznia 2024 roku. <https://www.hs.fi/sunnuntai/art-2000003984167.html>.

Zasztowt Leszek. 2022. „Nowa epoka barbarzyńska? Kilka uwag na temat chronologii dziejów w związku z etapami rozwoju nauki”, *Magazyn Polskiej Akademii Nauk* 1: 65–74.

Akty prawne

Akt o Sukcesji z 26 września 1810 roku (Dania). Dostęp 28 stycznia 2024 roku. <https://lagen.nu/1810:0926>.

Konstytucja Królestwa Danii z dnia 5 czerwca 1953 roku. Dostęp 26 stycznia 2024 roku. <https://www.grundloven.dk/>.

Konstytucja Królestwa Norwegii z 17 maja 1814 roku z późniejszymi zmianami. Dostęp 28 stycznia 2024 roku. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1814-05-17-nn>.

Ustawa o wspólnotach wyznaniowych poza Kościołem Danii z dnia 19 grudnia 2017 roku. Dostęp 29 stycznia 2024 roku. <https://www.elov.dk/lov-om-trossamfund-uden-for-folkekirken/paragraf/24/>.

Shaping State–Church Relations in the Kingdom of Denmark: An Analysis of the Folk Church Model and Its Implications for Contemporary Religious Policy

Abstract

The article examines the relationship between the state and the church in Denmark, focusing on the constitutional status of the Evangelical Lutheran Church and its influence on contemporary religious policy. It analyzes the unique combination of traditional church–state ties and modern principles of religious freedom, taking into account historical, cultural, and legal perspectives. The article also compares the Danish model with those of other Nordic countries, discussing the integration of church and state and the evolving role of the monarchy in shaping religious policy. Furthermore, it addresses the challenges of religious tolerance and national identity in contemporary Denmark.

Keywords: national church, Reformation, Denmark, tolerance, religious policy

Jakub Siatka*

Szkóło Doktorska Nauk Społecznych Uniwersytetu Jagiellońskiego

ORCID: 0000-0002-1539-276X

Funkcjonariusze publiczni w polu badawczym nauki o polityce i administracji

Dla fitofagów politologii

Wprowadzenie

Zastanawiając się nad problemem społecznym, jakim jest rola państwa w życiu obywatela, w naukach społecznych bodaj jednym z ważniejszych (w ujęciu szerokim i wąskim) (Sztumski 2010: 46), należy wskazać na szeroką gamę władczych, a więc decyzyjnych, uprawnień funkcjonariuszy publicznych. Jak podkreśla Żebrowski (2012: 11), „w ogólnym ujęciu, przedmiotem badań w naukach społecznych są ludzie, ich przeżycia, zachowania, działania i wytwory”. Jednym z takich dzieł ludzkich jest aparat państwa i mechanizmy prawno-władcze, jakie w nim występują. Poddając kwestie te eksploracji naukowej, można mieć na względzie podział nauki prezentowany przez Ossowskiego (1967: 91). W przypadku tego lejtmotywu dominować będzie antropocentryczny punkt widzenia, ściśle połączony z osiągnięciami ludzkiej kultury (obejmujący np. zagadnienia stosunków i powiązania między nauką a kulturą, a także sztuką czy religią).

Pomimo że materia ta dominuje w opracowaniach prawniczych (Taczkowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020), gdzie zwyczajowo dzieli się ją na trzy główne gałęzie praw (cywilne, karne i administracyjne), to w kontekście nauki o polityce i administracji tematyka ta może stanowić nie tyle co *novum* – zważywszy na wielokierunkowość nauk politycznych, lecz cenny obszar pomocniczy w próbach analiz systemowych. Dodatkowo, w zależności od pola badawczego, paradygmatu czy stopnia decyzyjnego może być to pojętny obszar do stawiania hipotez naukowych.

Na potrzeby tej pracy zasadne jest podkreślenie rozłamu politologii (dawnych nauk politycznych/nauki o polityce) i usamodzielnienia się jej dotychczasowych

* kuba.siatka@doctoral.uj.edu.pl

subdyscyplin: nauk o bezpieczeństwie oraz stosunków międzynarodowych (Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki poz. 2202, 2022: 3). Przez to płaszczyzna ta nie będzie już wyłącznie obszarem badawczym zarezerwowanym dla prawników, a poprzez fakt zespolenia nauk politycznych i administracyjnych można domniemywać mocniejsze wkomponowanie problemu tego w pole badawcze tej gałęzi.

W związku z tym celem artykułu jest: 1) zestawienie pojęciowe określić ważnych dla dyscypliny: urzędnik, funkcjonariusz, dygnitarz, dyplomata; 2) przedstawienie podziału podstawowych gałęzi prawa; próba stworzenia definicji na potrzeby nauki o polityce i administracji; 3) omówienie znaczenia funkcjonariuszy publicznych w ujęciu systemowym. Ostatni z nich jest naczelny na potrzeby owych rozważań.

Do tak postawionych założeń konieczne będzie postawienie kilku pytań badawczych: 1) Czy definiowanie powyższych pojęć na potrzeby nauki o polityce i administracji możemy używać synonimicznie jak w prawie?; 2) Kim jest, co robi i kogo reprezentuje funkcjonariusz publiczny w naukach o polityce i administracji?; 3) Jaką rolę ma grupa ta dla systemu politycznego?; 4) W którym z ujęć politologicznych i pól badawczych funkcjonariusze publiczni mogą mieć najcenniejszą wartość analityczną?

W związku z powyższym eksplikowane są następujące hipotezy badawcze. H1: pojęcia te można używać synonimicznie; H2: ścisłość definiowania funkcjonariuszy publicznych nie stanowi *clou* nauki o polityce i administracji; H3: grupa ta musi reprezentować interesy aparatu państwa; H4: jednostki te pełnią ważną rolę dla systemu politycznego; H5: problematyka ta najlepiej sprawdzi się w podejściu systemowym i ujęciu behawioralnym.

Funkcjonariusz, urzędnik, dygnitarz, dyplomata – uwagi leksykalne

Mając na celu jak najszerze ujęcie prezentowanej materii, warto przytoczyć genezę pojęcia funkcjonariusza. Słowo to, za Doroszewskim (1960: 995), wywodzi się od francuskiego *fonctionnaire* i oznacza: „człowiek pełniący jakąś funkcję; pracownik, urzędnik”. Przy tej okazji trzeba nadmienić, że autor w tomie dziewiątym kultowego Słownika Języka Polskiego dużo szerzej opisał definicję urzędnika. Jest to „człowiek pracujący w jakimś urzędzie, pełniący funkcje z zakresu administracji; człowiek sprawujący jakąś godność, jakieś stanowisko” (1967: 669). Snując uwagi o charakterze genetycznym, należy wskazać, że w kontekście państwowości spotkać można było się także z pojęciem dygnitarz, które oznaczało męża „piastującego wysoki urząd lub godność; dostojnika” (Doroszewski 1960: 486). Na tle politologicznych rozważań napotkać można słowo dyplomata, które zarezerwowane było dla wysokich urzędników do spraw zagranicznych.

Stosując metodę komparatystyczną należy wskazać, że najszerzym pojęciem będzie funkcjonariusz, to w nim zawiera się słowo urzędnik. Słowo dygnitarz posiada w sobie walory obu tych haseł. Nie stosuje się go do uprzywilejowanych osób o charakterze prywatnym. Dyplomata jest *per se* urzędnikiem oraz funkcjonariuszem. Zazwyczaj dyplomaci posiadają szereg prerogatyw i używa się określenia tego do opisu osób, które można byłoby nazwać dygnitarzami publicznymi.

W wybranych leksykonach i encyklopediach politologicznych pojęcia: *funkcjonariusz* oraz *urzędnik* nie występują jako hasła relewantnie wyszczególnione dla politologii. Nie znajdziemy ich u Chmaja i Sokoła (1999), Bankowicza (1999), Antoszewskiego i Herbuta (1999, 2004), Bartyzela, Szalchty i Wielomskiego (2007), Karwata i Ziółkowskiego (2013), Marszałek-Kawy i Pleckiej (2021), Sokoła i Żmigrodzkiego (2016).

Z drugiej zaś strony, w kilku z tych prac odnajdziemy dyplomatę oraz dyplomację. Przykładowo, pierwsze z nich w *Słowniku Polityki* pod red. Bankowicza (1999: 57) oznacza „wykwalifikowanych pracowników wraz z wyodrębnionym aparatem administracji państw., realizujących wytyczoną przez właściwe organy państwa politykę zagr.; ...działalność wykwalifikowanych osób i wspomagającego je wyspecjalizowanego aparatu administracyjnego powołanego do realizacji polityki zagr., które zapewniają ochronę praw i interesów państwa oraz jego obywateli”. W najnowszej pozycji encyklopedycznej na rynku politologicznym pod red. Marszałek-Kawy oraz Pleckiej (2021: 99–100) dyplomacja to „oficjalne, urzędowa działalność państwa (jego uprawnomocnionych organów) skierowaną na zewnątrz, mająca na celu realizację bieżących zadań polityki zagranicznej państwa, a także zapewnienia praw i interesów państwa i jego obywateli w drodze prowadzenia rokowań i zawierania umów międzynarodowych”. Zdaniem Ochwata (2021), który był odpowiedzialny za opracowanie pojęcia dyplomacji w wyżej wymienionej pozycji, oznacza „aparaturę organizacyjną, w tym ludzi, prowadzący oficjalną działalność państwową poza granicami”.

Funkcjonariusz publiczny – uwagi prawno-teoretyczne

Wychodząc od słowa publiczny i przyjmując, że sens tego dookreślenia przeciwstawić ma się prywatności, należy stwierdzić, że powiązany jest on z jakimś urzędem, instytucją (Doroszewski 1965: 707). Przez to przymiot ten ma nadać funkcjonariuszowi charakteru powszechnego, ogólnego, nieprywatnego. Jest to ważne, wszak osoba taka realizuje domenę władztwa (zarezerwowanego dla państwa) nad innymi współobywatelami. Na marginesie należy zauważyć, że władza publiczna jest pojęciem znanym politologii od początku istnienia tej dyscypliny. Jasno można stwierdzić, że to jeden z najbardziej istotnych toposów dla politologa.

W kontekście przepisów normatywnych należy wskazać, że polski ustawodawca posługuje się określeniem „funkcjonariuszy publicznych we wszystkich gałęziach prawa” (Taczkowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020: 6).

Jak już zostało powyżej nadmienione, w literaturze prawniczej różnorako określa się funkcjonariuszy publicznych. Z całą pewnością należy zgodzić się z autorami pozycji *Status Prawny Funkcjonariusza Publicznego. Ochrona – Obowiązki – Odpowiedzialność* (Taczkowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020: 1), którzy akcentują, że otrzymanie takiego statusu ma skutek prawnokształtujący, co istotnie wpływa na uprawnienia takich osób. Przy tej okazji należy ostro zaznaczyć, że dla politologa interesujące może być w tym kontekście to, czy uprawnienia te (łącznie) przełożą się między innymi na makrostabilność systemu państwa; czy służą interesowi ogółu; czy

ich ilość jest wystarczająca; czy zapewniają praworządność; czy dzięki nim usługi społeczne są na należytym poziomie, etc.

Dla poprawności wyводу warto, choć symbolicznie, odnieść się do prawa międzynarodowego. Tam sformułowanie to jest ujmowane szeroko. Powołując się na przytoczonych wyżej autorów pozycji, należy zaznaczyć, że jako punkt odniesienia traktują oni art. 41 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej jako wyraz kondensacji idei takiego statusu¹.

Funkcjonariusz publiczny – prawo cywilne

W prawie cywilnym odpowiedzialność grupy tej, co charakterystyczne dla cywilistyki, jest odszkodowawcza (zazwyczaj pieniężna) za szkody/straty, jakie wyrządzone zostały obywatelom przez państwo. Nie bez znaczenia dla tej gałęzi był wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dn. 4 grudnia 2001 r. SK 18/00² oraz nowelizacja Kodeksu cywilnego z dn. 17 czerwca 2004 roku (1964: 417 §2). Nowela usunęła z przepisów definicję funkcjonariusza państwowego. Co ważne, wprowadziła też mechanizm ponoszenia obowiązku przez państwo za szkody, jakie wyrządzi grupa ta ludności, uzależniając ją od stopnia zawinienia.

W prawie cywilnym funkcjonariusz publiczny obejmuje dwie grupy osób. Po pierwsze mogą być to (1) jednostki, których praca wynika z natury organu administracji publicznej, posiadają stosowne uprawnienie (upoważnienie) do działalności organu administracji publicznej albo (2) członkowie kolegiального organu administracji publicznej lub osoby, które wykonują pracę w ramach stosunku pracy, stosunku służbowego lub umowy cywilnoprawnej (Taczowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020:12). Mówiąc wprost są to osoby, które są piastunami organów, dokonują rozstrzygnięć administracyjnych, mają wpływ na ich rozstrzygnięcie. Będą to w szczególności urzędnicy państwowi. Spośród nich należy wspomnieć pracowników służby cywilnej, Krajowej Administracji Skarbowej, pracowników samorządowych, członków Samorządowych Kolegiów Odwoławczych (*Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej; Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych; Ustawa z dnia 12 października 1994 r. o samorządowych kolegiach odwoławczych; Ustawa z dnia 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych*).

W kontekście rozważań na gruncie cywilistyki należy wspomnieć o przepisach zawartych w Ustawie z dnia 20 stycznia 2011 r. o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych za rażące naruszenie prawa (2011).

Funkcjonariusz publiczny – prawo administracyjne

W dziale tym status ten uwarunkowany jest charakterem więzi i treścią stosunku zatrudnienia. Istotą posiadania takiej pozycji jest posiadanie stosunku służbowego. W doktrynie prawa administracyjnego materialnego akceptowane jest zdanie, że nie

¹ Art. 41 tytułowany „prawem do dobrej administracji” zawiera idee zarówno charakterystyczne dla cywilistyki jak i administratywistyki.

² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dn. 4 grudnia 2001 r., sygn. akt SK.18/00, Dz. U. Nr 145, poz. 1638.

ma jednego pojęcia funkcjonariusz publiczny, lecz ustawodawca zdecydował się na jego sprecyzowanie dopiero w konkretnych rodzajach służb (Taczkowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020: 14). Autorzy publikacji wskazują, że status taki winien być nabywany *stricte* dla danego stosunku zatrudnienia – niepracowniczego typu administracyjno-prawnego. Dodatkowo krzyżuje się on z definicją legalną zawartą w materialnym prawie karnym (*Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny* (KK): 115 § 13). Co do zasady przyjmuje się, że: 1) to osoba, która posiada formalną więź kreującą stosunek zatrudnienia pomiędzy organem wykonującym władzę publiczną, 2) ważne elementy zatrudnienia wynikają z pragmatyki służby, 3) są to czynności merytoryczne związane z władzą publiczną.

Ważne by podkreślić, że funkcjonariusze publiczni w prawie tym również posiadają ochronę przewidzianą w Kodeksie karnym (szerzej: Taczkowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020: 17). Autorzy wskazują trzy podstawowe funkcje. Po pierwsze, jak już zostało wspomniane, pracownicy tacy korzystają z licznych funkcji ochronnych przewidzianych w Kodeksie karnym³. Należy podkreślić, że ochrona ta może być tylko podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych (art. 231 §1 KK). Po drugie, w branży tej, by móc mówić o funkcjonariuszu publicznym, należy odróżnić go od funkcjonariuszy innego rodzaju, przykładowo pracowników Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Służby Ochrony Państwa, Policji. Po trzecie, osoba taka nie pracuje w danej jednostce na podstawie umowy o pracę, lecz jak już zostało nakreślone, na podstawie aktu powołania lub mianowania (Taczkowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020: 19).

Na gruncie rozważań tych, chyba najlepszą ideę bycia funkcjonariuszem publicznym zawiera art. 78 ust. 1 Ustawy z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej (Jezierska-Markocka i Markocki 2016: 11–12). Nie mniej ważny jest art. 76 ust. 1 tego aktu prawnego, który w katalogu otwartym wylicza elementarne obowiązki urzędników korpusu tej służby. Można też zwrócić uwagę na kompatybilność art. 115 § 13 pkt 4 KK z art. 5 § 2 pkt 3 Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (KPA), która gwarantuje osobie takiej możliwość wydawania jednostronnych i władczych oświadczeń woli organów administracji publicznej.

Na marginesie rozważań z zakresu administratywistyki winno się mieć na uwadze zmiany przepisów, jakie obowiązywały w różnych okresach. Kompendium przepisów prawnych regulujących historię służby cywilnej szeroko opisali Itrich-Drabek, Filak i Mrocza (2013).

Funkcjonariusz publiczny – prawo karne

Na gruncie prawa penalnego skład grupy tej został enumeratywnie wyliczony w art. 115 § 13 KK. Artykuł ten brzmi następująco: „Funkcjonariuszem publicznym jest: 1) Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, 2) poseł, senator, radny, 2a) poseł do Parlamentu Europejskiego, 3) sędzia, ławnik, prokurator, funkcjonariusz finansowego organu postępowania przygotowawczego lub organu nadrzędnego nad finansowym organem postępowania przygotowawczego, notariusz, komornik, kurator sądowy,

³ Przestępstwa z artykułów 222 § 1 KK, 233 KK, 224 KK, 226 § 1 KK.

syndyk, nadzorca sądowy i zarządca, osoba orzekająca w organach dyscyplinarnych działających na podstawie ustawy, 4) osoba będąca pracownikiem administracji rządowej, innego organu państwowego lub samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe, a także inna osoba w zakresie, w którym uprawniona jest do wydawania decyzji administracyjnych, 5) osoba będąca pracownikiem organu kontroli państwowej lub organu kontroli samorządu terytorialnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe, 6) osoba zajmująca kierownicze stanowisko w innej instytucji państwowej, 7) funkcjonariusz organu powołanego do ochrony bezpieczeństwa publicznego albo funkcjonariusz Służby Więziennej, 8) osoba pełniąca czynną służbę wojskową, z wyjątkiem terytorialnej służby wojskowej pełnionej dyspozycyjnie, 9) pracownik międzynarodowego trybunału karnego, chyba że pełni wyłącznie czynności usługowe” (*Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny*: 115 § 13).

Do tej grupy osób zaliczyć można trzy grona. Pierwsze z nich swoim statusem oraz kompetencjami jest specjalne w tym sensie, że pełnią oni funkcje publiczne i zawody, które regulowane są przez przepisy *lex specialis*. Po drugie, osoby takie funkcjonują w podmiotach, które są finansowane przez podatników. Po trzecie, zazwyczaj realizują one usługi społeczne i zadania publiczne (państwowe) z zakresu porządku i bezpieczeństwa państwa. Cechą łączącą jest fakt realizacji zadań publicznych przez wszystkie wymienione osoby (Taczkowska-Olszewska, Brzostek, Walczuk 2020: 25).

Z całą pewnością w przypadku analizy przydatności art. 115 § 13 pkt 6 KK należy dostrzec swoistą nieostrość tego zwrotu. Wyrażenie „osoba zajmująca kierownicze stanowisko w innej instytucji państwowej” było rozważane przez Sąd Najwyższy przeszło dziesięć lat temu (Post. SN z 7 marca 2014 r. V KK 318/13).

O ważkości tematu i zjednaniu przedmiotowo-podmiotowym prawa penalnego wraz z funkcjonariuszami publicznymi pisali współautorzy pozycji *Funkcjonariusz publiczny w polskim prawie karnym* (red. Szczechowicz 2016)⁴.

Z punktu widzenia politologa z całą pewnością na uwagę, w szczególności w tej pracy, zasługują Malinowski (2016: 103–108), Gwara i Kojadyńska (2016: 116–122), Kępiśta i Kowalczyk (2016: 129–135), którzy po kolei poruszają status funkcjonariuszy publicznych, w tym członków komisji wyborczych, prezydenta RP oraz radnego.

Funkcjonariusz publiczny a pola badawcze nauk politycznych i system polityczny

Obszar badań politologii, zdaniem Żebrowskiego (2012: 13–28), można zaszeregować w następujące płaszczyzny: systemy polityczne, społeczeństwo obywatelskie, kultura polityczna obywateli, biografistyka polityczna, polityka społeczna, polityka gospodarcza, polityka bezpieczeństwa, polityka zagraniczna i stosunki międzynarodowe, problemy globalne, myśl polityczna, teorie polityki, metodologia nauk o polityce.

⁴ Tam: Opalska i Sikorska 2016: 1–7, Śmiałek 2016: 8–14, Jędrzejczyk 2016: 15–23, Klimowicz 2016: 24–30; Przeradzka 2016: 31–37, Marciniak 2016: 43–50, Kępiśta i Kowalczyk 2016: 75–81.

Bezapelacyjnie problematyka ta wpisuje się w systemy polityczne, kulturę polityczną, biografistykę polityczną, politykę społeczną, politykę zagraniczną i stosunki międzynarodowe.

Kluczowe jest pojęcie systemu politycznego, jednakże nie jest ono rozumiane jednolicie w doktrynie. Definiując go możliwie najprościej (Kowalski za: Podolak i Żmigrodzki 2007: 11; McKhan, Niven, Mackowna za Wojtaszczyk 2012: 359 i nast.), należy wskazać na moc regulującą życie społeczne państwa oraz na siłę wzajemności powiązań *definiendum*. Uwaga ta jest prymarna dla sprawności i przewidywalności systemu politycznego. Przez to już w tym momencie uwypukla się powiązanie materii systemu politycznego i funkcjonariuszy publicznych. W ujęciu instytucjonalnym reprezentowanym przez wspomnianych wyżej McKhana, Nivena, Mackowna to „ogół osób, grup i organizacji – w ich wzajemnych powiązaniach i współdziałaniu – podmiotów posiadających dominujący wpływ na wypracowanie, wprowadzenie w życie i interakcje norm reglamentujących życie wewnętrzne danego społeczeństwa” (za: Bujwid-Kurek 2019: 31). Czyniąc uwagi te nasuwa się konieczność zauważenia interesu państwa w rozumowaniu *in abstracto* oraz *in concreto* i nie jest ona bez znaczenia. Przez to bez wątpienia można wskazać, że kwestie te wpisują się w zagadnienia stabilności oraz praworządności danego reżimu.

Niebagatelne staje się określenie rzeczownika „publiczny, państwowy”. To ważne dookreślenie, bowiem logiczny sens obu wyrazów ma cechy działalności dla państwa, ochrony obywateli, w celu realizacji zdań publicznych. Jawnie koresponduje to z uwagami poczynionymi na początku wywodu.

Z całą pewnością uprawnienia prezydenta i rady ministrów są dużo szerzej opisywane w literaturze politologicznej (jako tych „najwyższych” funkcjonariuszy państwowych). Snując refleksje na ten temat, pomimo że wydawać by się mogło, iż analiza statusu i zachowań członków komisji wyborczych jest marginalna (wszak oni otrzymują status ten na okres bardzo krótki), to z perspektywy zasad ustrojowych RP (Garlicki 2020: 74–81), np. demokratycznego państwa prawa, to właśnie oni są odpowiedzialni za jakość (swoistą „markę” i społeczny odbiór) wyborów do organów centralnych. Sprawność działania skutkuje jakością czteroprzymiotnikowości wyborczej. W dodatku tylko takie wybory są determinantą zachowania ciągłości ustrojowej, a mrówcza praca komisji wyborczych jest warunkiem *sin qua non* dla każdorazowego obejmowania urzędu prezydenta i rady ministrów.

Na marginesie tych rozważań należy zwrócić uwagę na pomocny pogląd prezentowany przez Marka (2018: 69–73). Jego zdaniem organ administracji rządowej powinien:

- 1) stanowić wyodrębnioną część aparatu administracji rządowej,
- 2) funkcjonować w imieniu i na rachunek państwa,
- 3) w zakresie swoich kompetencji,
- 4) charakteryzować się stosunkami władczymi.

Pośród organów naczelných klasycznymi instytucjami badawczymi są Rada Ministrów, Prezes Rady Ministrów, ministrowie i prezesowie wchodzący w skład Rady Ministrów. Organy centralne to głównie organy jednoosobowe, które pełnią istotną rolę w życiu społecznym państwa (m.in. kierownicy, komendanci, główni inspektorzy

i prezesi). Zważywszy na podejście administratywistyczne, nadane im prawnie kompetencje mogą znacząco wpływać na akumulację posiadanej władzy publicznej, *ergo* stanowić obszar badań politologicznych. Ta skondensowana charakterystyka jest pomocna w badaniach nauk o polityce i administracji.

Pomimo krytyki zespolenia politologii i administracji przez część środowiska politologów, fakt ten może poszerzyć optykę politologiczną. Zanik dyscypliny polityki społecznej paradoksalnie otwiera domenę tę dla nauk o polityce i administracji. Badać można realizację zadań publicznych, zwłaszcza kwestie jakości stanowionego prawa i władztwa. Przez to płynnie można przejść do kłopotliwego pojęcia „innego organu państwowego”. W założeniu to inny organ państwowy, który, pomimo że nie ma kompetencji organu rządowego, stanowi wyodrębnioną na tyle organizacyjnie część, że może wykonywać zadania publiczne, co w życiu codziennym stanowi, bądź co bądź, symbol stosunków władczych (państwowych).

Zważywszy na różnorakie cele badań politologicznych, każdorazowo eksplikując naukowe podejście badawcze, może być ona pomocna dla badań zarówno systemowych, jak i pojedynczych, a tym bardziej stosowanych o natężeniu psychologiczno-socjologicznym.

Przykład: otrzymanie decyzji na podstawie przepisów KPA.

Ujęcie administratywistyczne → realizacja publicznych praw podmiotowych (triada Bernatzika).

Ujęcie politologiczne → symbol działania aparatu państwa (władztwo).

Badania zespolone (przykładowo): reakcje osób na przejawy władczych oświadczeń woli lub wiedzy – skutkującym z a u f a n i e m lub jego brakiem do państwa; badania psychologiczne dotyczące zadowolenia i świadomości politycznej; analiza dyskursu i promocji aparatu pomocniczego JST.

Źródło: opracowanie własne.

Można więc pokusić się o tezę, że propozycja podziału władzy politycznej dokonana u Antoszewskiego i Herbuta (2004: 488–489) może być przydatna na potrzeby tego artykułu. Władza urzędników państwowych podatna jest do analizy w kategoriach behawioralnych, teleologicznych, instrumentalnych, strukturalnych, wpływu oraz konfliktu. Co do zasady, bez większych sporów przyjmuje się, że władza publiczna jest bliska władzy politycznej. Mimo że może to budzić krytykę i niezadowolenie frakcji w nauce, która wyznaje odpolitycznienie aparatu państwowego, to pojęcia te, tak rudymentarne w naukach politycznych, od zawsze były silnie powiązane z domeną władztwa i możliwości modyfikacji zachowań i preferencji obywateli (ujęcie behawioralne)⁵. W ujęciu instrumentalnym ogniwem procesu jest możliwość stosowania szczególnych środków, np. przemocy; strukturalnym – skutkować to będzie wytworzeniem szczególnego stosunku pomiędzy rządzącymi a rządzonymi; wpływu – zakłada się stosowanie takich zachowań, które skutkować będą pożądanymi elementami; konfliktu – w przypadku transferów dóbr w sytuacjach niezgody (Antoszewski i Herbut 2004: 488–489).

⁵ Np. zakaz aborcji i zwiększający się od tego czasu odsetek przeciwników lub zakazu handlu w niedzielę (za CBOS).

W opracowaniu tym cenne jest to, że formy/kategorie władzy politycznej za Wiatrem (1999) wprost wpisują się w zaproponowany wyżej, komplementarny podział. Mogą one dotyczyć zarówno wysokich funkcjonariuszy publicznych – głowy państw (prezydent, premier⁶), funkcjonariuszy publicznych – np. urzędników, jak i funkcjonariuszy doraźnych – członków komisji wyborczej na czas wyborów. Wszyscy z nich – każdorazowo – zachowując się w taki, a nie w inny sposób, świadczą o poziomie cywilizacji państwa i prawa, co ma realne przełożenie na kulturę polityczno-prawną narodu. Z całą pewnością w nauce o polityce i administracji największą rolę będą mieli urzędnicy świadczący usługi społeczne dla ludności i ich podejście do spraw petentów w urzędach, jednakże o zachowaniach w trakcie wyborów, przestrzeganiu ciszy wyborczej, braku agitacji politycznej nie należy zapominać, podtrzymując tezę o nierozzerwalności jakości władztwa publicznego od politycznego. Tematyka ta, w zależności od prezentowanego podejścia badawczego, może się różnić, wszak w kontekście dyscyplin pokrewnych, przykładowo prawa, socjologii, ekonomii oraz filozofii wydaje się również społecznie ważka i użyteczna.

Zakończenie

Odnosząc się do pierwszej hipotezy badawczej należy zauważyć, że nauka o polityce i administracji – wywodząca się z nauk prawnych – może synonimicznie stosować pojęcie funkcjonariusza publicznego. Trudność jednoznacznego zdefiniowania tego pojęcia jest zauważalna w naukach prawnych. W ujęciu politologicznym interesować badaczy najbardziej będzie – jeśli dobrze myślę – wpływ polityczny takiej osoby, jej władcze kompetencje, pobudki korzystania z nich, przyczynienie się do sprawności lub destabilizacji systemu, w którym ona funkcjonuje. W związku z tym, nie sam fakt nazewnictwa będzie znamieny, a realna rola, jaką pełni w kontekście systemu/ów politycznego/cznych (Sieklucki 2019). Przez to definicjami z pokrewnej dyscypliny można posługiwać się w eksplorowanej gałęzi.

Na marginesie należy zauważyć, że słowo urzędnik najlepiej używać do wszystkich pracowników, którzy swoją pracą reprezentują aparat publiczny/państwowy. Pomimo że coraz rzadziej w przestrzeni społecznej usłyszeć można określenie „urzędnik pocztowy”, to ten symboliczny przykład stanowić może pomocne rozróżnienie urzędnika od funkcjonariusza.

Słowo funkcjonariusz nastrocza kilku trudności. Po pierwsze słowo to posiada w sobie przymiot często negatywny. Przykładowo, w sondażach Centrum Badania Opinii Publicznej (BS/84/73 1994; BS/21 2009) pojęcie to jest *de facto* zarezerwowane dla osób pełniących urzędy na tyle ważne w kontekście polityczno-społecznym, że są one bardziej relewantne w hierarchii aniżeli urzędnicy – przykładowo funkcjonariusz Urzędu Bezpieczeństwa, funkcjonariusz partyjny (Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej). Po drugie, w obiegowym znaczeniu rzadko spotkać można się

⁶ Szerzej patrz u Zięby-Załużkiej 2016: 145–191 (Prezydent) oraz Grzesik-Kuleszy 2016: 192–225 (Rada Ministrów).

z określeniem funkcjonariusz Poczty Polskiej, a częściej powiemy o funkcjonariuszu policji, wojska i innych tzw. grup siłowych. W związku z tym warto zastanowić się nad tym, czy podział leksykalny zaproponowany przez Doroszewskiego odpowiada współczesnemu językowi i praktykom społecznym w XXI wieku.

Dużo częściej można zauważyć dychotomię urzędnika i funkcjonariusza. Na przestrzeni analizy językowej w art. 115 § 13 KK można zauważyć wręcz trojakie rozróżnienie słowa funkcjonariusz. Abstrahując od poprawności języka, fakt ten także może pomóc w rozważaniach politologicznych. Nie użyto w art. 115 § 13 pkt 7 słowa urzędnik, a funkcjonariusz, co wpisuje się także w myślenie społeczne, w ślad którego podążają badacze CBOS-u. Słowo funkcjonariusz, pomimo że to w nim zawiera się słowo urzędnik, jest jednak pojęciem węższym i specyficznym w tym znaczeniu.

Odpowiadając na drugą hipotezę badawczą, można stwierdzić, że została ona właściwie założona i definiowanie to nie stanowi *clou* nauki o polityce i administracji. Tak jak już wyżej zostało zaznaczone: *idee fixe* to władcze uprawnienia, stabilizacja/destabilizacja aparatu państwa, doniosłość społeczna, realizacja zapisanych w prawie kompetencji, pomoc ludności.

W kontekście trzeciej hipotezy trzeba jasno stwierdzić, że funkcjonariusze publiczni muszą realizować interesy aparatu państwa. Świadczyć o tym ma przeprowadzony wywód, a wynika to wprost z definicji słownikowych i aktów prawnych. Sensowne więc jest każdorazowe podkreślanie wagi pełniącego przez nich urzędu i konieczność realizacji władztwa na społeczny rachunek państwa polskiego.

Czwarta hipoteza powiązana jest z trudnościami leksykalnymi, jakie niesie rozróżnienie urzędnika od funkcjonariusza. W zależności od szczebla samorządu rola pełniącego urząd może być większa lub mniejsza. W przypadku urzędników administracyjnych ich funkcje są bardzo ważne w świadczonych przez nich usługach społecznych. Można pokusić się o stwierdzenie, że rozróżnienie to może krzyżować się z zasadą subsydiarności. Przykładowo, urzędnik w aparacie pomocniczym organu wójta/burmistrza/prezydenta będzie ważki dla obywateli w załatwianiu spraw codziennych, lecz nie będzie cennym obiektem badań całego systemu politycznego⁷. Z drugiej strony: wysocy urzędnicy ministerialni, którzy w swojej codziennej pracy *per se* reprezentują interesy państwa, będą „bardziej odlegli” od obywateli, lecz ich uprawnienia, wiedza i kompetencje mogą znacząco wpływać na system polityczny całego państwa, co także koresponduje z hierarchią aktów prawnych obowiązujących w Polsce.

Odnosząc się do hipotezy piątej, wydaje się zasadne, że kompetencje władcze najbardziej uwidaczniają się w zachowaniach urzędników. Podejście systemowe jest o tyle pomocne, że posiada ono liczne, nadal otwarte możliwości eksploracyjne, co należy każdorazowo podkreślać (Siekłucki 2019: 17–23). W zależności od systemu i jego poziomu kompetencje i problematyka są większe lub mniejsze, co współgra z odpowiedzią na czwartą hipotezę.

⁷ Mogą jednak być bardzo ważni dla systemu politycznego danej gminy.

Bibliografia

- Antoszewski Andrzej, Ryszard Herbut (red.). 1999. *Leksykon politologii*. Wrocław: Alta2.
- Antoszewski Andrzej, Ryszard Herbut (red.). 2004. *Leksykon politologii*. Wrocław: Alta2.
- Bankowicz Marek (red.). 1999. *Słownik polityki*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Bartyzel Jacek, Bogdan Szlachta, Adam Wielomski. 2007. *Encyklopedia Polityczna*, t. I. Radom: Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne.
- Bujwid-Kurek Ewa. 2019. „Władza polityczna a system polityczny – wokół kategorii politologicznych uwag kilka”. *Horyzonty Polityki* 3025–38.
- CBOS. 1994. *Czy stawiać przed sądem byłych funkcjonariuszy UB?*. BS/84/73/94.
- CBOS. 2009. *O upadku komunizmu i głównych aktorach przemian*. BS/21/2009.
- Chmaj Marek, Wojciech Sokół (red.). 1999. *Polityka – Ustrói – Idee. Leksykon politologiczny*. Lublin: MORPOL.
- Doroszewski Witold (red.). 1960. *Słownik języka polskiego*, t. II. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
- Doroszewski Witold (red.). 1965. *Słownik języka polskiego*, t. VII. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Garlicki Leszek. 2019. *Polskie prawo konstytucyjne: zarys wykładu*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Itrich Drabek Jolanta, Filak Agnieszka, Mroczka Kamil (oprac.). 2012. *Służba cywilna w Polsce 1922–2012. Ciągłość w zmianach i aktach prawnych*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Jezierska-Markocka Agnieszka, Michał Markocki. 2016. *Służba cywilna. Stosunek pracy, zarządzanie zasobami ludzkimi*. Warszawa: C.H. Beck.
- Karta praw podstawowych Unii Europejskiej, 2007/C 303/01, Dz.U. UE C z dnia 14 grudnia 2007 r.
- Karwat Mirosław, Jacek Ziółkowski (red.). 2013. *Leksykon Pojęć Politycznych*. Warszawa: Dom Wydawniczy ELIPSA.
- Lachowski Jerzy, Andrzej Marek. 2018. *Prawo karne. Zarys problematyki*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Marszałek-Kawa Joanna, Danuta Plecka (red.). 2021. *Leksykon wiedzy politologicznej*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Ossowski Stanisław. 1967. *Nauka o nauce*. W: *Dzieła, t. IV, O nauce*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji i Nauki z dnia 11 października 2022 r. w sprawie dziedzin nauki i dyscyplin naukowych oraz dyscyplin artystycznych, Dz.U. 2022 poz. 2202.
- Sieklucki Dominik. 2019. *Wprowadzenie do analizy systemu politycznego państwa*. W: *Systemy polityczne. Tom 1. Zagadnienia teoretyczne*, Marek Bankowicz, Beata Kosowska-Gąstoł (red.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Sokół Wojciech, Marek Żmigrodzki (red.). 2016. *Encyklopedia politologii. Pojęcia, teorie i metody*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Szzechowicz Krystyna i in. (praca zbiorowa). 2016. *Funkcjonariusz publiczny w polskim prawie karnym*. Szczecin: Volumina.pl Daniel Krzanowski.
- Sztumski Jerzy. 2010. *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. Katowice: Śląsk.
- Świecki Dariusz (red.). 2023. *Kodeks karny. Orzecznictwo*. Warszawa: Wolters Kluwer.

- Taczowska-Olszewska Joanna, Agnieszka Brzostek, Konrad Walczuk. 2020. *Status prawny funkcjonariusza publicznego: ochrona – obowiązki – odpowiedzialność*. Warszawa: C. H. Beck.
- Ustawa z dnia 12 października 1994 r. o samorządowych kolegiach odwoławczych, Dz.U. 1994 nr 122 poz. 593 ze zm.
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, Dz.U. z 2023 r. poz. 775.
- Ustawa z dnia 16 września 1982 r. o pracownikach urzędów państwowych, Dz.U. 1982 Nr 31 poz. 214 ze zm.
- Ustawa z dnia 17 czerwca 2004 r. o zmianie ustawy Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 2004 nr 162, poz. 1692 ze zm.
- Ustawa z dnia 20 stycznia 2011 r. o odpowiedzialności majątkowej funkcjonariuszy publicznych za rażące naruszenie prawa, Dz.U. 2011 nr 34 poz. 173 ze zm.
- Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o pracownikach samorządowych, Dz.U. 2008 nr 223 poz. 1458 ze zm.
- Ustawa z dnia 21 listopada 2008 r. o służbie cywilnej, Dz.U. 2008 nr 227 poz. 1505, ze zm.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553 ze zm.
- Wojtaszczyk Konstanty Adam. 2002. *Systemy polityczne*. W: *Wprowadzenie do nauki o państwie i polityce*, Bogumił Szumlik, Marek Żmigrodzki (red.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dn. 4 grudnia 2001 r., sygn. akt SK.18/00, Dz.U. Nr 145, poz. 1638.
- Zięba-Załucka Halina (red.). 2016. *Organy państwowe w ustroju konstytucyjnym RP*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Żebrowski Waldemar. 2012. *Badanie polityki. Ogniwo procesu badawczego na studiach politologicznych*. Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych UWM.

Public Functionaries in the Research Field of Political Science and Public Administration

Abstract

The purpose of this article is to analyze the concept of the public functionary. The main research objective is to examine the meaning and role of public functionaries from a systemic perspective. To address this issue, five research hypotheses were formulated and subsequently confirmed. The analysis demonstrates the convergence of the term “public functionary” as understood in political and administrative sciences with its interpretation in legal studies. It is shown that in political science, the focus lies less on the precise legal definition and more on the role associated with the status held within the state. The article argues that a systemic approach – characteristic of political science – offers significant potential for in-depth exploration of the subject. It also illustrates that the relevance of this issue may vary depending on the type of political system and the level of decision-making authority. The concept of authoritative powers vested in public officials falls well within the domain of political science and public administration. By referencing definitions from three branches of law (civil, administrative, and criminal), the topic is addressed in a comprehensive manner.

Keywords: public official, political system, state, public authority, political power

Agata Smolak*

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0003-1519-7662

Polityka młodzieżowa wobec dynamicznych trendów na rynku pracy – analiza i wyzwania

Wprowadzenie

Współczesny rynek pracy doświadcza dynamicznych zmian wynikających z postępującej automatyzacji, digitalizacji, rozwijających się technologii (AI) (Morgan 2019) oraz zmieniających się preferencji pracodawców i pracowników (Magda, Potoczna 2014). Jak zauważyli autorzy artykułu *Digitalization and Labor Market – A Perspective within the Framework of Pandemic Crisis*: „w burzliwym środowisku, w którym rynek pracy napotkał długą serię zmian generowanych przez procesy automatyzacji, robotyzacji i cyfryzacji, pandemia COVID-19 ujawniła, że siła robocza z umiejętnościami cyfrowymi może szybko dostosować się do nowych okoliczności” (Piroso, Oprescu i inni 2021). Te przemiany stwarzają zarówno wyzwania, jak i nowe możliwości dla młodych ludzi, którzy wchodzą na rynek pracy w warunkach niezwykle konkurencyjnych. Warto zwrócić również uwagę na megatrendy, które wywarły znaczący wpływ na transformację rynku pracy. Jednym z kluczowych aspektów według nowego raportu World Economic Forum stanowią *Drivers of Labour Market Transformation*, czyli czynniki wpływające na jego ewolucję począwszy od przyjęcia nowych technologii i rozwoju cyfrowego, poprzez czynniki makroekonomiczne i geopolityczne, aż po zmiany demograficzne i preferencje konsumentów, które w najbliższych latach mogą doprowadzić do znaczących transformacji różnych branż. Z raportu wynika, że przedsiębiorstwa identyfikują zwiększenie przyjęcia nowych technologii i rozwoju cyfrowego jako główne czynniki, które najbardziej wpłyną na ich działalność. Dodatkowo zaznacza się, że rozszerzenie stosowania standardów dotyczących środowiska, społecznej odpowiedzialności biznesu (ESG) oraz tematyki

* agata.smolak@gmail.com

związanej z gospodarką zieloną będą miały również znaczący wpływ na działalność firm. Kolejnymi czynnikami będą te makroekonomiczne, takie jak wzrost kosztów utrzymania i wolny wzrost gospodarczy. W kontekście zatrudnienia, według raportu, pracodawcy przewidują, że większość tych zakłóceń będzie miała pozytywny wpływ na zatrudnienie, przy czym spodziewa się, że większość makrotrendów wpłynie na wzrost liczby miejsc pracy (inwestycje w zieloną transformację, zastosowanie szerszych standardów ESG i lokalizacja łańcuchów dostaw) (*The Future of Jobs Report 2023*). Jak zauważył J. Manyika, automatyzacja, platformy cyfrowe i inne innowacje zmieniają fundamentalny charakter pracy. Zrozumienie tych zmian może pomóc decydom politycznym, liderom biznesu i pracownikom iść naprzód (Manyika 2017). Należy pamiętać, że polityka młodzieżowa, jako kompleksowy zbiór działań i inicjatyw podejmowanych przez instytucje publiczne i organizacje społeczne, ma na celu wsparcie rozwoju i aktywizacji młodego pokolenia na rynku pracy. Jak zaznaczono w *Promoting better labour market outcomes for youth*: „We wszystkich gospodarkach G20 młodzież jest kluczowym zasobem. Wyposażenie ich w umiejętności potrzebne na rynku pracy i dawanie im możliwości dobrej integracji ze światem pracy przyczynia się nie tylko do ich własnego dobrobytu, ale także do potencjału produkcyjnego gospodarki i ogólnie do spójności społecznej” (*Promoting better labour market outcomes for youth 2023*: 3). Istotnym elementem tej polityki jest odpowiednie reagowanie na zmieniające się trendy i wyzwania, z jakimi młodzi ludzie spotykają się w trakcie wejścia na rynek pracy (*Global Employment Trends for Youth 2022. Investing in transforming futures for young people*). Ważne jest zrozumienie, w jaki sposób polityka młodzieżowa może dostosować się do obecnych transformacji na rynku pracy, aby skutecznie wspierać aspiracje zawodowe i rozwój kompetencji młodych pracowników.

Głównym celem niniejszego artykułu jest zidentyfikowanie i dogłębna analiza najistotniejszych trendów związanych z rynkiem pracy oraz polityką młodzieżową w kontekście dynamicznych zmian. W tym celu Autorka skupia się na następujących głównych pytaniach badawczych: Jakie są kluczowe trendy i zmiany zachodzące na rynku pracy? W jaki sposób dynamiczne zmiany na rynku pracy wpływają na młodych ludzi pod względem możliwości zatrudnienia, jakości pracy oraz przyszłego bezrobocia technologicznego?

Istotne jest również udzielenie odpowiedzi na inne problemy: Jakie działania i inicjatywy zawarte w polityce młodzieżowej są dostosowane do obecnych trendów i zmian na rynku pracy, a także jakie wyzwania przed nimi stoją w kontekście szybkich przemian? Jakie mogą być propozycje rozwiązań i rekomendacje dla polityki młodzieżowej, które pomogą wzmocnić wsparcie dla młodych ludzi w radzeniu sobie z nowymi wyzwaniami na rynku pracy oraz wykorzystać pozytywne aspekty zmian?

Analiza odpowiedzi na te pytania pozwoli lepiej zrozumieć zmieniający się kontekst rynku pracy dla młodych pracowników i dostarczy cennych wniosków, które mogą być wykorzystane do doskonalenia polityki młodzieżowej w odpowiedzi na współczesne wyzwania i szanse.

Identyfikacja i opis najważniejszych trendów na rynku pracy

Współczesny rynek pracy podlega dynamicznym przemianom, które wywierają znaczący wpływ na zarówno strukturę zatrudnienia, jak i oczekiwania wobec pracowników. Rozwój technologiczny, globalizacja oraz zmieniające się preferencje konsumentów sprawiają, że przedsiębiorstwa poszukują innowacyjnych rozwiązań, które zwiększą wydajność i konkurencyjność. W rezultacie wiele tradycyjnych stanowisk ulega znaczącym przemianom, co przekształca krajobraz zawodowy i stawia przed młodymi pracownikami nowe wyzwania (*Where Are We and Where Do We Go from Here?* 2017).

Automatyzacja, jako proces zastępowania ludzkiej pracy przez maszyny i technologie, stanowi istotny element zmian na współczesnym rynku pracy. Jak zaznacza Ulrich Walwei: „przyszłość pracy zależy od kilku czynników, długoterminowej konkurencyjności, zmian demograficznych itp. Jednak jednym z głównych czynników napędzających zmiany technologiczne w przewidywalnej przyszłości jest cyfryzacja, a centralnym elementem tego rozwoju jest produkcja i wykorzystanie cyfrowych układów logicznych i technologii pochodnych, w tym komputera, smartfona i Internetu” (Walwei 2016). Wdrażanie zaawansowanych rozwiązań technologicznych, takich jak robotyka, sztuczna inteligencja czy automatyzacja procesów produkcyjnych, prowadzi do postępujących po sobie restrukturyzacji kolejnych sektorów gospodarki, co wywiera wpływ nie tylko na strukturę zatrudnienia, ale także zmienia wymagania stawiane przed pracownikami, w tym tymi młodymi. Do niedawna mówiąc o kluczowych skutkach automatyzacji zwracano uwagę na stopniowy proces eliminacji rutynowych i powtarzalnych zadań, które wcześniej wykonywane były przez ludzi. Maszyny oferują efektywność i precyzję, co sprawia, że są coraz bardziej preferowanym rozwiązaniem przez przedsiębiorstwa (Mercer 2021). W konsekwencji niektóre tradycyjne stanowiska stają się zbędne lub ulegają redukcji, a bezpośrednio proces ten może mieć wpływ na zmniejszenie popytu na pracę w niektórych sektorach, co może stanowić wyzwanie dla młodych poszukujących stabilnego zatrudnienia. Wraz z pojawieniem się generatywnej AI proces ten dotknął także sektora kreatywnego, wprowadzając znaczącą dysrupcję także dla tej branży. Należy jednak pamiętać, że automatyzacja tworzy nowe możliwości zawodowe, zwłaszcza w obszarach związanych z obsługą, utrzymaniem i rozwijaniem zaawansowanych technologii. Pojawienie się nowych stanowisk związanych z zarządzaniem systemami czy tworzeniem innowacyjnych rozwiązań pozwala na powstanie perspektywicznych ścieżek kariery dla młodych. Oznacza to, że automatyzacja może stawiać przed nimi dodatkowe wyzwania związane z wyborem ścieżki kariery i zdobywaniem odpowiednich kwalifikacji (Kasparova 2017: 27). Konieczność rozwijania kompetencji związanych z technologią, a przede wszystkim umiejętności adaptacji do zmieniającego się środowiska pracy, stają się kluczowym elementem w planowaniu kariery zawodowej.

Podsumowując, można stwierdzić, że automatyzacja wywiera istotny wpływ na strukturę rynku pracy, wprowadzając zarówno wyzwania, jak i nowe możliwości dla młodzieży, stawiając przed młodymi pracownikami potrzebę rozwijania kompetencji odpowiadających nowym trendom na rynku. Polityka młodzieżowa powinna zatem

uwzględniać te zmiany i wspierać młodych ludzi w zdobywaniu odpowiednich umiejętności, aby lepiej sprostać wymaganiom i szansom stawianym przez automatyzację w dzisiejszym i przyszłym rynku pracy.

Digitalizacja, jako kolejny kluczowy trend obserwowany na współczesnym rynku pracy, wprowadza znaczące zmiany w zakresie kompetencji wymaganych od młodych pracowników. Rozwój technologii cyfrowych i przekształcenia w sposobie prowadzenia biznesu wymuszają na młodej kadrze adaptację do nowych warunków zawodowych (przede wszystkim wykształcenie i umiejętności) odpowiednich dla cyfrowej gospodarki. Szczególnie ważna w tym zakresie staje się biegłość w obszarze analityki danych, umiejętność przetwarzania i interpretacji informacji oraz szybkiej adaptacji do narzędzi technologicznych. Znajomość programowania, nie tylko w kontekście tradycyjnych języków, ale także umiejętność tworzenia algorytmów czy rozwiązań opartych na sztucznej inteligencji, staje się niezbędna w wielu branżach. Ponadto znaczenia nabierają kompetencje związane z marketingiem cyfrowym i obecnością w mediach społecznościowych, które stają się kluczowe w kontekście *employer branding*. Oprócz aspektów technicznych, digitalizacja wymusza na młodych pracownikach rozwijanie kompetencji miękkich, takich jak umiejętności interpersonalne, elastyczność, kreatywność i samokształcenie. Efektywne komunikowanie się w środowisku wirtualnym, *teamwork* zwłaszcza w zespołach rozproszonych oraz umiejętność radzenia sobie z presją w dynamicznie zmieniającym się środowisku cyfrowym stają się kluczowymi determinantami sukcesu zawodowego. Digitalizacja wywiera także wpływ na samą strukturę zatrudnienia, w tym wzrost zatrudnienia w sektorze usług cyfrowych i technologicznych, a także pojawienie się nowych modeli pracy, takich jak praca zdalna czy freelancing. Odpowiadając na te przemiany polityka młodzieżowa powinna nie tylko wspierać edukację cyfrową, ale przede wszystkim inwestować w nowoczesne programy nauczania, bazujące na współpracy z sektorem biznesowym, aby dopasować ofertę edukacyjną do potrzeb rynku pracy. Poprzez dostarczenie odpowiednich narzędzi edukacyjnych i wsparcie w rozwijaniu cyfrowych kompetencji, młodzi pracownicy będą mogli skutecznie konkurować na rynku pracy i przyczyniać się do innowacyjnego rozwoju gospodarki cyfrowej.

Elastyczne formy zatrudnienia, takie jak praca na część etatu, umowy zlecenia czy umowy o dzieło, stanowią istotny element zmieniającego się rynku pracy, wpływając zarówno na młodych pracowników, jak i przedsiębiorstwa (*Americans are embracing flexible work—and they want more of it*). Tego typu formy zatrudnienia oferują pracodawcom większą elastyczność w zarządzaniu zasobami ludzkimi, pozwalając na dostosowanie liczby pracowników do sezonowości lub niestandardowych wymagań produkcji czy usług i są niewątpliwie charakterystyczne dla rynku pracy po wejściu do niego przedstawicieli pokolenia Z (*Understanding Generation Z in the workplace*; por. Peterson 2023). Dla młodych pracowników elastyczność ta może stanowić zarówno szansę na zdobycie doświadczenia zawodowego, jak i wyzwanie w kontekście stabilności i perspektyw rozwoju zawodowego. Wśród korzyści elastycznych form zatrudnienia dla młodych pracowników wymienia się możliwość zdobycia cennego doświadczenia i umiejętności w różnych branżach i przedsiębiorstwach. Praca na część etatu czy umowy czasowe pozwalają jednocześnie na eksplorację różnych ścieżek

zawodowych, budując coraz mocniejszy trend *job hoppingu* (Stahl 2022). W obliczu tych zmian w strukturze zatrudnienia i modelach pracy (przejściu w kierunku pracy opartej na wiedzy), polityka młodzieżowa powinna skoncentrować się na tworzeniu adekwatnych mechanizmów wsparcia dla młodych pracowników na elastycznych umowach.

Rosnące znaczenie branż nowych technologii stanowi wyraźny trend na współczesnym rynku pracy, a dla młodych ludzi wiąże się zarówno z szansami, jak i wyzwaniami (Manyika 2017; por. Dasgupta, Prieto, Chacaltana, *Youth, employment and the future*). Dynamiczny rozwój sektorów takich jak informatyka, sztuczna inteligencja, biotechnologia czy energia odnawialna otwiera perspektywy zawodowe, zwłaszcza dla adeptów nowoczesnych technologii. Dzięki niemu młodzi pracownicy mają szansę zaangażować się w innowacyjne projekty i eksplorować nowatorskie rozwiązania; branże te stają się jednocześnie miejscem do zdobycia cennego doświadczenia zawodowego oraz tworzenia innowacyjnych rozwiązań. Należy jednak pamiętać o tym, że rynek pracy w branżach nowych technologii może być również konkurencyjny i wymagający. Wysokie oczekiwania wobec młodych pracowników, dynamiczne zmiany technologiczne oraz potrzeba ciągłego kształcenia i rozwoju kompetencji stanowią poważne wyzwanie. Konieczność nadążania za szybko rozwijającymi się technologiami może być dla młodych ludzi niezwykle obciążająca.

O szerokim zainteresowaniu młodych ludzi sektorem technologicznym może świadczyć fakt, że często inicjują projekty startupowe w branżach nowych technologii. Wspieranie takich inicjatyw jest ważnym elementem polityki młodzieżowej, umożliwiając im rozwijanie swoich pomysłów i przyczynianie się do rozwoju gospodarki. Aby odpowiednio wykorzystać rosnące znaczenie branż nowych technologii dla młodzieży, polityka młodzieżowa powinna kłaść nacisk na rozwijanie odpowiednich umiejętności cyfrowych i technologicznych w edukacji (zarówno formalnej, jak i pozaformalnej). Ponadto, wsparcie dla młodych przedsiębiorców i projektów startupowych w tych branżach pomoże stworzyć korzystne warunki dla rozwoju innowacyjnych idei i technologii, co przyczyni się do długoterminowego rozwoju gospodarki opartej na nowych technologiach.

Wpływ zmian na rynku pracy na młodzież

Współczesny rynek pracy ewoluuje wraz z postępem technologicznym i nowymi trendami. Młodzi pracownicy napotykają zarówno szanse, jak i wyzwania w związku z dynamicznymi zmianami, dlatego tak istotnym zagadnieniem staje się analiza możliwości zatrudnienia dla tej grupy wiekowej w tym kontekście. Jak wspomniano w pierwszej części niniejszego artykułu, jedną z kluczowych przemian na rynku jest automatyzacja i digitalizacja, które prowadzą do restrukturyzacji wielu sektorów gospodarki. W raporcie World Economic Forum podano, że tradycyjne stanowiska pracy znikają, jednocześnie kreując nowe, związane z rozwojem technologii (*Future of Jobs Report 2023*). Młodzi pracownicy mają okazję zaangażować się w rozwijające się branże, takie jak sztuczna inteligencja, biotechnologia czy energia odnawialna.

W szczególności dla młodego pokolenia atrakcyjne są branże nowych technologii i związane z nimi innowacyjne projekty, z uwagi na stwarzające atrakcyjne możliwości zatrudnienia.

Kolejnym mocnym sektorem staje się rynek energii odnawialnej oraz sektor ekologiczny również oferujący szanse na rozwinięcie kariery w dziedzinach związanych z ochroną środowiska i zrównoważonym rozwojem (*Top 25 Green, Sustainable, and Alternative Energy Careers*). Warto zwrócić także uwagę na współczesny trend pracy zdalnej i freelancingu, co znacząco wpływa na rynek zatrudnienia dla młodych osób. Rozwój technologii umożliwia pracę zdalną i elastyczne formy zatrudnienia, co daje możliwość współpracy z firmami na całym świecie. Oczywiście ma to także drugą stronę, konkurencyjność na rynku pracy, szczególnie w branżach technologicznych, wymaga od młodych pracowników ciągłego rozwoju kompetencji, aby wyróżnić się wśród innych licznych kandydatów. Tempo zmian wymusza na nich gotowość do nauki nowych umiejętności i dostosowywanie się do nowych wymogów rynku. Praca w nowych branżach, zwłaszcza freelancing, może być związana z większą niestabilnością zatrudnienia, co oznacza, że młodzi pracownicy muszą być elastyczni i gotowi na zmiany w swojej karierze, aby skutecznie konkurować na zmieniającym się rynku pracy; niezbędne jest posiadanie odpowiednich kompetencji oraz gotowość do ciągłego rozwoju zawodowego. Polityka młodzieżowa powinna wspierać młodych ludzi w zdobywaniu potrzebnych umiejętności i tworzeniu warunków sprzyjających dynamicznemu i innowacyjnemu rynkowi pracy.

Jakość pracy młodzieży jest istotnym aspektem, który ulega wpływowi dynamicznych zmian na rynku pracy. W miarę jak technologia, automatyzacja i digitalizacja przekształcają sposoby wykonywania obowiązków zawodowych, młodzi pracownicy stają w obliczu nowych wyzwań, a zarazem otrzymują szansę na rozwój zawodowy. Perspektywa przyszłego bezrobocia technologicznego stanowi istotne zagadnienie w tym kontekście (de la Torre 2023). Postęp technologiczny, automatyzacja i sztuczna inteligencja mają potencjał zmiany sposobu, w jaki wykonywane są różnorodne zawody (Shulte, Howard 2023). Chociaż te innowacyjne rozwiązania mogą przynieść wiele korzyści, to równocześnie rodzą obawy o przyszłość zatrudnienia młodych ludzi. Zapewnienia, że postęp nie skutkuje masowym bezrobociem, wymaga skoncentrowanych działań ze strony rządu, instytucji edukacyjnych oraz przedsiębiorstw, a także wymaga czynnego udziału osób i instytucji zaangażowanych w kształtowanie polityki młodzieżowej. Wprowadzenie nowoczesnych technologii często oznacza bowiem konieczność restrukturyzacji i redukcji miejsc pracy w niektórych sektorach, równocześnie tworząc nowe stanowiska, które wymagają jednak innych umiejętności, często skoncentrowanych wokół obszaru technologii informacyjnych i cyfrowych. Celem efektywnej i adekwatnej do zachodzących zmian polityki młodzieżowej jest, aby młodzi ludzie mieli dostęp do odpowiedniej edukacji, która pozwoli im rozwijać umiejętności przyszłości. Kształcenie w zakresie nauki, technologii, inżynierii i matematyki (STEM) odgrywa kluczową rolę w umożliwieniu młodym pracownikom konkurowania na rynku pracy. Warto zwrócić także uwagę na umiejętności miękkie, takie jak kreatywność, komunikacja i rozwiązywanie problemów, które są coraz bardziej cenione na współczesnym i dynamicznym rynku pracy. Tworzenie programów

szkoleniowych i rozwojowych dla młodych pracowników może pomóc w przekwalifikowaniu ich do nowych, powstających stanowisk. Dążenie do różnorodności zespołów pracy może również wspomóc ich integrację na rynku pracy, dając im szansę udziału w różnorodnych projektach i zdobycia cennego doświadczenia. Jednak przyszłe bezrobocie technologiczne to nie tylko kwestia ekonomiczna – trzeba pamiętać, że wpływa ono także na sferę społeczną, emocjonalną i mentalną młodzieży. Obawy o stabilność zawodową i trudności w znalezieniu pracy mogą wpływać na poczucie bezpieczeństwa i samoocenę młodych ludzi, co ma bezpośrednie powiązanie z ich zdrowiem psychicznym (*Young people with unstable work life might suffer mental health problems later*). W związku z tym konieczne jest podejście holistyczne i współpraca różnych sektorów w rozwiązywaniu przyszłego problemu: powinna być międzysektorowa i odnosić się zarówno do polityki rynku pracy, systemu edukacyjnego i sektora biznesowego. Wszystkie one powinny współdziałać w tworzeniu strategii zarządzania zmianami i umożliwiania młodym ludziom dostępu do zróżnicowanych szans zawodowych.

Zmiany na rynku pracy, takie jak przeniesienie wielu działań do środowiska cyfrowego czy wzrost znaczenia pracy zdalnej, wpływają nie tylko na jakość pracy młodych ludzi, ale wywierają wpływ na procesy edukacyjne oraz prowadzoną politykę młodzieżową. Polityka rynku pracy powinna uwzględniać te dynamiczne zmiany i skupiać się na stwarzaniu warunków sprzyjających jakości pracy młodzieży. Dlatego tak istotne stają się inwestycje w edukację, szkolenia oraz rozwijanie kompetencji cyfrowych. Dzięki odpowiednim działaniom politycznym młodzi pracownicy będą w stanie skutecznie konkurować na rynku pracy i osiągać sukces zawodowy w erze cyfrowej.

Zakończenie

W celu odpowiedzi na potrzeby dynamicznie zmieniającego się społeczeństwa i gospodarki, polityka młodzieżowa musi podjąć zdecydowane działania w obszarze wspierania edukacji i rozwoju umiejętności odpowiadających na nowe wyzwania. Warto zauważyć, że młodzi ludzie stanowią kluczowy segment społeczeństwa, którego rozwój i kompetencje będą miały znaczący wpływ na przyszłą konkurencyjność kraju na rynku międzynarodowym. Zatem, aby zapewnić młodzieży odpowiednie narzędzia do sukcesu w zmieniającym się świecie, polityka młodzieżowa powinna skupić się na kilku kluczowych aspektach.

Pierwszym kluczowym elementem jest aktualizacja programów nauczania na wszystkich poziomach edukacji. Odpowiednie dostosowanie programów do współczesnych wyzwań społeczno-gospodarczych i technologicznych jest niezbędne, aby młodzi ludzie byli dobrze przygotowani do stawiania czoła nowym wyzwaniom. Włączenie do programów nauczania przedmiotów związanych z nowymi technologiami, takimi jak informatyka/programowanie czy sztuczna inteligencja, umożliwi zdobycie koniecznych kompetencji cyfrowych oraz umożliwi wykorzystanie potencjału nowych technologii.

Kolejnym istotnym aspektem jest rozwijanie umiejętności miękkich. Osiągnięcie sukcesu na rynku pracy nie zależy już tylko od wiedzy teoretycznej czy umiejętności technicznych. Umiejętności komunikacyjne, zdolność do pracy zespołowej, kreatywność oraz umiejętność rozwiązywania problemów są równie ważne w dzisiejszym świecie pracy. Polityka młodzieżowa powinna stworzyć odpowiednie programy wspierające rozwijanie tych umiejętności na każdym etapie edukacji.

Ważnym aspektem polityki młodzieżowej jest również promowanie szkolnictwa zawodowego i technicznego. Szkoły zawodowe bowiem mogą dostarczyć praktycznych umiejętności, które są wysoko cenione na rynku pracy, a także mogą zaspokoić zapotrzebowanie na pracowników w różnych branżach.

Wspieranie młodzieży w zdobywaniu doświadczenia zawodowego poprzez praktyki i staże w lokalnych firmach i organizacjach jest kolejnym ważnym elementem polityki młodzieżowej. Dzięki takim programom młodzi ludzie będą mieli szansę poznać realia pracy w danej branży, co ułatwi im podjęcie decyzji dotyczących ich przyszłej ścieżki zawodowej. Dodatkowo, pracodawcy mając okazję do współpracy z młodymi talentami, mogą aktywnie uczestniczyć w ich rozwoju i wczesnym etapie kształtować umiejętności zgodnie z wymaganiami rynku.

Kolejną istotną kwestią, którą polityka młodzieżowa powinna uwzględniać, jest zachęcanie do nauki przez całe życie. Proces kształcenia nie powinien kończyć się w momencie ukończenia szkoły czy studiów. Młodzi ludzie powinni być zachęceni do ciągłego doskonalenia swoich umiejętności i zdobywania nowej wiedzy poprzez uczestnictwo w różnorodnych kursach, szkoleniach czy programach rozwoju osobistego. Edukacja ciągła pozwoli utrzymać swoją konkurencyjność na rynku pracy, a także stwarza możliwości awansu zawodowego.

Wszystkie wymienione powyżej propozycje działań w ramach polityki młodzieżowej mają na celu zbudowanie solidnych fundamentów dla sukcesu zawodowego młodych ludzi w świecie zmieniających się wyzwań. Dostosowanie programów nauczania, rozwijanie umiejętności miękkich, promowanie szkolnictwa zawodowego, wspieranie doświadczenia zawodowego oraz edukacja cyfrowa – to wszystko przyczyni się do wzmocnienia pozycji młodzieży na rynku pracy oraz wpłynie na rozwój społeczno-gospodarczy kraju. Zadaniem polityki młodzieżowej jest skuteczne wdrożenie tych działań w celu zapewnienia młodym ludziom odpowiednich perspektyw rozwoju i osiągnięcia sukcesu w dzisiejszym globalnym środowisku.

Bibliografia

- „Changes in the Nature of Work and Its Organization”. Dostęp 23 lipca 2023. <https://nap.nationalacademies.org/read/24649/chapter/6>.
- „Future of Jobs Report 2023”. World Economic Forum 2023. Dostęp 26 lipca 2023. https://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2023.pdf.
- „Global Employment Trends for Youth 2022, Investing in transforming futures for young people, International Labour Organisation”. Dostęp 23 lipca 2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_853321.pdf.

- „National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. Information Technology and the U.S. Workforce. 2017. Where Are We and Where Do We Go from Here?”. Washington, DC: The National Academies Press. Dostęp 23 lipca 2023. <https://doi.org/10.17226/24649>.
- „Promoting better labour market outcomes for youth”. OECD. Dostęp 23 lipca 2023. <https://www.oecd.org/g20/topics/employment-and-social-policy/OECD-ILO-Youth-Apprenticeships-G20.pdf>.
- „The Future of Jobs Report 2023”. Dostęp 23 lipca 2023. <https://www.weforum.org/reports/the-future-of-jobs-report-2023/in-full/2-drivers-of-labour-market-transformation/>.
- „Top 25 Green, Sustainable, and Alternative Energy Careers”. Dostęp 26 lipca 2023. <https://www.collegeconsensus.com/features/list-of-green-careers/>.
- „Understanding Generation Z in the workplace”. Dostęp 26 lipca 2023. <https://www2.deloitte.com/us/en/pages/consumer-business/articles/understanding-generation-z-in-the-workplace.html>.
- „Young people with unstable work life might suffer mental health problems later”. 2021. Hindustan Times Dostęp 26 lipca 2023. <https://www.hindustantimes.com/lifestyle/health/young-people-with-unstable-work-life-might-suffer-mental-health-problems-later-101614956496722.html>.
- Dasgupta Sukti, Prieto Maria, Chacaltana Juan. „Youth, employment and the future”. Dostęp: 26 lipca 2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_790124.pdf.
- De la Torre Ignacio. 2023. „On the Unemployment That Technology May Generate”. Dostęp: 26 lipca 2023. <https://www.ie.edu/insights/articles/on-the-unemployment-that-technology-may-generate/>.
- Frank Morgan R., David Autor, James E. Bessen, Erik Brynjolfsson, Manuel Cebrian, David J. Deming, Maryann Feldman, Matthew Groh, Jose Lobo, Esteban Moro, Dashun Wang, Hyejin Youn and Iyad Rahwan. 2019. „Toward understanding the impact of artificial intelligence on labor”. *PNAS*: 116 (14): 6531–6539. Dostęp 23 lipca 2023. <https://www.pnas.org/doi/10.1073/pnas.1900949116>.
- Gábor Szabó-Szentgróti, Bence Végvári, József Varga. 2021. „Impact of Industry 4.0 and Digitization on Labor Market for 2030-Verification of Keynes’ Prediction”. *Sustainability* 13: 7703. Dostęp 23 lipca 2023. <https://doi.org/10.3390/su13147703>.
- Kasparova Eva. 2017. „Digitization and its impact on employment in globalized world”, *Paradigmata poznání*. 4: 25–29. Dostęp 23 lipca 2023. http://sociosphera.com/files/conference/2017/Paradigmata_poznani_4-17/25-29_e_kasparova.pdf.
- Magda Iga, Monika Potoczna. 2014. „Does flexible employment pay? European evidence on the wage perspectives of female workers”. *Neujobs Working Papers* 16.3: 1–30. Dostęp 23 lipca 2023. http://ibs.org.pl/app/uploads/2015/10/NEUJOBS_03.2014_Does-flexible-employment-pay-European-evidence-on-the-wage-perspectives-of-female-workers.pdf.
- Manyika James. 2017. „Technology, jobs, and the future of work”. McKinsey Global Institute. Dostęp 23 lipca 2023. <https://www.mckinsey.com/featured-insights/employment-and-growth/technology-jobs-and-the-future-of-work>.
- Mercer Tim T. 2021. „The Impact Of Technology And Automation On Today’s Businesses”. Dostęp 23 lipca 2023. <https://www.forbes.com/sites/forbesbook-authors/2021/03/25/the-impact-of-technology-and-automation-on-todays-businesses/?sh=30aa49e0e912>.

- Peterson Britt. 2023. „What Gen Z wants in the workplace, Companies adapt to a new generation of employees”. Dostęp 26 lipca 2023. <https://www.washingtonpost.com/business/2023/06/16/gen-z-employment/>.
- Pirosa Ioan Grigore, George Laurențiu Șerban-Oprescu, Liana Badea, Mihaela-Roberta Stanef-Puică, Carlos Ramirez Valdebenito. 2021. „Digitalization and Labor Market – A Perspective within the Framework of Pandemic Crisis”. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research* 16(7): 2843–2857. Dostęp 23 lipca 2023. <https://www.mdpi.com/0718-1876/16/7/156>.
- Schulte Paul, John Howard. „The impact of technology on work and the workforce”. Dostęp 26 lipca 2023. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---safework/documents/genericdocument/wcms_681836.pdf.
- Stahl Ashley. 2022. „3 reason why gen Z is job hopping”. Dostęp 26 lipca 2023. <https://www.forbes.com/sites/ashleystahl/2022/12/13/3-reasons-why-gen-z-is-job-hopping/?sh=72d14c1b7170>.
- Walwei Ulrich. 2016. „Digitalization and structural labour market problems: The case of Germany”. *ILO Research Paper* No. 17.

Youth Policy in the Face of Dynamic Labor Market Trends – Analysis and Challenges

Abstract

This scientific article analyzes key labor market trends and their impact on youth and youth policy. The main areas of focus include automation, digitalization, flexible forms of employment, and emerging technology sectors. These changes present both challenges and opportunities for young workers. The article examines the effectiveness of current youth policy in addressing these developments and identifies the main challenges it faces. It also offers solution proposals and recommendations aimed at strengthening support for youth in an evolving job market. The goal is to provide valuable insights for practitioners and policymakers, while highlighting the need for further research in this field.

Keywords: labor market, youth policy, youth, trends, analysis

Spis treści

Krzysztof Chmielarz

Ukraińska służba zdrowia czasu wojny: dylematy i wyzwania	3
Ukrainian Healthcare in Wartime: Dilemmas and Challenges	12

Piotr Kwiatkiewicz

Znaczenie i wpływ rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego na państwo oraz społeczeństwo. Kwestie społeczne, polityczne i historyczne	13
The Significance and Impact of the Russian-Ukrainian Armed Conflict on the State and Society: Social, Political, and Historical Issues	20

Jolanta Puacz-Olszewska

Militarne i polityczne aspekty rosyjsko-ukraińskiego konfliktu zbrojnego	21
Military and Political Aspects of the Russian-Ukrainian Armed Conflict	29

Alan Beroud

Zasoby, produkcja, perspektywy rozwoju ukraińskiego sektora wydobywczego	31
Resources, Production, Development Prospects of the Ukrainian Mining Sector	39

Aleksander Sapiński, Anna Nastuła

Ukraińska dyplomacja wobec wyzwań związanych z rosyjską agresją w Ukrainie	41
Ukrainian Diplomacy in the Face of Challenges Arising from Russian Aggression in Ukraine	52

Małgorzata Kuźbida

Polskie społeczeństwo w obliczu przemian, wpływ migracji ukraińskiej na zmiany strukturalne, prawne i społeczne w kontekście wojny w Ukrainie. Instytucjonalizacja uprawnień dla posiadaczy Karty Polaka i statusu UKR	53
Polish Society in the Face of Transformation: The Impact of Ukrainian Migration on Structural, Legal, and Social Changes in the Context of the War in Ukraine. Institutionalization of Rights for Holders of the Pole's Card and UKR Status	69

Inna Boychuk

Wpływ otoczenia biznesowego na przedsiębiorczość w Ukrainie w warunkach agresji militarnej w 2022 roku	71
The Impact of the Business Environment on Entrepreneurship in Ukraine under Conditions of Military Aggression in 2022	78

Dawid Szopa

- Smartfon na wojnie – wojna w kieszeni. Wojeryzm wojenny w pracy korespondenta wojennego w mediach tradycyjnych i społecznościowych podczas inwazji w Ukrainie 79
- Smartphone at War – War in Your Pocket. War Voyeurism in the Work of War Correspondents in Traditional and Social Media during the Invasion of Ukraine 94

Piotr Lewandowski

- Od innowacji do konfrontacji. Rywalizacja technologiczna jako aspekt nowego wymiaru zmagania geopolitycznych (geotechnopolitycznych) 95
- From Innovation to Confrontation: Technological Rivalry as an Aspect of the New Dimension of Geopolitical (Geotechnopolitical) Struggles 111

Sabina Sanetra-Półgrabi, Paweł Ostachowski

- Institutionalization of Cross-Border Cooperation in the Field of Ecological Safety and Flood Protection on the Bug River: The Example of the Activities of the Polish-Ukrainian Commission for Border Waters 113

Krzysztof Kaczmarek

- Kształtowanie relacji państwo-Kościół w Królestwie Danii. Analiza modelu Kościoła ludowego i jego implikacje dla współczesnej polityki wyznaniowej 129
- Shaping State–Church Relations in the Kingdom of Denmark: An Analysis of the Folk Church Model and Its Implications for Contemporary Religious Policy 137

Jakub Siatka

- Funkcjonariusze publiczni w polu badawczym nauki o polityce i administracji 139
- Public Functionaries in the Research Field of Political Science and Public Administration 150

Agata Smolak

- Polityka młodzieżowa wobec dynamicznych trendów na rynku pracy – analiza i wyzwania 151
- Youth Policy in the Face of Dynamic Labor Market Trends – Analysis and Challenges 160

Recenzenci 2018–2024:

dr hab. Marek Delong (PRz w Rzeszowie)
prof. dr hab. Tadeusz Godlewski (UMK)
dr hab. Agnieszka Hess (UJ)
dr hab. Jolanta Itrich-Drabarek (UW)
dr hab. Robert Jakimowicz (UEK w Krakowie)
dr hab. Danuta Kabat-Rudnicka (UEK w Krakowie)
dr hab. Dominika Kasprócz (UJ)
dr hab. Bogusław Kotarba (URz)
dr hab. Tomasz Kubin (UŚ)
dr hab. inż. Piotr Kwiatkiewicz (UAM)
dr hab. Julian Kwiek (prof. AGH)
dr hab. Krzysztof Łabędź (WSF-P "Ignatianum")
dr hab. Paweł Malendowicz (prof. UKW)
dr hab. Jadwiga Mazur (PANS w Krośnie)
dr hab. Arkadiusz Modrzejewski (prof. UG)
dr hab. Jarosław Nocoń (prof. UG)
dr hab. Rafał Ożarowski (prof. WSAiB, Gdynia)
prof. dr hab. Andrzej Pieczywok (UKW w Bydgoszczy)
dr hab. Danuta Plecka (prof. UMK)
dr hab. Katarzyna Pokorna-Ignatowicz (Akademia Krakowska im. Andrzeja Frycza Modrzewskiego)
dr hab. Leszek Porębski (prof. AGH)
dr hab. Daniel Przastek (UW)
dr hab. Jolanta Puacz-Olszewska (PRz w Rzeszowie)
prof. Marci Shore (Yale University)
dr hab. Jerzy Stańczyk (WAT w Warszawie)
dr hab. Michał Strzelecki (prof. UMK)
dr hab. Piotr Swacha (prof. SGGW w Warszawie)
dr hab. Monika Ślufińska, prof. UJ
prof. dr hab. Jan Wiktor Tkaczyński (UJ)
dr hab. Łukasz Tomczak (prof. USz)

